

HUMAN
RIGHTS
WATCH

Adalet Vakti

Türkiye'de Doksanlarda Gerçekleşen Faili Meçhul Cinayetler
ve Kayıplar İçin Cezasızlığın Sona Erdirilmesi

Adalet Vakti

Türkiye’de Doksanlarda Gerçekleşen Faili Meçhul Cinayetler ve Kayıplar İçin Cezasızlığın Sona Erdirilmesi

Özet.....	1
Temel Tavsiyeler	6
Metodoloji	7
I. Adalet İçin İvme Yaratmak	8
Hesap Sormaya Yönelik İlk Çabalar.....	8
Ergenekon Davası	12
Hesap Verebilirlik Konusunda Bir Açılım Söz Konusu Mu?	15
Meclis Desteği	16
Kayıpların ve Ölenlerin Ailelerinden Adalet Baskısı.....	18
II. Temizöz Davası	21
Korku İklimi.....	25
III. Adaletin Önündeki Engeller: Temizöz Davasından Alınacak Dersler	30
Soruşturma Kapsamının Sınırlı Tutulması.....	30
Tanık Koruma Programının Uygulanmaması	32
Tanıkların ifadelerini geri çekmesi	36
Tanıkları Yönlendirme ve Sindirme Girişimleri	38
Avukatların Tehdit Edilmesi	40
Yargılamanın Uzunluğu	41
Adaletin Önündeki Toplumsal Engel: Köy Koruculuğu Sistemi.....	42
IV. Zamanaşımı: Hesap Sorma Sürecinin Sınırlanması?	45
V. Soruşturulmayı Bekleyen Daha Binlerce Vaka	56
VI. Tavsiyeler	62
Türkiye Hükümetine	62
Avrupa Birliği ve Üye Ülkelere ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine	64
Avrupa Konseyi'ne.....	64
Katkıda Bulunanlar	66

Özet

Türkiye'nin yakın tarihi, ağır insan hakları ihlallerinin cezasız kalması ve devletin, güvenlik güçleri mensupları ve diğer devlet görevlilerinden 12 Eylül 1980 askeri darbesini izleyen onyıllar boyunca meydana gelmiş vahim ihlallerin hesabını sormakta başarısızlığı ile biliniyor.

Doksanlı yıllarda, Türk ordusu ile Kürdistan İşçi Partisi (PKK) arasında süren silahlı çatışmalar sırasında, devletin ordu ve güvenlik güçleri yüzbinlerce kişiyi köylerini terk etmeye zorladı ve ekserisi Türkiye'nin doğu ve güneydoğu illerindeki Kürtler olan binlerce sivil zorla kayıp etti ve öldürdü. Bu çatışmalar esnasında PKK da ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştirdi. Resmi rakamlara göre, 2008 yılı itibarıyla ordu ile PKK arasındaki silahlı mücadele sonucunda hayatını kaybeden askeri personel, PKK üyeleri ve sivillerin sayısı tahmini olarak 44,000 kişiyi buluyordu.

Doksanlı yıllarda, devletin siyasi suikastlerdeki örtülü rolüne ve kanun dışı faaliyetlere bulaşmasına ilişkin olarak iki meclis araştırması yapılmasına rağmen, o dönemde Türkiye'de hiçbir devlet görevlisi ordu ve güvenlik güçlerince işlenen ağır insan hakları ihlalleri örüntüsünden sorumlu tutulmadı. Yerel mahkemelerce görülen az sayıdaki dava ise, düşük rütbeli güvenlik gücü ve polis mensuplarının hüküm giymesi ve hafif, cüzi cezalar almasıyla sonuçlandı. Ancak daha üst seviyedeki devlet görevlilerinin olası rolünü araştırmak veya ihlallerin devlet politikası olup olmadığını incelemek yönünde hiçbir girişimde bulunulmadı.

Bununla birlikte, 2009 yılında Diyarbakır'da jandarma subayı emekli albay Cemal Temizöz, üç PKK itirafçısı ve üç köy korucusunun yargılandığı önemli bir davanın başlamasıyla birlikte, bu konuda olumlu yönde değişime dair bazı işaretler ortaya çıktı. Savcılık, sanıkları 1993-1995 yılları arasında Şırnak'ın Cizre ilçesi ve çevresinde yirmi kişinin öldürülmesi ve kayıp edilmesinden sorumlu bir suç çetesi olarak faaliyet göstermekle suçluyordu.

Bu yirmi cinayet, o dönem sözkonusu bölgenin yanısıra, bölgedeki diğer birçok ilde ve Türkiye'nin bazı büyük şehirlerinde de meydana gelmiş olan binlerce faili meçhul cinayet ve zorla kayıp etme vakasının yalnızca çok küçük bir parçasıydı. Yine de yıllar süren cezasızlığın ardından bu vakaların soruşturulması ve yargılanması önemli bir dönüm

noktasına işaret ediyordu. Temizöz, özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri'yle PKK arasında süren savaş sırasında işlenen ağır insan hakları ihlalleri nedeniyle şimdiki dek yargı önüne çıkan en kıdemli ordu mensubu.

Eylül 2009'da başlayan dava, doksanların ilk yarısında ülkenin ağırlıklı olarak Kürt nüfusun yaşadığı güneydoğu bölgesinde devlet eliyle işlenen cinayetler ve kayıplarla ilgili Türkiye mahkemelerinde hesap sorabilmenin önündeki engelleri incelemek için bir fırsat sunuyor. Ocak 2012'de Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri bu davayı "Türkiye'nin güneydoğusunda, AİHM içtihadında da belirgin bir şekilde ön plana çıkan sistematik insan hakları ihlallerinin yapıldığı bir döneme ışık tutmak için eşsiz bir fırsat" olarak nitelendirdi.

Bu rapor geçmişte meydana gelmiş ihlallerin etkin biçimde soruşturulması ve yargılanmasının önündeki mevcut engeller hakkında Temizöz davasından çıkarılan bazı dersleri mercek altına almakta, yüzlerce, belki de binlerce benzer davaya ilişkin etkin cezai soruşturma yapılabilmesi için gerekli bazı reformların altını çizmektedir. Raporda Türkiye'de cezasızlıkla mücadele için Türkiye hükümetinin atması gereken adımlarla ilgili tavsiyeler de yer almaktadır.

Temizöz davasından çıkarılacak dersler

Temizöz davası, bölgedeki insan hakları ihlallerinin mağdurları için adaletin sağlanmasını engelleyen yedi temel unsuru ortaya koyuyor:

- Soruşturma kapsamının darlığı: Savcı cinayetlerde Cemal Temizöz'ün ardındaki muhtemel emir komuta bağlantısını, örneğin, işlendiği iddia edilen suçlarla ilgili bölgenin daha kıdemli subayları arasındaki komuta sorumluluğunu araştırmadı.
- Tanık korumanın uygulanmaması: Türkiye'deki mahkemeler organize suçlarda veya terör suçlarının yargılanmasında tanıkların kimliklerini gizlemek için yaygın olarak karar çıkartıyor olmakla birlikte, güvenlik güçlerince işlenen suçlarla ilgili davalarda Tanık Koruma Kanunu bugüne dek çok az uygulandı. Tanık Koruma Kanunu Temizöz davasında uygulansaydı savunmasız tanıkların davaya katılmaktaki gönüllülükleri ciddi ölçüde artabilirdi.
- Tanıkların ifadelerini geri çekmeleri: Temizöz davası "içeriden" bilgi sahibi olmaları hasebiyle ifade vermeye davet edilen -köy korucuları, eski PKK üyesi itirafçılar veya askeri personel ve polis gibi- tanıkların mahkemeye çıktıklarında savcılıkta verdikleri ilk ifadelerini geri çekmeye eğilimli olduklarını ortaya koyuyor.

- Tanıkları sindirme veya yönlendirme girişimleri: Davanın görülmesi sırasında, tanıklara müdahale etme girişimleri olduğuna dair açık bulgular ortaya çıktı.
- Avukatlara yönelik tehditler: Davanın dikkat çekici bir yönü de sanıkların duruşmalar sırasında mağdur yakınlarının avukatlarına yönelik tehditkar ve hakaretamiz davranışlarıydı. Davanın hakimleri bu tür davranışlar karşısında yeterince tavır göstermediler.
- Yargılama sürecinin uzunluğu: Temizöz davasının başladığı Eylül 2009'dan beri 36 duruşma yapıldı (22 Haziran 2012'ye kadar). Türkiye'de davaların aşırı derecede uzaması eskiden beri bir sorun. Uzun süren yargılamalar, mahkeme kararını bekleyen sanıkların çoğu kez fazlasıyla uzatılmış süreler boyunca tutuklu kalmasına ve adil yargılanma hakkının ihlaline yol açıyor. Öte yandan uzayan yargılamaların tanıklar ve tanıkların korunması üzerinde de ciddi etkileri oluyor.
- Köy koruculuğu sistemi: Sivil köylülerin devletçe silahlandırılıp maaşa bağlanarak nizami güvenlik güçlerinin yanında askeri ve terörle mücadele operasyonlarına katıldıkları ve halen sürmekte olan köy koruculuğu sistemi, Türkiye'nin doğu ve güneydoğu illerinde yaşanan cinayetler, zorla kayıp etmeler ve diğer korkunç insan hakları ihlalleriyle ilgili hesap sorma çabalarının önündeki toplumsal engellerden biridir. Temizöz davasındaki bazı sanıkların köy korucusu – aslına bakılırsa, yerel ahalinin arasında faaliyet gösteren düzensiz bir ordunun mensubu – olmaları, tanıkların ve mağdurların ailelerinin korkularının devam etmesine katkıda bulunmuştur.

Hesap sormanın hız kazanması

Bugün Türkiye'de geçmişteki ihlallerin hesabının sorulması yönünde bir hızlanma var. Seksenli ve doksanlı yıllardaki ağır insan hakkı ihlalleri mağdurlarının aileleri, bu sorumluluk arayışının ardındaki ivmeyi yaratmakta önemli bir rol oynadılar; bu girişimlerden biri, faillerinin devlet görevlileri olduğundan şüphelenilen kayıplar ve cinayet mağdurları için adalet mücadelesi veren mağdur yakınları, Cumartesi Anneleri'nin her hafta İstanbul'da düzenledikleri oturma eylemi. Son dönemde doğu ve güneydoğuda toplu mezarların açılması da, akrabaları doksanlı yıllarda kayıp edilmiş ailelerin adalet beklentilerini yükseltti.

Bu beklentinin yükselmesinin bir diğer sebebi de, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin, ordunun gücünü azaltma ve bunun yanı sıra Ergenekon davası ile darbe

girişimlerinde işbirliği iddialarıyla devlet, ordu ve suç şebekelerine karşı benzeri yargılamalarla, cezai takibat yürütme yönündeki çabalarıdır.

1980 askeri darbesinin hayattaki iki generali aleyhine açılan dava, Nisan 2012'de başladı. Bu yargılama da daha kapsamlı bir hesap verebilirliğin gerekliliğine işaret ediyor; dava, darbe ertesinde ve PKK'ye karşı doksanlı yıllarda güneydoğuda yürütülen askeri operasyonlarda yaşanan ağır insan hakları ihlallerine karışmış olduğundan şüphelenilen devlet görevlilerinin yargılanması yönünde daha fazla çaba gösterilmesini teşvik edebilir.

Adalete erişimde bir diğer engel: zamanaşımı

Bu rapor, seksenli yıllarda ve doksanların başlarında işlenen cinayetlerin soruşturulması söz konusu olduğunda, Türkiye'deki zamanaşımı yasalarının sorumlulardan hesap sorulmasının önünde potansiyel olarak yapısal bir engel oluşturduğunu ortaya koyuyor.

2005 yılı öncesinde işlenmiş suçlar için geçerli olan eski Türk Ceza Kanunu'na göre (no.765), cinayet suçunun zamanaşımı 20 yıl. Savcı bu süre zarfında adli kovuşturmayla sonuçlanabilecek bir adım attığı takdirde, soruşturma aşaması için yürürlükte olan zamanaşımı süresi durdurulur ve soruşturma ve yargılama safhası için toplam 10 yıl daha eklenir.

Türkiye'deki faili meçhul cinayetlerin 1992-95 yılları arasında doruğa tırmandığı ve neredeyse tüm vakalarda savcılarının henüz kovuşturmaya yönelik herhangi bir girişimde bulunmadığı dikkate alındığında, zamanaşımı hükümlerinin bu cinayetlerin soruşturulması ve yargılanmasını engelleme riski bulunuyor.

Bununla birlikte, raporda Türkiye'nin uluslararası hukuk bakımından ağır insan hakları ihlallerinin faillerini soruşturmak ve yargılamakla yükümlü olduğu ve bu yükümlülüğün zamanaşımı hükümleri veya yerel yasalardan kaynaklanan engellerle ortadan kaldırılamayacağı savunuluyor. Ayrıca, Türkiye'nin imzalamış olduğu ve T.C. Anayasası'na göre, Türkiye iç hukukunun bir parçası olan insan hakları sözleşmelerinden doğan taahhütleri de, bu yükümlülüğün yerine getirilmesini gerektiriyor.

Raporda, güneydoğuda gerçekleştirilen cinayetler, zorla kayıp etmeler ve insan haklarına ilişkin diğer suçların kapsamı, yaygınlığı ve resmi görevlilerce hoşgörülmesi nedeniyle, bu suçların insanlığa karşı işlenmiş suçlar olarak yargılanması gerektiği de ayrıca savunuluyor.

Türkiye yasaları, kanuni takibat sürecinin başlatılmasının engeller nedeniyle aksadığı durumlarda zamanaşımı süresinin durdurulmasına imkan vermektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye aleyhindeki mükerrer kararlarında, yaşam hakkının ihlaline ve işkenceye dair izlenen kalıplar, şüphelilerin yargılanmasını sağlayacak etkin soruşturmanın yapılmaması veya mağdurlara giderim sağlanmaması da dahil olmak üzere, bu engeller örnekleriyle ortaya konmaktadır. Rapor geçen son kırk yılın büyük bölümünde yasal takibatın ciddi ölçüde engellenmiş olduğunu, bu nedenle zamanaşımı süresinin işlememiş sayılması gerektiğini savunuyor.

Türkiye yetkilileri, devletin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında defalarca tespit edilen ihlallere ilişkin giderim ve tazminat sağlamak yönünde gerekli adımları atmaya istekli olduğunu göstermek için, geçmişteki ihlalleri ele almalı ve mağdurlar açısından adaletin yerine gelmesini sağlamalı. Geçmişle yüzleşmek Türkiye'nin "Kürt meselesi"nin üzerine eğilmek için de önemli bir unsur ve salt kişiler temelinde hesap sorulmasını değil, doksanlı yıllarda güneydoğuda cereyan eden çatışmanın etkileri ve bu çatışma sırasında yaşanan ihlallerle ilgili daha kapsamlı bir inceleme yapılmasını da gerektiriyor.

Bugün Türkiye'nin önünde, yakın geçmişle yüzleşmek, seksenli ve doksanlı yıllarda devlet şiddetine maruz kalan çok sayıdaki mağdurun akrabalarına adalet sunmak için tarihi bir fırsat bulunuyor. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için yetkililerin bu suçları vakit geçirmeden kovuşturması ve tanıkların korunduğundan ve avukatların işlerini yapabildiğinden emin olunması gerekiyor. Cinayet davaları bakımından da, yetkililer, güneydoğudaki olağanüstü hal döneminin büyük bölümünde anlamlı ve etkin soruşturmanın yapılmadığı, daha doğrusu fiilen yapılamadığı gerçeğinden hareketle, zamanaşımı hükümlerinin sorumluların yargılanmasını engellemek için kullanılamayacağına dair açık hukuki yönlendirmeyi özellikle sağlamak durumundadır.

Temel Tavsiyeler

- Türkiye hükümeti -gerekirse yasal düzenleme yoluyla- devlet görevlilerince işlendiğinden şüphelenilen yaşam hakkı ihlalleri ve diğer ağır ihlaller konusunda zamanaşımı hükümlerinin yargılama açısından engel teşkil etmemesini sağlamalıdır.
- Savcılar ve mahkemeler, savunmasız durumda veya misillemeye uğrama riski altındaki tanıkların Tanık Koruma Yasası hükümlerinden faydalanabilmelerini sağlamalıdır. Bu çerçevede tanıkların mahkemede kimliklerinin sanıklardan gizlenerek ama aynı zamanda sanıkların ve sanık avukatlarının çapraz sorgu yapma hakları da korunarak ifade vermelerine olanak sağlanmalıdır.
- Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu, geçmişte devlet görevlilerince işlendiğinden şüphelenilen -zorla kayıp etme, cinayet ve işkence gibi- ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili soruşturmanın özel olarak görevlendirilmiş ve gündelik iş olarak diğer olağan suç soruşturmalarını üstlenmeleri talep edilmeyecek savcılar tarafından yürütülmesini sağlamalıdır.
- Savcılar ve mahkemeler emir komuta zincirinin ağır insan hakları ihlallerine karışmış olma ihtimalini veya üst düzey güvenlik personelinin ağır insan hakları ihlallerinin önlenmesindeki görev ihmalini soruşturmalıdır. Bu soruşturma yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde emir komuta yapılarını içermelidir.
- Türkiye hükümeti yargılamaların hızlanması için gereken kaynakları tahsis etmelidir. Tanıkların, mağdurların ve ailelerinin korunmasına yardımcı olmak ve adalet sistemine güvenlerini arttırmak, ayrıca sanıkların adil yargılanma haklarını güvenceye almak için, duruşma öncesi etraflı hazırlık yapılmasına daha fazla önem verilmeli ve duruşmalar daha düzenli, örneğin birbirini izleyen günlerde yapılmalıdır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi 12 Eylül 1980 askeri darbesinden beri devlet görevlilerince gerçekleştirildiği düşünülen kayıplar, cinayetler ve diğer ağır insan hakları ihlallerinin araştırılması için bağımsız bir meclis hakikat komisyonu kurmalıdır.

Metodoloji

Bu rapor İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün emekli albay Cemal Temizöz ve diğer altı sanığın, Diyarbakır 6. özel yetkili ağır ceza mahkemesinde görülmekte olan davasının yakın takibine dayanarak hazırlandı. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün bir araştırmacısı 2012 Haziran ayına dek yapılan 36 duruşmanın birçoğuna katıldı. Raporun tamamlandığı sırada -2 Temmuz 2012 tarihinde- Türkiye parlamentosu yeni bir yasal reform paketini kabul etti; bu reform uyarınca gelecekteki yargılamalar için özel yetkili ağır ceza mahkemeler kaldırıldı ve onların yerine Terörle Mücadele Kanunu çerçevesinde yetkilendirilen bölgesel mahkemeler getirildi. Bu raporda incelenen dava gibi halen devam etmekte olan davalar, özel yetkili ağır ceza mahkemelerinde görülmeye devam edecek; ileride açılacak tüm davalara ise ayrı bir bölgesel ağır ceza mahkemeleri ağı bakacak. Reform isim değişikliğinin ötesinde pek bir değişiklik getirmiyor ve görüldüğü kadarıyla önümüzdeki dönemde iki tür mahkeme birbiriyle paralel şekilde işleyecek. Getirilen bu tedbirin etkilerinin tümünün tartışılması eldeki bu raporun kapsamı dışındadır.

Aralık 2009, Şubat ve Temmuz 2010 ve Mart 2012'de İnsan Hakları İzleme Örgütü Şırnak ilinde, ağırlıklı olarak Cizre ve bazı köyleri ile Silopi ve Şırnak'ta görüşmeler yaptı. Yakınları doksanlı yılların başlarında bölgede kayıp edilmiş veya öldürülmüş toplam 55 kişiyle görüşüldü. İnsan Hakları İzleme Örgütü ayrıca mağdur yakınlarının avukatlarıyla, hükümet dışı örgütlerle, geçmişte yaşanan hak ihlalleri üzerine çalışan aktivistlerle ve bu soruşturmalar üzerinde çalışan iki savcıyla görüştü. Görüşmeler Türkçe veya bir çevirmen aracılığıyla Kürtçe gerçekleştirildi.

İnsan Hakları İzleme Örgütü araştırma sırasında Şırnak bölgesinde zorla kayıp edilmiş veya faili meçhul cinayete kurban gitmiş kişilerin yakınları tarafından, faillerinin devlet görevlileri olduğu inancıyla Şırnak Barosuna ve Cizre, Silopi ve Şırnak cumhuriyet savcılıklarına iletilen şikayet dilekçelerinden 140 kadarını da inceledi. Bu raporun yazıldığı sırada, Diyarbakır savcısının sözkonusu şikayetlere ilişkin soruşturması devam ediyordu.

I. Adalet İçin İvme Yaratmak

Türkiye'de, 12 Eylül 1980 askeri darbesini izleyen dönemde meydana gelen ve doksanlı yıllar boyunca, Türkiye ordusu ile Kürdistan İşçi Partisi (PKK) arasındaki çatışma bağlamında devam eden ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine karışmış güvenlik gücü mensuplarının soruşturulması ve yargılanması için, 2008 yılına kadar hiçbir girişimde bulunulmamıştı. Gerçekleşen az sayıdaki kovuşturma ise tek tek işkence veya gözaltında ölüm vakalarına odaklanmış, emir komuta sorumluluğunu, insan hakları ihlallerinin belirli bir politikanın uzantısı veya sistematik nitelik taşıdığını gösterir yaygınlıkta olup olmadığını incelemeye yönelik hiçbir girişimde bulunmamıştır.

Hesap Sormaya Yönelik İlk Çabalar

1993 yılında, Türkiye Büyük Millet Meclisi, o dönem giderek artmakta olan yargısız infaz tarzı cinayetleri incelemesi için, Meclis Faili Meçhul Siyasi Cinayetleri Araştırma Komisyonu'nu kurdu. Komisyonun araştırdığı konular arasında, PKK ile mücadele etmekle görevli gizli bir jandarma istihbarat biriminin sivilleri gözaltına alıp öldürdüğü ve başka yasadışı faaliyetler yürüttüğü iddiaları bulunuyordu. Her ne kadar geçen yıllar zarfında kimi üst düzey güvenlik ve istihbarat birimi yetkililerince çeşitli vesilelerle varlığı gayri resmi olarak kabul edilmişse de¹, kısa adıyla JİTEM olarak bilinen Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele biriminin mevcudiyetine ilişkin herhangi bir resmî kayda hâlen ulaşılabilmiş değil. Komisyon, 1995 yılında yayımladığı kapsamlı ve detaylı raporun bulgularından hareketle şu sonuçlara varmıştı:

Devlet kendi içerisinde görevini kötüye kullanan görevlileri ve faili meçhul siyasal cinayetleri işleyen yasadışı örgütleri açığa çıkartarak yargıya teslim etmeli, böylece de devlet cinayet işlemez sözünün gerçek olduğuna vatandaşını inandırmalıdır.²

1996 yılı sonlarında, yine devletin karıştığı suç fiillerini incelemek üzere ikinci bir meclis komisyonu kuruldu. Bu girişimi tetikleyen, 3 Kasım 1996 tarihinde bir komiser, sahte

¹ JİTEM'in yasadışı faaliyetlerine şiddetle karşı çıkan emekli bir jandarma istihbarat mensubunun JİTEM'le ilgili detaylı açıklamaları için bkz: Neşe Düzel'in *Taraf* gazetesinde 17 Temmuz 2010 tarihinde yayımlanan Hüseyin Oğuz'la yaptığı röportaj: <http://www.taraf.com.tr/nese-duzel/makale-huseyin-oguz-oldurup-kelle-vergisi-aldilar.htm> (erişim tarihi 17 Nisan 2012).

² Rapor hiçbir zaman Meclis tarafından resmî olarak yayımlanmadı ama 1995 ve 2005 yıllarında kitap olarak basıldı. Bkz: *TBMM 19. Dönem Faili Meçhul Siyasi Cinayetleri Araştırma Komisyon Raporu* (İstanbul: Gizlisaklı Kitap, 2005), s.311-12.

kimlik taşıyan bir mafya babası ve bir Doğru Yol Partisi milletvekilinin hep birlikte seyahat etmekte oldukları silah dolu bir arabanın, Susurluk'ta yaptığı trafik kazasıydı. Mafya babası ile polis şefinin olay yerinde öldüğü, medyanın ve kamuoyunun büyük ilgisini çeken bu kazadan hemen birkaç gün sonra Meclis "yasadışı örgütler ile devlet ve Susurluk kazası arasındaki bağlantılara ışık tutmak" için bir komisyon kurulması kararını aldı.³

Hem Meclis Susurluk Komisyonu olarak bilinen komisyon, hem de olayla ilgili ayrı bir inceleme yürüten Başbakanlık Teftiş Kurulu detaylı raporlar hazırladılar. Susurluk hadisesine ilişkin her iki rapor da güvenlik güçlerinin kurumsal ve yapısal bakımdan ıslah edilmesine ve cezai soruşturmalar açılmasına ihtiyaç olduğu yönünde bir dizi tavsiye içeriyordu.⁴ Sonuç itibarıyla on dört polis memuru yargılandı ve ikisi çete lideri olmak üzere, tümü suç çetesine üye olmaktan suçlu bulundu. Ancak dava çok derinlere inmedi: Kaza sırasında arabada bulunan milletvekili ile hükümetten kilit bir bakan kovuşturmadan kaçmak için milletvekili dokunulmazlığını kullandı. Diğer hükümet yetkilileri ile istihbarat ve güvenlik güçlerinin üst düzey mensupları da herhangi bir soruşturma veya incelemeden yakalarını kurtardılar.⁵ Her iki Susurluk raporunun da genel olarak vardığı sonuç, devlet içinde gizli örgütlenmelerin var olduğuydu. Jandarma istihbarat birimi JİTEM ile ilgili olarak meclis komisyonu şöyle diyordu:

Hatta JİTEM'in ne görev yaptığı tam olarak öğrenilememiştir. JİTEM'in varlığı tartışılırken eylemlerinin tartışmasız gerçek olduğu ortaya çıkmıştır.⁶

Birçok bilgiyi günışığına çıkaran raporda ayrıca, bazı devlet görevlilerinin kanunsuz fiillerinden ve komisyondan önemli bilgileri gizlediklerinden de söz ediliyordu:

³ Dokuz kişiden oluşan komisyonun üç ay süreyle bu konu üzerinde çalışma yetkisiyle kurulması Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nun 12 Kasım 1996 tarihli kararıyla, 15 Kasım 1996'da *Resmî Gazete*'de (no. 22818) yayımlanmasıyla gerçekleşti.

⁴ Meclis Susurluk Komisyonu'nun 3 Nisan 1997 tarihli raporu için bkz: http://tr.wikisource.org/wiki/TBMM_Susurluk_Ara%C5%9Ft%C4%B1rma_Komisyonu_Raporu (erişim tarihi 10 Mayıs 2012). Kutlu Savaş tarafından hazırlanan Başbakanlık Teftiş Kurulu raporu Ocak 1998'de yayımlandı. Bkz: [http://tr.wikisource.org/wiki/Susurluk_Raporu_\(Kutlu_Sava%C5%9F\)](http://tr.wikisource.org/wiki/Susurluk_Raporu_(Kutlu_Sava%C5%9F)) (erişim tarihi 30 Nisan 2012).

⁵ On iki özel hareketçi polis memuru suç çetesine üye olmak suçundan dört yıl hapis cezası aldı; üst düzey iki görevli - İbrahim Şahin ve Korkut Eken- ise çete lideri olmaktan altı yıl hapis cezasına çarptırıldı. O dönem yürürlükte olan cezanın ertelenmesine ve serbest bırakmaya olanak sağlayan yasalardan faydalanmak suretiyle hiçbiri iki buçuk yıldan fazla hapis yatmadı. Komiser İbrahim Şahin ise sağlık durumu gerekçesiyle affedildi. Temyiz Mahkemesi 16 Nisan 2012 tarihinde Mehmet Ağar'ın beş yıllık hapis cezasını onayladı. Ağar Susurluk hadisesinin olduğu dönemde içişleri bakanlığı görevinden istifa etmek zorunda kalmış ancak milletvekili dokunulmazlığı nedeniyle kovuşturmayla uğramamıştı. Bkz:

<http://gundem.milliyet.com.tr/mehmet-agar-in-5-yil-hapis-cezasi-onandi/gundem/gundemdetay/16.04.2012/1528760/default.htm> (erişim tarihi 17 Nisan 2012).

⁶ Bkz: http://tr.wikisource.org/wiki/TBMM_Susurluk_Ara%C5%9Ft%C4%B1rma_Komisyonu_Raporu (erişim tarihi 10 Mayıs 2012).

Bazı bürokratların, kendilerini devletin sahibi gibi görebilmekte ve Türkiye Büyük Millet Meclisinden bilgi gizlemektedirler. Komisyon çalışmalarımız sırasında, bazı Devlet kuruluşları Komisyon çalışmalarına yeterince ayrıntılı bilgi vermemişlerdir. Özellikle Genelkurmay Başkanlığı Komisyonumuzca istenilen bilgilere karşılık sert bir cevap vermiştir. MİT Komisyonumuza bilgi vermemiştir. Bu durum vatandaşın devlete olan güvenini olumsuz yönde etkilemiştir.⁷

Hem bu iki Susurluk araştırması hem de Meclis Faili Meçhul Siyasi Cinayetleri Araştırma Komisyonu'nun raporu, çok sayıda siyasetçi, bürokrat, kamuoyunca tanınmış kişiler ve güvenlik birimi mensuplarıyla yapılan görüşmeler ve edinilen belgeler sayesinde, devlet içerisindeki kanunsuz faaliyetlerin kapsamına dair güvenilir bilgileri ve güvenlik güçleri ile istihbarat teşkilatlarındaki belli isimlerin bu fiillere karıştığına dair kanıtları biraraya getiriyordu. Ancak 1995 - 1999 yılları arasında Tansu Çiller, Necmettin Erbakan ve Mesut Yılmaz liderliğindeki hükümetler, bu iki resmî meclis araştırmasının ve Başbakanlık Teftiş Kurulu raporunun bulgularını düpedüz göz ardı ettiler. Yukarıda belirtilen Susurluk olayı ertesindeki önemsiz birkaç yargılamanın dışında, araştırmaların bulguları ve tavsiyelerini dikkate alarak takip etmek yönünde herhangi ciddi bir çaba da gösterilmedi.

Türkiye'de savcılarının ve mahkemelerin suça karışmış devlet görevlilerinden hesap sorma konusunda toptan başarısız kalmaları, ihlal mağdurları ve ailelerinin Türkiye'de adaletin yerini bulacağına dair beklentilerinin hayli azalmasına sebep oldu; böylelikle bu ailelerden bazıları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurdu. Mahkeme 100'ün üzerinde davada, Türkiye'nin yaşama hakkını ihlal ettiğine ve işkence ve zorla kayıp etme suçlarına karıştığına hükmetti. AİHM birçok davada, devlet görevlileri tarafından işlenen cinayetlerle ilgili soruşturmanın hükümet tarafından devamının getirilmemiş olmadığına dair Susurluk raporunun ortaya koyduğu delilleri dikkate aldı.⁸ Birtakım davalarda ise,

⁷ Bkz: http://tr.wikisource.org/wiki/TBMM_Susurluk_Araştırma_Komisyonu_Raporu/Genel_değerlendirme (erişim tarihi 10 Mayıs 2012).

⁸ Örneğin, bkz: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Özgür Gündem v. Türkiye kararı, Başvuru No. 23144/93, 16 Mart 2000 tarihli Karar, Reports of Judgments and Decisions 2000-III [Hükümler ve Kararlar Raporu 2000-III], para. 40 ve Ülkü Ekinci v Türkiye kararı, Başvuru No. 27602/95 ve 22947/93, 16 Temmuz 2002 tarihli karar, para. 138 ve 145.

Mahkeme, iki meclis araştırmasına özel atıfta bulunarak bu araştırma raporlarından detaylı alıntılar yaptı ve elde edilen bulguların önemini tasdik etti.⁹

Devletin ve güvenlik güçlerinin suç fiillerini araştırmaya çalışan resmi meclis mekanizmalarının yanı sıra, insan hakları grupları da aynı dönem zarfındaki siyasi cinayetleri ve kayıpları kapsamlı olarak belgelemiştir. İnsan Hakları Derneği ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı gibi yerel gruplar ile, Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslararası kuruluşların arşivleri, ihlallerle dair kapsamlı, güncel raporlar ve belgelerle doludur.¹⁰

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 1990'lı yıllardan beri Türkiye aleyhinde vermiş olduğu çok sayıdaki kararında, tekrar eden yaşam hakkı ihlalleri, keyfi gözaltılar, gözaltına alındıktan sonra kendilerinden bir daha haber alınamayan Kürtlerin akıbetlerinin araştırılmaması ve 1990'larda Türkiye çapında gözaltına alınan Türklere ve Kürtlere yönelik sistematik işkence uygulamalarına ilişkin tespitlerde bulunmuştu.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 2005 tarihli bir kararında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yaşama hakkının (Avrupa Sözleşmesi'nin 2. maddesi) ihlal edildiği hükmüne vardığı 40 vaka sıralanarak bunlardan 34'ünün ülkenin güneydoğusunda, olağanüstü hal uygulamasıyla idare edilen bölgelerde meydana geldiğinin altı çiziliyordu.¹¹ Bu tür kararların toplam sayısında 2005 yılından itibaren hatırı sayılır bir artış yaşandı; mahkemenin o tarihten bu yana 2. maddenin ihlal edildiği yönündeki karar sayısı ise ikiye

⁹ Susurluk Komisyonu'nun hazırladığı rapor hakkında mahkeme şu yorumu yaptı: "Bununla birlikte rapor, itirafçılardan ya da terörist gruplardan oluşan "kontrgerilla" gruplarının, o dönemde ve bugüne dek, Devlet çıkarlarına aykırı hareket ettiklerine inandıkları kişileri, güvenlik güçleri mensuplarının muvafakati ve muhtemelen yardımıyla hedef aldıkları iddialarına ilişkin güçlü kanıtlar sunmaktadır." Örneğin, bkz: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Mahmut Kaya v. Türkiye kararı, Başvuru No. 22535/93, 28 Mart 2000 tarihli karar, Reports of Judgments and Decisions 2000-III [Hükümler ve Kararlar Raporu 2000-III], para. 91 ve Akkoç v Türkiye kararı, Başvuru No.ları 22947/93 ve 22947/93, 10 Ekim 2000 tarihli karar, Reports of Judgments and Decisions 2000-X [Hükümler ve Kararlar Raporu 2000-X], para. 84.

¹⁰ İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi, Mart 2012 itibarıyla bilinen vakalarla ilgili süren incelemelere dayanarak 90'lı yılların başlarında devlet görevlilerince gerçekleştirildiğinden şüphelenilen 3,500 faili meçhul cinayet ve doğrulanmış 450 kayıp vakası olduğunu ortaya çıkardılar: İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün İHD Diyarbakır Şubesi yönetim kurulu üyesi Nesibe Perinçek ile yaptığı görüşme, 21 Mart 2012. O döneme ait İnsan Hakları İzleme Örgütü raporları arasında Mart 1993 tarihli "The Kurds of Turkey: Killings, Disappearances and Torture" [Türkiye'de Kürtler: Cinayetler, Kayıplar ve İşkence], <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/TURKEY933.PDF>; "Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey" [Silah Transferleri ve Türkiye'de Savaş Yasalarının İhlalleri], (Washington, D.C.: İnsan Hakları İzleme Örgütü, 1995) ve 2000 tarihli, "What is Turkey's Hizbullah?" [Türkiye'nin Hizbullah'ı Nedir?] raporu http://www.hrw.org/legacy/english/docs/2000/02/16/turkey3057_txt.htm bulunmaktadır (tamamına erişim tarihi 12 Mart 2012).

¹¹ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ara kararı ResDH(2005)43: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=ResDH\(2005\)43&Language=lanEnglish&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=ResDH(2005)43&Language=lanEnglish&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864) (erişim tarihi 21 Ocak 2012).

katlandı.¹² Türkiye'de birbiri ardına iktidara gelen hükümetler mahkemenin ihlal kararlarına istinaden tazminatları ödemekle birlikte, hiçbir hükümet yeni soruşturmalar açmak ve güvenlik gücü mensuplarını yargı önüne çıkarmak için gayret göstermedi.¹³

Türkiye, Avrupa Birliği'ne (AB) katılım teşebbüsü bağlamında, 2005 yılına kadar -o zamandan beri epey azalmış olmakla birlikte- ileriye dönük olumlu adımlar içeren reform çabalarına girişti. Bunlar arasında, işkenceyle mücadeleyle yönelik olarak gözaltı usullerinin adamakıllı surette sıkılaştırılması ve ceza kanunu ile ceza muhakemeleri usulü kanunu gibi birçok mevzuatta değişiklik yapılması sayılabilir. Bu durum, öncelikle yeni yasaların çıkarılmasına odaklanan AB'nin tutumuyla da uyumluydu; Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı yıllık ilerleme raporlarında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanması zarureti doğrultusunda geçmişteki ihlallerle ilgili hesap sorulması meselesi nadiren gündeme getiriliyordu.

Ergenekon Davası

2008 yılında başlayan Ergenekon davası, devletin doksanlı yılların başlarında gerçekleşen yoğun ihlallerdeki rolünün ortaya çıkarılması için muhtemel bir fırsat yarattı.

İktidardaki ikinci döneminden (2007'den) itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), ordunun sivil denetim altına girmesi ve daha önce defalarca yaptığı şekilde siyasete müdahale etmesine son verilmesi gayretiyle, ordunun iktidarına karşı duran bir politika izledi.¹⁴ Nitekim AKP hükümeti, sadece askeri mahkemelerin rolüne ilişkin olarak ordunun yetkilerini kısıtlayan yasalar çıkarmakla yetinmeyip, AKP hükümetine yönelik darbe girişimlerine karıştığı iddia edilen askeri personel de dahil olmak üzere pek çok görevli hakkındaki soruşturmaları da canla başla yürüttü.

¹² Bkz: Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Ara Karar No M/ResDH(2008)69'a Ek II, Aksoy grup Türkiye'ye karşı: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1344121> (erişim tarihi 21 Ocak 2012).

¹³ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin (PACE) Türkiye'nin Avrupa Mahkemesi kararlarını uygulamamasına dair en son açıklaması için raportör Christos Pourgourides'in ülke raporu için bkz: http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc10/edoc12455Add.htm#P106_12734 (erişim tarihi 5 Ocak 2012).

¹⁴ Türkiye 1960, 1971 ve 1980 yıllarında askeri darbe yaşadı ve 1997 yılında da bir askeri müdahale oldu. AKP bu müdahaleyi 2007 yılında doğrudan tecrübe etti. Bkz: İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Temmuz 2007 tarihli arka plan belgesi "Human rights concerns in the lead up to July parliamentary elections" [Temmuz ayında yapılacak milletvekili seçimleri öncesinde insan haklarına dair kaygılar], <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/46a764362.pdf> (erişim tarihi 10 Mart 2012).

Ergenekon davasında, 2003 yılını izleyen dönemden başlayarak AKP hükümetine karşı muhtelif kereler darbe girişiminde bulunduğu iddia edilen aşırı milliyetçi bir çete yargılanıyor. (Çete, Türklerin Orta Asya'daki mitolojik anayurduna atıfla “Ergenekon” olarak anılmaktadır.) 16 ayrı iddianame ve ayrı ayrı davalarla başlayan yargılama süreci 2012 yılının Nisan ayında tek bir dava altında birleştirildi.¹⁵

Ergenekon davası ve bağlantılı kovuşturmalar, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana hüküm süren köklü askeri vesayet sisteminin kontrol altına alınması yönündeki ilk resmî girişim olması bakımından, Türkiye'nin yakın tarihinde bir dönüm noktasını temsil ediyor. Dava, ordunun hükümete karşı bürokratik unsurlar ve suç şebekeleriyle işbirliği içerisinde işlediği iddia edilen suç fiillerini soruşturmayı hedefliyor.

Bu soruşturmalar ve davalar önemli ve tarihi nitelikte olmakla birlikte, insan hakları grupları davayla ilgili ciddi itirazlar dile getirdiler: Bu itirazlara konu olan hususlar arasında adil yargılama usullerinin ihlali, soruşturmaların haklarında herhangi bir komploya karıştıklarına dair yeterli kanıt olmayan kişilere kadar genişletilmesi ve uzun tutukluluk süreleri gibi ihlaller bulunuyor.¹⁶ İnsan Hakları İzleme Örgütü bu dava kapsamında, aralarında Ahmet Şık ve Nedim Şener'in de bulunduğu gazetecilerin uzun süreli tutuklu kalmalarını ve yargılanmalarını eleştirmişti.¹⁷

Ergenekon davasının yanı sıra, Balyoz ve Poyrazköy davaları olarak bilinen iki başka dava daha hükümet karşıtı darbe iddialarını ele alıyor. Her üç davadaki önde gelen bazı sanıkların adlarının, Kürt siyasetçilere, memurlara ve devlet tarafından PKK'yı finanse ettiğinden şüphelenilen işadamlarına yönelik suikastlere karıştıkları iddiasıyla Susurluk'la ilgili iki meclis araştırma komisyonu ve Başbakanlık Teftiş Kurulu raporlarında geçiyor

¹⁵ Ayrı davaların birleştirilmesiyle ilgili haber için bkz: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/20502588.asp> (erişim tarihi 7 Mayıs 2012).

¹⁶ Usul ve kanıtlarla ilgili eleştiriler üzerine Ergenekon davalarının geçerliliğini savunan Temmuz 2010 tarihli İnsan Hakları Gündemi Derneği ve Genç Siviller'in hazırladığı rapor için bkz: <http://ergenekonisourreality.files.wordpress.com/2010/07/ergenekonisourreality-final.pdf>; Gareth Jenkins'in soruşturma ve yargılamaya dair güçlü eleştirilerini içeren Ağustos 2009 tarihli raporu için bkz: <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/0908Ergenekon.pdf> (tümüne erişim tarihi 10 Mart 2012).

Ergenekon bağlantılı soruşturmalar ve yargılamalarla ilgili eleştiriler gazeteciler Nedim Şener ve Ahmet Şık'ın Mart 2011'de çeteye yardımla suçlanarak tutuklanmalarıyla özellikle arttı. Şık, Ertuğrul Mavioğlu'yla birlikte Ergenekon soruşturmaları ve davasının gidişatını eleştiren iki ciltlik *Kırk Katır, Kırk Satır* adlı kitabı kaleme almıştı (İstanbul: İthaki Yayınları, Nisan 2010).

¹⁷ Ayrıca bkz: İnsan Hakları İzleme Örgütü Dünya Raporu 2012, Türkiye Bölümü, <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-turkey> (erişim tarihi 10 Mart 2012).

olması da dikkate değer bir nokta.¹⁸ Bu davaların baş sanıklarının birçoğu -üst düzey emekli ve muvazzaf ordu, jandarma ve polis personeli- 1990'larda Türkiye'nin güneydoğusunda ve diğer bölgelerindeki terörle mücadele operasyonlarında da aktif görev üstlenmişlerdi.

Sanıklar arasındaki belirli bazı isimlerin gözaltına alınması ve ardından Ekim 2008'de Ergenekon ana davasının başlaması, birçok insan hakları grubu ve avukatı ile birlikte güneydoğuda zorla kayıp edilen veya tutuklanan ve öldürülen kişilerin ailelerine, daha önceki olaylara karışmış kişiler hakkında da soruşturmanın ilerletileceği ümidini verdi.

Şırnak Barosu bir girişim başlatarak bölgede yakınları faili meçhule kurban gitmiş ya da kayıp edilmiş kişilerin şikayette bulunmalarını teşvik etti.¹⁹ Ergenekon soruşturması ve davasının başlamasının ardından, bazı üst düzey askeri personelin kayıtlara “intihar” olarak geçen ölümleri gerçekleşti. Bu ölümlerden bazıları hakkında savcılık soruşturması başlatıldı ve medyada bu ölümlerin aslında önemli bilgilere sahip kişileri susturmak için işlenmiş cinayetler olup olmadıklarına dair spekülasyonlar yer aldı.²⁰ Ergenekon davası başladığından beri terörle mücadele operasyonlarıyla bağlantılı bazı kişiler, ihlallere karışmış özel hareketçi polis memurları veya güneydoğuda PKK'ya karşı sürdürülen operasyonlarda görev almış bazı kişiler, o dönem karıştıkları ya da tanık oldukları yasadışı faaliyetler hakkında açıklamalarda bulundular.²¹ Bu sayede, geçmiş ihlallerle ilgili yeni soruşturmalar başlatılması imkanını güçlendiren yeni kanıtlar bakımından zengin bir kaynak da ortaya çıkmış oldu.

Bunlardan ayrı olarak, eski bir özel tim görevlisi olan polis memuru Ayhan Çarkın, bir dizi Kürt işadamı ve kamu görevlisinin öldürülmesinde kendisinin ve başka kişilerin oynadığı

¹⁸ Bkz: 16. dipnotun referansları.

¹⁹ Şırnak Barosunun yaptığı suç duyurusu sonucunda Silopi bölgesinde kazılar gerçekleştirildi ve bazı kemikler bulundu. Daha sonra Adli Tıp Kurumu bu kemiklerin hayvan kemiği olduğunu söyledi. <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=16.12.2008&i=156598> (erişim tarihi 12 Mart 2012). Şırnak Barosu Ergenekon davasına Şırnak bölgesindeki mağdurların ailelerini temsilen müdahil olmak istedi ancak baronun bu talebi kabul edilmedi. Tüm detaylar Şırnak Baro başkanı Nuşirevan Elçi tarafından İnsan Hakları İzleme Örgütü temsilcisiyle 18 Nisan 2012 tarihinde yaptığı telefon görüşmesinde doğrulandı.

²⁰ Bkz: <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?t=24.12.2009&y=AliBayramoglu> (erişim tarihi 5 Ocak 2012).

²¹ PKK üyesiiken itirafçı olan ve hâlen İsveç'te mülteci olarak yaşayan Abdülkadir Aygan birlikte çalıştığı JITEM'in işlediği yasadışı cinayet ve kayıp etmelerle ilgili detaylı bilgileri ilk kez 2004 yılında, *Özgür Gündem* gazetesinde dizi olarak yayımlanan uzun röportajda anlatmıştı. Bu bilgiler sürmekte olan Ergenekon davasının başlamasından sonra Ocak 2009'da *Taraf* gazetesinden Neşe Düzel'le yaptığı dizi röportajda tekrarlayınca kadar yeterince dikkat çekmedi. Bkz <http://www.taraf.com.tr/nese-duzel/makale-abdulkadir-aygan-olmedi-hastaneden-alip-yine.htm> (erişim tarihi 15 Ocak 2012).

rollere dair medyaya açıklamalarda bulundu.²² Bu açıklamalarla ilgili olarak halen Ankara ve İstanbul'da iki ayrı savcılık soruşturması sürüyor. Polis bugüne dek aralarında Çarkın'ın da bulunduğu bazı özel harekat polis memurlarını gözaltına aldı ve savcı soruşturma kapsamında tanıkları ifade vermeye çağırdı.²³ Ergenekon davasının sanıklarından birisi de hakkında bu cinayetlerden bazılarını karıştığı iddiasıyla soruşturma yürütülen eski bir başkomiserdir. Suikastler düzenleyen bir suç çetesi kurmaktaki rollerine ilişkin soruşturmanın tamamlanmasıyla birlikte, önümüzdeki aylarda, zanlılar aleyhine hazırlanmakta olan iddianamenin tamamlanması bekleniyor.

Son dönemde savcılar 1990'ların başlarında şüpheli koşullar altında ölen üst düzey askeri personelin ölümleriyle, özellikle de 1993-94 yıllarındaki bir dizi ölümle ilgili soruşturmalar açmaya başladı. O dönemde bu ölümler PKK tarafından işlenmiş cinayetler ya da intiharlar olarak soruşturulmuştu; ne var ki kalıntılar üzerinde yürütülen yeni adli tıp incelemeleri ve tanık ifadeleri, bu kişilerin o dönem ordu içindeki iktidar kavgaları esnasında, devlet görevlisi failer (muhtemelen JİTEM görevlileri) tarafından öldürülmüş olabileceğine dair kanıtlara işaret ediyor.²⁴

AKP hükümeti, Ergenekon çetesinin iddia olunan darbe girişimine bu denli odaklanmasının esasen kendi çıkarlarıyla alakalı bir manevra olduğu ve yargılanan kişilerden bazılarının geçmişte ağır insan hakları ihlallerine karıştığına ilişkin daha somut kanıtları görmezden geldiği yönündeki suçlamaları, ordunun geçmişte -dönemin hükümetleri ve devlet yetkililerinin bilgisi dahilinde- işlediği ihlallerin ortaya çıkarılması ve sorumlulardan hesap sorulması için tam destek vermek yoluyla bertaraf edebilir.

Hesap Verebilirlik Konusunda Bir Açılım Söz Konusu Mu?

AKP hükümetinin geçmişte insan haklarına karşı işlenmiş ağır suçları kovuşturmaya giderek daha çok hazır hale geldiğine dair belirtiler var. Ergenekon soruşturması

²² Daha önce Susurluk davasında mahkûm olan sanıklardan biri olarak tanınan Ayhan Çarkın, 90'larda özel tim polisi olarak bir ölüm mangasında yer almasıyla ilgili medyaya ilk kez Mart 2011'de konuşmaya başladı. İlk olarak Mart 2011'de *Radikal* gazetesine röportaj verdi ve sonraki 10 ay boyunca detaylı bilgiler vermeye devam etti. Bkz: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1043705&CategoryID=77> (erişim tarihi 5 Ocak 2012).

²³ Yedi özel tim polis memuru gözaltına alınarak dört ay boyunca tutuklu yargılandı. Ankara savcısının adli soruşturmasını tamamlamasından önce Aralık 2011'de serbest bırakıldılar. Ayhan Çarkın ve Ercan Ersoy hâlâ tutuklu.

²⁴ 1993-94 yıllarında ölen üst düzey askeri personelin ölümlerine ilişkin son zamanlarda açılan ve hâlen sürmekte olan adli soruşturmalar bulunuyor. Bunlar arasında Albay Kazım Çillioğlu, Albay Rıdvan Özden ve General Bahtiyar Aydın'ın ölümleri yer alıyor. Bu soruşturmalar Türkiye medyasında çok defa haber oldu.

başladığından beri hükümet, 1970'lere kadar uzanan ordu tarafından işlenmiş ihlalleri derinlemesine araştırmaya hazır olabileceği yönünde sinyaller veriyor.

Nisan 2012'de iki emekli general, Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya'nın yargılanmaya başlaması, bu eğilimin bugüne dek ortaya çıkan en güçlü işaretlerinden biri. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin hâlen hayatta olan iki lideri, meclisi ve anayasal düzeni devirmekle suçlanıyor. İddianame ordunun askeri bir müdahaleye zemin oluşturmak üzere, yetmişlerin sonlarında cereyan eden siyasi kargaşayı körüklemekteki rolünü inceliyor. İddianamede, kamuoyunca tanınmış kişilere yönelik suikastlarla, 1978'de Maraş'ta, 1980'de de Çorum'da Alevi azınlığa ve solculara yönelik katliamlarda ordunun olası rolüne yer veriliyor. Ayrıca, ordunun parlamenter siyasete doğrudan müdahalesine ilişkin deliller ile 1980 darbesinin kronolojisi de irdeleniyor.

İddianamedeki kanıtların en az yarısı darbenin ardından demokrasinin askıya alınmasıyla birlikte polis nezaretindeki ve ordunun idaresindeki cezaevlerinde yaşanan işkence ve ölümlere odaklanıyor. Her ne kadar iki sanık da henüz bu cürümlerle suçlanmış değilse de, dava Türkiye'nin işkence mirasını ele almak için önemli bir fırsat sunuyor. Ankara Cumhuriyet savcısı işkence ve gözaltında ölümlerine ilişkin şikayetleri ülkenin çeşitli bölgelerindeki 47 başsavcılığa sevk etti.²⁵

1980 askeri darbesinin hayattaki liderlerinin yargılanması, bu raporun ana konusu olan ve aşağıda detaylı olarak ele alınan Temizöz davası, Ayhan Çarkın'ın 1990'lardaki siyasi cinayetler ve suikastlarla ilgili iddialarına ilişkin olarak halen devam eden cezai soruşturmalar ile, 1997 yılında ordunun siyasete müdahale etmesine ilişkin olarak son dönemde başlatılan soruşturmalarla beraber değerlendirildiğinde, hükümet ordunun geçmişte işlediği ihlalleri araştırmaya ve kovuşturmaya hazır gibi görünüyor. Ancak bu sürecin itici gücü insan hakları ihlallerinin mağdurları için adaletin yerine gelmesini sağlamaya daha fazla odaklanmak olmalıdır.

Meclis Desteği

Türkiye'nin geçmişte yaşanan ihlallerle yüzleşmesi gerektiği yönündeki kanı, her ne kadar bunun nasıl yapılacağına dair partiler arası bir uzlaşma henüz sağlanamamışsa da, meclisteki muhalefet partileri arasında giderek kabul görmeye başlamış durumda.

²⁵ Ankara özel yetkili savcılık makamınca verilen görevsizlik kararı, 22 Şubat 2012, soruşturma no. 2012/85; karar no. 2012/137.

Haziran 2011 genel seçimlerinden birkaç ay önce, Başbakan Erdoğan, zorla kayıp etmeler ve faili meçhul cinayetlerle ilgili, özellikle de doksanların başından ortalarına kadar olan dönemde doruğa tırmanan cinayetlere odaklanan etkin bir soruşturma yapılması için kampanya yürüten “Cumartesi Anneleri” -anneler ve destekçileri- ile görüştü. Bu görüşmenin ardından, çoğunluğunu AKP milletvekillerinin oluşturduğu partiler arası daimi bir komite olan Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Devrimci Sol örgütü eylemcilerinden Cemil Kırbayır'ın 1980'de kayıp edilmesi vakasını ele alarak yakalanmasına ve işkence görmesine tanıklık edenleri dinledi. Hazırladıkları kapsamlı raporda Kırbayır'ın gözaltında gördüğü işkence sonucu öldüğü sonucuna varan komisyon, vakayı Kars savcılığına gönderdi.²⁶

Yeni meclisin Ekim 2011'de toplanmasının ardından, komisyon “terörizm ve şiddet olayları kapsamında yaşanan yaşam hakkı ihlallerinin incelenmesi alt komisyonu”nu kurarak geçmişteki ihlalleri inceleme işine el attı.²⁷ Faaliyetlerinin tam kapsamı ve raporlama ilkeleri net olmamakla birlikte, alt komisyon vakit geçirmeden kamuoyunca tanınmış kişilerin, yazarların ve ordu ve PKK'nın elinde ölenlerin ailelerinin ifadelerine başvurdu ve yakın geçmişte işlenmiş siyasi cinayetlerin farklı boyutlarını incelemeye de hazır olduklarını ilan etti.²⁸

Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu başkanı AKP milletvekili Ayhan Sefer Üstün de gerekirse faili meçhul cinayetlerin incelenmesi için başka bir alt komisyon kurulabileceğini ifade etti.²⁹ Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun alt komisyonları, belirli bir amaca yönelik olarak belli bir müddet için kurulan meclis araştırma komisyonları gibi kısıtlayıcı zaman sınırlamalarına tabi değil. Ancak Meclis İnsan Haklarını Araştırma Komisyonu'nun kurduğu alt komisyon, ana komisyonun kendisinden bağımsız olmayacaktır.

²⁶ Raporun tamamı için, bkz: http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2011/cemil_kirbayir_raporu.pdf (erişim tarihi 20 Kasım 2011). Rapor yazıldığı sırada Kars savcısının soruşturması devam ediyordu.

²⁷ Komisyonun tam adı, Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerinin İncelenmesi Alt Komisyonu, kuruluş tarihi 13 Ekim 2011; bkz: <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/index.htm> (erişim tarihi 10 Mart 2012).

²⁸ Bkz: CNN Türk web sitesi haberi, <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/11/15/meclis.hem.sehit.hem.de.pkkli.ailesini.dinleyecek/636809.0/index.html> (erişim tarihi 20 Kasım 2011).

²⁹ Bkz: *Radikal* gazetesinin haberi, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1071617&CategoryID=77> (erişim tarihi 13 Aralık 2011).

Hâlihazırda, Meclis dışında bağımsız bir komisyon kurulmasına dair partiler arası bir uzlaşma yok. Bir önceki meclis döneminde, muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) vekilleri, önce faili meçhul siyasi cinayetleri araştırmak üzere muvakkat bir meclis araştırma komisyonu kurulması, daha sonra da geçmişteki olaylarla ilgili bir hakikat komisyonu kurulması için ısrar ettiler.³⁰ 2011 yılının Kasım ayında CHP'nin siyasi nitelikli faili meçhul cinayetlerin araştırılması konusunda verdiği meclis önergesi başarısızlıkla sonuçlandı. Barış ve Demokrasi Partisi'nin (BDP) bir önceki meclis döneminde benzer komisyonlar kurulması yönündeki çabaları da akim kalmıştı.

Meclis tüzüğüne göre, muvakkat meclis araştırma komisyonlarının faaliyet süresinin en fazla üç ay olabileceğine dikkat çekmek gerekir. Ayrıca, Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu gibi daimi özel komisyonlar dışındaki meclis komisyonlarının yetkileri, “devlet sırları ile ticari sırlar Meclis araştırmasının görev kapsamına girmez” şeklindeki muğlak bir hüküm nedeniyle de oldukça kısıtlıdır.³¹

İnsan Hakları İzleme Örgütü, yakın geçmişte insan haklarına karşı tüm taraflarca işlenmiş suçları anlamlı bir şekilde, derinlemesine araştırabilecek istisnai, tam yetkili ve bağımsız bir mekanizma kurulması için, AKP hükümetinin muhalefet partileriyle birlikte çalışması tavsiyesinde bulunmaktadır. Bu araştırma Türk devletinin sivillere yönelik olarak gerçekleştirdiği ihlallerden başlamalı, ancak PKK ve silahlı Hizbullah grubu (90'larda Türkiye'nin güneydoğusunda faaliyet gösteren bu grubun, aynı isimli Lübnan Hizbullahı ile herhangi bir ilgisi yoktur) gibi diğer aktörlerce gerçekleştirilen insan hakları ihlalleriyle ilgili kanıtları incelemeye de hazır olmalıdır. Öte yandan, böyle bir mekanizmanın kurulması, ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu olanların ceza soruşturması ve yargılamasına tabi olmasının önünde bir engel de teşkil etmemelidir.

Kayıpların ve Ölenlerin Ailelerinden Adalet Baskısı

İnsan hakları ihlalleri mağdurlarının yakınları, İnsan Hakları İzleme Örgütü ile yaptıkları görüşmelerde, Türkiye devletinin geçmişteki ihlallerin dehşet verici mirasını ele almasının

³⁰ CHP Mersin milletvekili Ali Rıza Öztürk böyle bir komisyon kurulması için defalarca önerge verildiğini ve AKP tarafından bunların reddedildiğini ifade etti, bkz: *Birgün* gazetesinin haberi

http://www.birgun.net/actuels_index.php?news_code=1297597113&year=2011&month=02&day=13 (erişim tarihi 20 Kasım 2011). CHP'nin en son önerisi Kasım ayında reddedildi, bkz: <http://www.t24.com.tr/haberdetay/179452.aspx> (erişim tarihi 20 Kasım 2011).

³¹ Meclis araştırma komisyonlarının çalışma süresinin üç ayla sınırlı olduğuna, bu sürenin bir aylığına uzatılabileceğine ve “devlet sırlarının” muaf tutulduğuna dair hüküm, TBMM iç tüzüğü'nün 105. maddesinde yer alıyor. (583 no.lu karar, 5 Mart 1973, *Resmî Gazete*, 13 Nisan 1973).

ve adaleti sağlamanın acil bir ihtiyaç olduğunu, kendilerinin de bunu şiddetle talep ettiklerini vurguladılar.

İnsan Hakları İzleme Örgütü, aşağıda ele alınan Temizöz davasının tarafı olan 15 mağdur yakınının yanı sıra, 1991-1996 yılları arasında Şırnak bölgesinde, faillerinin devlet unsurları olduğundan şüphelenilen işkence, zorla kayıp ve cinayet vakası mağdurlarının yakınları olan başka 40 kişiyle daha görüştü. Görüşmelerde dile getirilen temel mesaj, gerçeğin ortaya çıkmasına yönelik çabaları kuvvetle destekledikleri ve faillerin adalet önüne çıkarılmasını görmek istedikleri yönündeydi.³²

Temizöz iddianamesinde adı geçen yirmi kişi, on altı yıl önce kaçırılmış veya gözaltına alınıp öldürülmüş ya da öylece kayıp edilmişti. Akrabaları, İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne cinayetler ve zorla kayıp etmelerle ilgili adli soruşturma başlatılmış olmasını çok önemli bir gelişme olarak, memnuniyetle karşıladıklarını ifade ettiler. Neredeyse hiçbiri bunun gerçekleşebileceğini hayal dahi edemiyordu. Ergenekon ve Temizöz davaları, aynı dönemde Cizre ve Şırnak'ta öldürülmüş ya da kayıp edilmiş başka 150 kişinin daha akrabalarını da harekete geçirdi ve bu kişiler Cizre savcılığına şikayette bulundular. Soruşturmanın kendi davalarını da kapsayacak şekilde genişletileceğini ya da bölgedeki cinayet ve kayıp etmelerden sorumlu olduğundan şüphelenilen diğer devlet görevlileri hakkında ayrı ayrı kovuşturmalar yürütüleceğini umuyorlar.³³

1994 yılında, babası İzzet Padır ile amcası Abdullah Özdemir kayıp edildiği sırada 17 yaşında olan Harun Padır, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün görüştüğü mağdur ailelerinin tamamı tarafından paylaşılan bir hassasiyeti dile getirdi: “Bizim için tazminatın bir anlamı yok. Biz sadece adalet istiyoruz.”

Harun Padır'ın kuzeni, Abdullah Özdemir'in de oğlu olan Abit Özmen ise, babası kayıp edildiğinde ancak 10 yaşında olmasına rağmen, babasıyla amcasının gözaltına alınıp bir daha dönmemek üzere askeri araçlarla köylerinden götürülüşünü çok net hatırlıyor: “Bu davanın başladığına inanamadık. Böyle bir şeyi hiç beklemiyorduk. Bizim bölgede herkesin hayatı bir roman. Bu davanın sonuna kadar gitmesini istiyoruz”.³⁴ Mahkeme iki

³² İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Cizre ve civarında yaptığı görüşmeler, Aralık 2009, Şubat ve Temmuz 2010.

³³ 2008 ve 2009 tarihlerinde Cizre savcılığına yapılan suç duyuruları. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün dosyalarında mevcut.

³⁴ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Harun Padır ve Abit Özmen ile yaptığı görüşme, Cizre, 16 Aralık 2009.

kuzenin müdahillik taleplerini kabul etti ve davanın başladığı günden bu yana her ikisi de düzenli olarak tüm duruşmaları takip ediyor.

Telsizli bazı kişiler Ramazan Elçi'yi 1994 yılında gözaltına aldılar. Dükkanına girdiler ve beyaz bir Renault ile alıp götürdüler.³⁵ Günler sonra kardeşi Nurettin Elçi, Ramazan'ın cesedinin bulunduğunu işitti ve cenaze kimsesizler mezarlığına gömülmek üzereyken gidip cesedi teşhis etti. Karısı Kerime Elçi, kocasını öldürmekle yargılanan yedi sanığı ilk gördüğünde hissettiklerini şöyle anlatıyor: “Onları mahkemede görünce sarsıldım ama kendi kendime adalet için sonuna kadar mücadele etmeye yemin ettim”.³⁶

Mahkemede, 1994 yılında kuzeni Mustafa'nın infaz edilmesine tanık olduğuna ve kendisine de işkence yapıldığına dair ifade veren Arafat Aydın, İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne failerin adalet önüne çıkarılmaları gerektiğine inandığını söyledi:

Ben ölümden dönmüş bir adamım. Çırılçıplak soyulduk ve yarı yarıya toprağa gömüldük; çıplak güneşin altında, üstümüzde taş toprak... Bizi dövüyorlar, su vermiyorlardı. Ben serbest bırakıldım, diğerleri öldürüldü ama bu olayın etkisinden hiçbir zaman kurtulamadım. İfademi geri almayacağım. Kaybedecek neyim var ki?³⁷

Mağdur yakınları adalet taleplerinde son derece kararlı olsalar da, uzun süredir yaşanan cezasızlık ortamı, birçoğunun anlaşılır şekilde AKP hükümetinin ve adalet sisteminin geçmiş ihlallerin hesabını sorulacağına dair taahhütlerine şüpheyle yaklaşmalarına sebep oluyor.

³⁵ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Nurettin Elçi ile 2010 Şubat ayında yaptığı görüşme; Nurettin Elçi Renault Toros model arabaları “ölüm taksileri” olarak tanımlıyor. O ve birkaç tanık daha, güvenlik gücü mensubu olduğuna inandıkları kişilerin Cizre'de insanları gözaltına alırken Renault marka beyaz Toros araçlar kullandıklarını mahkemede ifade etti.

³⁶ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Kerime Elçi ile yaptığı görüşme, 3 Şubat 2010.

³⁷ İnsan Hakları İzleme Örgütü'yle yapılan görüşmeden, Cizre, 4 Şubat 2010. Ayrıca Arafat Aydın'ın 19 Mart 2009 tarihinde savcılığa verdiği ifadede de detaylar yer alıyor.

II. Temizöz Davası

Temizöz davasını harekete geçiren, 2008 yılı sonlarında Mardin'in Midyat ilçesindeki hapisanede yatmakta olan bir mahkumun Midyat savcılığına yazdığı bir mektup oldu.³⁸ Mersin'de işlenmiş alakasız bazı suçlardan dolayı (hürriyeti tahdit) hapis yatmakta olan Mehmet Nuri Binzet adlı mahkum, daha evvel Cizre'nin belediye başkanlığını yapmış, herkesçe tanınan ve aynı zamanda Cizre'deki “geçici köy korucuları” liderlerinden biri olan Kamil Atağ'ın erkek kardeşidir.³⁹

Binzet yazdığı mektupta, doksanlı yılların başlarında, henüz 13 yaşındayken tanık olduğunu iddia ettiği suçları anlatıyor ve Kamil Atağ'ın doksanların başında karıştığı işkence ve cinayetlerle ilgili ifade vermeye hazır olduğunu söylüyordu. Binzet, Atağ'ın bu fiilleri bir jandarma binbaşıyla birlikte işlediğini iddia ediyordu. Mahkemedeki ifadesinde Binzet, ailesi ve ağabeyi ile ilişkisinin tamamen koptuğunu söyledi.

Bu mektup, 1993-95 yılları arasında Şırnak'ın Cizre bölgesinde işlenen cinayetlerle ilgili adli soruşturma başlamasına yol açtı.⁴⁰ Binzet'in iki savcıya verdiği ifadeler, Cemal Temizöz, Binzet'in iki ağabeyi (Kamil Atağ dahil) ve yeğeni ile birlikte, üç PKK itirafçısı hakkındaki iddianamenin temelini oluşturacaktı.⁴¹

³⁸ Bkz: Mehmet Nuri Binzet'in ifadesi, 15 no.lu duruşma tutanağı, 14 Haziran 2010.

³⁹ Geçici köy korucuları, düzenli güvenlik güçlerinin yanında askeri harekatlara ve terörle mücadele operasyonlarına katılmaları için devlet tarafından silahlandırılmış ve asgari ücretle maaşa bağlanmış sivil köylülerden oluşur. “[Ş]iddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması veya her ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması hallerinde” geçici köy korucularını isyan bastırma operasyonlarına katmak üzere silah altına alma planı, 1924 tarihli Köy Kanunu'nun (442 no.lu Kanun) 74. maddesinde 1985 yılında yapılan bir değişiklikle gerçekleştirilmiştir.

⁴⁰ Söz konusu yargılama Diyarbakır 6 No.lu Ağır Ceza Mahkemesinde görülecek. Dosya no. 2009/470. İddianamenin tamamı için bkz: http://tr.wikisource.org/wiki/Cizre_davas%C4%B1_iddianamesi (erişim tarihi 30 Nisan 2012).

⁴¹ Mehmet Nuri Binzet ilk olarak 27 Ocak ve 30 Ocak 2009 tarihlerinde ve sonradan 8 Mayıs'ta bir kez daha Midyat savcısı Burhanettin Öztürk'e ifade verdi. Midyat savcısı, söz konusu iddiaların Midyat bölge mahkemesinin yetki alanının dışında olduğuna karar vererek, davanın Şırnak'ı da kapsayan bölgede işlenen organize suç, terör ve devlete karşı işlenen suçlara bakmakla yetkili Diyarbakır savcılığı tarafından ele alınmasına karar verdi. Bunun üzerine Binzet, 13 Mart ve 19 Mart 2009'da Diyarbakır savcısı Ergün Tokgöz'e ifade verdi. Midyat savcısına verdiği uzun ifadeler ayrıca video kaydına da alınmıştı; bu görüntülerde, Binzet'in savcıya doksanların başında meydana gelen olaylardan uzun uzadıya ve görüldüğü kadarıyla rahat bir şekilde bahsettiği görülüyor. Mehmet Nuri Binzet'in Midyat savcısına verdiği ifadenin kısa bir videosu YouTube'da izlenebilir: http://www.youtube.com/watch?v=m7P_nT6hGc8 (erişim tarihi 10 Eylül 2011). Binzet savcılara ifade vermeden önce çeşitli vesilelerle polise de ifade vermişti.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Ocak 2012'de yayımladığı bir raporda bu davayı “Türkiye'nin güneydoğusunda yaşanan ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatlarında da ön plana çıkan sistematik insan hakları ihlallerini aydınlatmak için eşsiz bir fırsat” olarak tanımladı.⁴² Bu davanın önemi doksanlı yıllarda güneydoğuda işlenen ağır hak ihlallerindeki sorumlulukları nedeniyle güvenlik görevlilerinin yargılanacağı güven uyandıran davaların ilki olması ve suçlardan bazılarının bireysel cinayetler çerçevesinde değil, organize bir suç çetesinin eylemleri olarak ele alınacak olmasından kaynaklanmaktadır. Zira bu yargılama, gelecekte bu tür ihlallere dair daha geniş bir kapsamda hesap sormak isteyecek kişilere sağlayacağı kavrayış ve dersler bakımından da önem arz ediyor.

Binzet'in ifadelerini takiben, savcı çok sayıda tanığı ifade vermeye çağırdı. Tanıkların birçoğu Binzet'in tarif ettiği cinayetlere kurban gitmiş ya da zorla kayıp edilmiş kişilerin akrabalarıydı. Olaylara karıştığı iddia edilen ve savcının da haklarında iddianame hazırladığı iki kişi de, koruyucu bir tedbir uyarınca gizli tanık olarak ifade verdiler. O dönem Cizre'de görev yapmış olan bazı kamu görevlileri ve jandarma mensupları da tanık olarak davet edildiler. Bu sayede, Diyarbakır savcısı farklı tanıkların anlatımları arasındaki kayda değer örtüşmeleri ve birbirini destekler mahiyetteki bilgileri ortaya koyan bir iddianame hazırlayabildi.

11 Eylül 2009 tarihinde, neredeyse bir yıl süren soruşturmanın ardından yedi sanık hakkında, isimleri belirtilen 20 kişinin 1993-95 yılları arasında öldürülmesi veya zorla kaybedilmesi suçlamasıyla dava açıldı.⁴³ Mağdurların tamamı Cizre ve Cizre'nin civar köylerinde yaşayan erkeklerdi. Aralarından en genci sadece 12, en yaşlısı ise 48 yaşındaydı. Vakalardan on beşi, güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınmalarının ardından cesetleri bulunarak teşhis edilmiş kişilerdi; dört vakada ise mağdurlar güvenlik güçlerince gözaltına alındıktan sonra öylece ortadan kaybolmuşlardı. Bir diğer vakada ise, vücudunda dövme bulunan bir erkek cesedinin kimliği asla teşhis edilememişti. Tanıklardan bazıları ifadelerinde kimliği belirsiz başka kişilerin de öldürülmüş olduğundan söz ettiler. Ne var ki

⁴² Dönemin Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg'ın 10-14 Ekim 2011 tarihleri arasında Türkiye'ye yaptığı ziyaretin ardından hazırladığı “Türkiye'de Adalet Yönetimi ve İnsan Haklarının Korunması” başlıklı rapor, 10 Ocak 2012, para 47 bkz: http://www.ihop.org.tr/dosya/coe/Hammarberg_Turkiyede_Adalet_Yonetimi_20120110.pdf (erişim tarihi Mart 2012).

⁴³ Yedi sanığın isimleri şöyle: Cemal Temizöz, Kamil Atağ, Temer Atağ, Adem Yakın, Fırat Altın, Hıdır Altuğ ve Kukel Atağ.

savcılık bu bilgileri, suç iddialarıyla ilgili yeterli kanıt bulunmadığı gerekçesiyle iddianameye dahil etmedi.

Mağdurların hayatlarına ve meşgul oldukları işlere dair eldeki bilgiler ve ailelerinin ifadeleri, hepsinin de sivil vatandaşlar olduğunu gösteriyor. Bu 20 faili meçhul ve zorla kayıp etme vakası, doksanlı yılların başlarında, bilhassa 1993-1996 yılları arasında, aynı bölgede bildirilen sayısız vakanın yalnızca küçük bir bölümü. (Bu dönemde tüm Türkiye'de kayıplar ve cinayetler yaşanıyor ancak vakalar ağırlıklı olarak güneydoğu ve İstanbul gibi büyük illerde yoğunlaşıyordu).

İddianamede sanıkların yedisi de, PKK ile bağlantılı olduğundan şüphelendikleri, hatta kimi durumda sırf gasp etmek amacıyla hedef aldıkları kişileri yakalayıp sorgulayan ve sıklıkla infaz eden organize bir suç çetesine karışmış olmakla suçlanıyor. Sanıklardan biri jandarma görevlisi; diğer altısı ise PKK'ya karşı yürütülen askeri operasyonlara katılmak üzere silahlandırılmış ve ücrete bağlanmış kişiler.

Sanıklar arasındaki en dikkat çeken kişi, faili meçhul cinayetlerin işlendiği dönemde, önce yüzbaşı, sonraları da binbaşı rütbesiyle Cizre'de ilçe jandarma komutanlığı yapmış olan emekli albay Cemal Temizöz. Temizöz daha sonraları başarılı bir askeri kariyer sürdürdü, üstün hizmetlerinden dolayı çok sayıda onur nişanı aldı, albaylığa yükseldi ve Kayseri Jandarma Alay komutanı oldu. Temizöz, PKK ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasında sürmekte olan çatışmalar sırasında gerçekleşen ağır insan hakları ihlallerinden ötürü, Türk ordusunun bugüne dek yargı önüne çıkan en yüksek rütbeli subayı. Halen, suç çetesi kurduğu ve yedi ayrı cinayetin azmettiricisi ve faili olduğu suçlamalarıyla ömür boyu hapis cezası istemiyle yargılanıyor.

Diğer üç sanık Cizre'deki köy korucularının başlarından biri olan Kamil Atağ, Atağ'ın oğlu Temer Atağ ve erkek kardeşi Kukel Atağ'dır. Kamil Atağ korucubaşı ve Tayyan Kerevan aşiretinin önde gelenlerinden biri olmasının yanı sıra Mart 1994 yerel seçimlerinde şaibeli bir biçimde -Cemal Temizöz'ün desteğiyle-Cizre belediye başkanı seçilerek beş yıl süreyle kamu hizmetinde de bulundu.⁴⁴

⁴⁴ Kamil Atağ'ın belediye başkanı olabilmek için gerekli olan ilkökul diplomasına sahip olmadığı sonradan ortaya çıktı. 1994 seçimlerini hatırlayanlardan birçoğu, seçimlerin diğer adayların tehdit edildiği ve sindirildiği bir ortamda yapıldığını belirtti. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Cizre'li bir avukat olan rahmetli Mehmet Ali Dinler ile görüşmesi, 15 Aralık 2009. Ayrıca Cizre eski belediye başkanı Haşim Haşimi ile yapılan söyleşi için bkz:

Sanıklar Adem Yakın (Bedran ve Şahin kod adlarıyla tanınıyor), Fırat Altın (adını Abdulhakim Güven olarak değiştirmiş, aynı zamanda kod adı Ferit) ve Hıdır Altuğ (kod adı Tayfun), PKK üyesiyken itirafçı olmuşlar ve iddialara göre, güvenlik güçleriyle birlikte PKK'ya karşı yürütülen askeri operasyonlara katılmışlardı. Bu sanıklar da, söz konusu cinayetlerden bazılarını işlemek veya bir kısmına karışmış olmak suçlarıyla yargılanıyorlar. Fırat Altın (Abdulhakim Güven) Dolmakalem adıyla, Hıdır Altuğ ise Sokak Lambası adıyla gizli tanık olarak savcıya ifade verdiler.⁴⁵

Kukel Atağ dışındaki tüm sanıklar, yakalanıp savcıya ifade vermelerinin ardından mahkemece tutuklu yargılanmak üzere hapse gönderildiler.⁴⁶ Kukel Atağ Ocak 2010'da tutuklandı ve sağlık durumu sebebiyle Mart 2011'de serbest bırakıldı. Temer Atağ 22 Haziran 2012'de, tutuksuz yargılanmak üzere tahliye edildi.

Anılan bu kişiler, eski Türk Ceza Kanunu uyarınca (765 no.lu kanun), suç çetesi oluşturmaktan (Madde 313) yargılanıyor; bunun yanı sıra, her biri birkaç cinayet işlemek ya da cinayet emri vermekle (Madde 450) suçlanıyor. Dava, organize suç iddialarını içermesi nedeniyle ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 250. maddesi uyarınca organize suçlar, terör suçları ve devlete karşı işlenen suçlara bakmakla yetkilendirilmiş ağır ceza mahkemelerinin yetki alanına giriyor.

Sanıkların yedisi de mahkemede kendilerine yöneltilen suçlamaları reddetti. Sanıklar savunmalarında, kendilerinin Türk devleti adına silahlı bölücü bir örgüt olan PKK'ya karşı, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak için meşru bir mücadele yürüttükleri ve o dönemde esasen PKK'nın birçok ihlal gerçekleştirdiğini iddia ettiler (Bu iddiaları en ayrıntılı ve etkili şekilde dile getiren sanıklar Cemal Temizöz, Kamil Atağ ve Adem Yakın idi).

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=948055&Date=10.10.2011&CategoryID=97> (erişim tarihi 10 Ekim 2011). 1989-1994 tarihleri arasında Cizre belediye başkanlığı yapmış olan Haşim Haşimi kendisiyle Eylül 2009'da yapılan söyleşide, Mart 1994 belediye seçimleri öncesinde Cemal Temizöz'ün ve bilhassa Selçuk Yarbay'ın adaylıktan çekilmesi yönünde kendisine baskı yaptığını söylüyor. Ayrıca tehditlere ve suikast girişimlerine maruz kaldığını belirtiyor.

⁴⁵ Sanık Cemal Temizöz'ün yanında, davanın diğer sanıkları da suç çetesine üye olmak ve cinayetlere azmettirmek veya cinayet işlemekle yargılanıyorlar: Kamil Atağ yedi ayrı cinayetle, Temer Atağ iki, Adem Yakın yedi, Hıdır Altuğ üç, Fırat Altın altı ve Kukel Atağ da bir cinayetle suçlanıyor. Tüm sanıklar için ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası isteniyor ve bu ceza istemi her bir cinayet için tekrarlanıyor.

⁴⁶ Diyarbakır cumhuriyet başsavcısı Durdu Kavak, Mayıs 2012'de bir gazeteye verdiği röportajda, şüpheli Cemal Temizöz'ün tutuklanması kararının çıkmasından sonra savcılığa yoğun baskı yapıldığından söz ediyor. Kavak o zamanlar Ankara'daki Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun o dönemdeki üyelerinden olan birisinin telefonla arayarak Temizöz'ün serbest bırakılmasını talep ettiğini, ama kendisinin bu talebe icabet etmediğini iddia ediyor. Başsavcı Durdu Kavak'la yapılan röportaj için, bkz: 6 Mayıs 2012 tarihli Star gazetesi <http://www.stargazete.com/politika/hukukun-degil-bizim-dedigimizi-yap-haber-442381.htm> (erişim tarihi 29 Haziran 2012).

Özellikle Cemal Temizöz, kendisinin Cizre'yi PKK'dan “kurtardığı” ve örgütün kentteki iktidarına son verdiği, o zamanlar yakaladığı kişilerin PKK'nın şehir militanları olarak çalıştıkları veya silahlı militanlara yardım ve lojistik destek sağladıkları yönündeki savlarını uzun uzadıya anlattı. Duruşma süresince tüm sanıklar, yıllarca Türk devletinin çıkarlarına hizmet ederek büyük bir sadakatle ve aldıkları emirlere göre hareket ettikten sonra, sonlarının mahkeme olmasına inanmadıklarını ve kızgınlıklarını dile getirdiler.⁴⁷

Korku İklimi

Temizöz davasında birçok tanık, suçların işlendiği dönemde mağdur yakınlarının müthiş bir korku içinde yaşadığına ilişkin ifadeler verdi. Babası Ramazan Uykur'un Şubat 1994'te Cizre'de güpegündüz öldürülmesine tanık olan İsmet Uykur, mahkemeye o dönem hakim olan yoğun korku iklimini şöyle anlattı:

O tarihte Cizre'de korku hakimdi. O tarihlerde pek çok faili meçhul olaylar olduğu için gidip şikayetçi olup ifade veremiyorduk... Çevrede olayı gören insanlar olmuştur, ancak o tarihteki korkuları nedeniyle tanıklık yapamamışlar, o tarihte jandarmadan ve koruculardan korkuyorduk.⁴⁸

Bu davadaki mağdur yakınlarından bazıları, savcıya ve mahkemede ifade verirken yakın akrabalarının öldürülmesi ya da kayıp edilmesinden sonra Cizre'yi terk etmeye karar verdiklerini, çünkü orada kalamayacak kadar çok korktuklarını ve kendi hayatlarından endişe ettiklerini anlattılar. Bunları söyleyenlerden biri de ağabeyi Ramazan Elçi'nin cesedini kimsesizler mezarlığındaki bir mezarda, üzerine toprak atılmak üzere bulduktan sonra derhal Cizre'yi terk eden Nurettin Elçi'ydi.

Ağabeyimin cesedini mezarda öyle gözümün önünde görmenin yarattığı şokla bir çılgılık attım. Ondandan sonra hemen Cizre'yi terk ettim ve yıllar boyu uzak durdum. Ağabeyim için taziye bile düzenleyemedik. Hiç kimse gelmeye cesaret edemezdi. O dönem bütün erkekler kaçtı, bazen kadınları arkada bırakıp kaçtı. Ancak yıllar sonra, durum düzeline geri geldik.

⁴⁷ Cemal Temizöz'ün içinde davayla ilgili pek çok belgenin yer aldığı kendine ait bir web sitesi bulunuyor. Bu belgeler arasında kendi savunması sırasında tanıkların sunduğu kanıtlara verdiği cevapların yanı sıra bu davanın kendisine kurulmuş bir komplo olduğunu savunan yazılar da yer alıyor. Bkz: <http://www.cemalTemizöz.com/> (erişim tarihi 11 Eylül 2011).

⁴⁸ 3. duruşma tutanağı, sayfa 2, 9 Ekim 2009.

Akrabalarımızın birçoğu da Kuzey Irak'a kaçtı ve şimdi Mahmur Kampı'nda ya da başka yerlerdeler.⁴⁹

Bazı vakalarda da mağdurların yakınları, korucuların akrabalarını öldürdükten sonra gelip mallarına mülklerine el koyduklarını ifade ettiler. Fatim Bayar'ın oğlu Beşir Bayar, Fatim'in Kamil Atağ'a “bağlı” köy korucuları diye tanımladığı kişiler tarafından Aralık 1993'te evinden alınarak öldürüldü. Fatim mahkemede, bu olayın ertesinde kendi evinden nasıl kaçtığını, korucuların gelip evine el koyduğunu ve evinin bugüne kadar hâlâ onların elinde olduğunu anlattı.⁵⁰ Fatim Bayar ve Beşir Bayar'ın dul eşi Hediye Başkak, Cizre'yi terk eden başkaları gibi, Adana'nın bir ilçesine yerleştiler ve eski evlerini bir daha geri alamadılar.

Üç kişiyle birlikte tutuklandıktan sonra gözaltında öldürülen taksî şoförü Ömer Candoruk'un eşi Hanım Candoruk, mahkemeye o dönem kendini resmi bir şikayette bulunamayacak kadar çaresiz hissettiğini söyledi. Kocasının öldürülmesinin ardından, kocasının katilleri olduklarına inandığı kişilerin onun arabasını sahiplenmiş olduklarını ve sonradan sık sık kullandıklarını gördüğünü anlattı. Temizöz davası, Hanım Candoruk'un yaşadığı travmatik olayları bir mahkeme önünde kayda geçirme fırsatını yakaladığı ilk yerdî. Hanım şöyle diyordu: “Benim eşimin herhangi bir günahı yoktur, eğer bir suçtu var iseydi size teslim etseydiler cezaevine atsaydılar ben de kendisini cezaevine görmeye giderdim, kuşlar bile böyle öldürülmezdi.”⁵¹

Kimi vakalardaki tanıklar, savcıya kayıp ya da ölü akrabalarının akıbetiyle ilgili bilgi edinmeye kalktıklarında, doğrudan doğruya tehdit edildiklerini söylediler.

Sabri Gasyak savcıya, sonra da mahkeme heyetine ağabeyi, kuzeni ve diğer iki kişinin daha cesetlerini bulduktan hemen sonra, her dört mağdurun da ailelerinin Cemal Temizöz tarafından nasıl toplu halde tehdit edildiğini anlattı. Cesetler 8 Mart 1994'te, tanıkların onları Cizre – Silopi arasındaki askeri kontrol noktasında gözaltına alınıp Fırat Altın (Abdülhakim Güven) ve Adem Yakın (kod adı Bedran) olarak teşhis ettikleri kişilerce arabaya sokulup götürülürken görmesinden iki gün sonra, toprağa yarı yarıya gömülmüş vaziyette bulunmuştu. Sabri Gasyak'ın o zaman 13 yaşında olan erkek kardeşi Abdulaziz

⁴⁹ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Nurettin Elçi ile yaptığı görüşme, Cizre, 3 Şubat 2010.

⁵⁰ 5. duruşma tutanağı, sayfa 7, 6 Kasım 2009.

⁵¹ 5. duruşma tutanağı, sayfa 4, 6 Kasım 2009.

Gasyak ve amcaoğlu Süleyman Gasyak da öldürülenler arasındaydı. Sabri Gasyak mahkemede şunları söyledi:

... jandarma görevlileri ile birlikte maktulleri hastaneye getirdik, hastane morguna konuldular, gömmek için hazırlığımızı yaptığımız sırada Cemal binbaşı geldi, hastanenin civarında 1000'den fazla kişi toplanmıştı, toplanan kişiler genellikle ölen kişilerin akrabalarıydılar, hastanenin önüne Cemal binbaşı ile ekibi geldi; burada Cemal binbaşı “bu insanların ölümü ile ilgili olarak hiçbir şey sormayacaksınız, dağılın, kurcalayan olursa onların akıbeti de bunlarıki gibi olur” dedi.⁵²

Sabri Gasyak o dönem başvuracak hiçbir yerleri olmadığını ve kardeşiyle amcaoğlunun öldürülmesinden sonra, ailesinden birçok kişinin Türkiye'yi terk edip sınırın öte yanına geçerek Kuzey Irak'a yerleştiğini de anlattı:

O zaman suç duyurusunda bulunamazdık; adalet de arayamazdık. Eğer peşinden gitseydik ben tutuklanırdım. Seksenlerin sonlarında, biz Cizre'ye gelmeden önce, Siirt'in Pervari ilçesindeki köyümüz devlet tarafından yakılıp boşaltılmıştı. 1994'te Süleyman ve Abdulaziz öldürüldükten sonra ailemizden birçok kişi kuzey Irak'a, Zaho'ya gitti.⁵³

İddialara göre, 16 Temmuz'da Kuzey Irak'tan dönerken kaçırılan kardeşi Abdülhamit Düdük'ün öldürülmesiyle ilgili soruşturma hakkında bilgi almak için, defalarca Cemal Temizöz'ü ziyaret eden Nuri Düdük mahkemeye, Temizöz'ün yanına üçüncü gidişinde “sen buraya gidip geliyorsun, senin kardeşinin başına ne gelmişse senin başına da gelecek, sen başımıza bela olacaksın, burayı terk et”⁵⁴ diyerek kendisini doğrudan tehdit ettiğini ifade etti. Nuri Düdük mahkemedeki ifadesinde, kardeşine Kuzey Irak'ta yaptığı iş sırasında

⁵² 6. duruşma tutanağı, sayfa 12, 4 Aralık 2009.

⁵³ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Sabri Gasyak ile yaptığı görüşme, 3 Şubat 2010. Gasyak ailesi 2002'de bir dava açtı ancak bu dava sanıklar Abdülhakim Güven ve Adem Yakın'ın cinayet suçlamalarından beraat etmeleriyle sonuçlandı. Sanıklar duruşmaya katılmadılar ve kilit bir tanık onları fotoğraflarından teşhis edemedi. Aile daha sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurdu. Gasyak v Türkiye (Başvuru no. 27872/03) davasının 13 Ekim 2009 tarihli kararında, mahkeme ölümlerin etkin biçimde soruşturulmaması sebebiyle yaşama hakkının ihlal edildiği hükmüne vardı. 2009 yılındaki soruşturma sürecinde ortaya çıkan yeni kanıtlar adaletin yerine gelmesi için yeni bir olanak sunuyor.

⁵⁴ 10. duruşma tutanakları, sayfa 3, 2 Nisan 2010.

yüklü miktarda bir ödeme yapıldığını ve kardeşinin de bunu yanında eve getirmekte olduğunu, ancak kaçırıldığında bu paranın da ortadan kaybolduğunu iddia etti.

İfade veren mağdur yakınlarının çoğu o zamanlar suç duyurusunda bulunamayacak kadar çok korktuklarını belirtti.

Besna Efelti mahkemede ifade verirken “ben korktuğum için emniyete veyahut jandarmaya giderek herhangi bir müracaatta bulunmadım, eşimin [Abdullah Efelti'nin] akıbetini soruşturmadım, ben ve kayınlarım aynı akıbeti uğrarız diye araştırma yapmadık” dedi.⁵⁵

Şikayetlerinde ısrarcı olanlar ise, çabalarının hiçbir sonuç vermediğini söyledi.

Jandarma ve devlet memurlarıyla iyi ilişkiler içinde olan Nuri Düçük, yerel yetkililere ve Cizre savcısına defalarca suç duyurusunda bulunmuş, davayı Ankara'ya taşımış, Savunma Bakanlığı'na, Genelkurmaylığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı'na (MİT) kardeşinin öldürülmesiyle ilgili ve kardeşinin gözaltına alındığını gören tanıkların isimlerini belirten dilekçeler yazmıştı.⁵⁶

Tahir Özdemir de mahkemede kayıp ağabeyi Abdullah Özdemir ve amcaoğlu İzzet Padır'ı bulabilmek için, yıllar boyunca yakınlardaki Silopi'de görevli savcıya ve jandarma yetkilileri de dahil olmak üzere gibi diğer makamlara çeşitli şikayet dilekçeleri verdiğini anlattı. Ancak, o dönemde, yakınlarının en son görüldüğü yer olan Cizre jandarma birliğine başvuramayacak kadar çok korktuğunu ifade etti:

... akıbetlerini sormak amacıyla Cizre İlçe Jandarma Komutanlığı'na gitmedik, çünkü gitmemiz mümkün değildi, oraya giden çıkamıyordu, hatta Cemal Temizöz, bana Silopi ilçe jandarma komutanlığında, ilçe jandarma komutanı Hüsam Durmuş ile birlikte bulunduğumuz sırada, “niye kalleşlik yapıyorsunuz, niye dilekçe veriyorsunuz” diye beyanda bulundu, bunun üzerine bizim bu kişilerin akıbetleri konusunda Cizre İlçe Jandarma Komutanlığı'na dilekçe vermemiz söz konusu olamazdı.⁵⁷

⁵⁵ 6. duruşma tutanakları, sayfa 9, 4 Aralık, 2009.

⁵⁶ Nuri Düçük davanın 2 Nisan 2010 tarihinde görülen 11. duruşması sırasında ifade verdi.

⁵⁷ Tahir Özdemir, 20. duruşma tutanağı, sayfa 10, 15 Ekim 2010.

Dönemin Cizre savcısının yasa gereği şüpheli koşullar altında gerçekleşen bütün ölümler için re'sen soruşturma açması gerekmele ve savcı da usule şeklen uyararak bunu yapmış olmakla birlikte, soruşturmaların içeriği bunların göstermelik işlemler olduğunu ortaya koyuyor. Pratikte, yerel savcı dosyayı hızla, yasadışı silahlı örgütlerle bağlantılı kişilerce işlenmiş olduğundan şüphelenilen ve terörle mücadele yasaları kapsamına giren suçları soruşturmakla görevli Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne gönderiyordu.⁵⁸ Devlet yetkililerinin dosyaları Devlet Güvenlik Mahkemesi savcısına havale etmesi, “faili meçhul” cinayetlerin PKK'nın işi sayılması anlamına geliyordu. O dönemdeki standart uygulama, bir cinayetle ilgili ön incelemenin yapılmasının ardından, söz konusu ölüme muhtemelen PKK parmağı olduğunu öne sürerek olayla ilgili soruşturmayı daha fazla derinleştirmeden sona erdirmektir.

Bu nedenle, Mehmet Nuri Binzet'in ifadeleriyle tetiklenen 20 küsur cinayetle ilgili olarak 2009 yılında yapılan soruşturma sırasında, Diyarbakır savcısı Ergün Tokgöz 1990'lardaki cinayetlerin adli soruşturma kayıtlarını yeniden ele alarak incelemek zorunda kaldı. Bizzat içinde çalıştığı ofisin raflarında yaklaşık 15 yıldır toz toplayan bu adli kayıt dosyalarının çoğu, göstermelik bir soruşturmanın ardından ve nizami bir otopsi raporu bile olmaksızın basitçe “çözülmedi” ibaresiyle kapatılmıştı.

⁵⁸ Bu durum, merhum Mehmet Ali Dinler gibi, o dönemde Cizre'de çalışan bazı avukatlarca da doğrulandı. Dinler, Ebubekir Aras'ın kaçırılıp kayıp edilmesi örneğindeki gibi bazı vakalarda, akrabaların suç duyurularının nasıl sonuçsuz kaldığını anlattı. (İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Mehmet Ali Dinler ile yaptığı görüşme, Cizre, 15 Aralık 2009). Avukat Tahir Elçi, İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne Diyarbakır savcısının o dönemdeki cinayetlerle ilgili soruşturma dosyalarında, savcı ve jandarma ve polis arasındaki rutin yazışmalarda, savcının periyodik olarak belirli bir kişinin gözaltı kaydına ilişkin bilgi talepleri gibi kayıtlar dışında pek az şey bulunduğunu, tanık çağırarak ya da incelemeyi derinleştirmek yönünde başka hiçbir çaba içine girilmediğini anlattı. (İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Tahir Elçi'yle yaptığı görüşme, 14 Aralık 2009).

III. Adaletin Önündeki Engeller: Temizöz Davasından Alınacak Dersler

Temizöz davası, yaşama hakkını ihlal ettikleri şüphesiyle devlet görevlileri aleyhinde açılacak benzeri davalarda da ortaya çıkması mümkün olan ve adaletin yerini bulmasını engelleyen unsurların altını çiziyor.

Soruşturma Kapsamının Sınırlı Tutulması

Dava yedi sanık hakkında açılmış olmasına karşın, bu cinayetlere başka güvenlik gücü mensuplarının da karışmış olması ihtimaline ilişkin sorular önemini koruyor. Savcı Cemal Temizöz'ün ardındaki emir komuta zincirinin bu cinayetlerdeki muhtemel rolünü araştırmadı; örneğin, iddia edilen cürümler bağlamında, bölgede görevli daha yüksek rütbeli komutanlar arasındaki komuta sorumluluğu paylaşımını incelemeye almadı.

O dönemde, güneydoğudaki iller olağanüstü hal kanunlarıyla yönetiliyor, tüm bölgenin idaresinden sorumlu özel atanmış bir vali de Diyarbakır'da görev yapıyordu. Jandarmanın resmi emir komuta zinciri uyarınca Cemal Temizöz Şırnak İl Jandarma Komutanına, bölge komutanı da Ankara'daki Jandarma Genel Komutanlığı'na karşı sorumluydu. Cemal Temizöz ayrıca, Diyarbakır Bölge Komutanlığı'nda konuşlanmış olan Jandarma Asayiş Bölge Komutanlığı'na da bilgi veriyordu. Savcı ceza soruşturmasına ne bu komutanları ne de Ankara'daki Jandarma Genel Komutanlığı'nı dahil etti. Duruşmalar sırasında da, savcılık Temizöz'ün Cizre'de görev yaptığı dönemde bu mevkilerde bulunan askerleri tanık olarak çağırmadı.

Bu tür davalarda, soruşturma kapsamının, olaylara ilişkin emir komuta sorumluluğu ihtimalini de içerecek şekilde genişletilmesi şarttır. Bu yüzden, Temizöz davası kapsamında, Cemal Temizöz'ün Cizre İlçe Jandarma komutanı olduğu dönemde Olağanüstü Hal Bölge Valisi, Şırnak İl Jandarma Komutanı ve Jandarma Asayiş Bölge Komutanı görevlerinde bulunmuş kişilerin de, söz konusu cinayetler ve kayıp etme vakalarında veya diğer hak ihlallerindeki muhtemel rollerinin, veya, rütbe ve görev yeri itibarıyla resmi olarak kendi komutaları ve dolayısıyla da denetimleri altındaki bir amirin gerçekleştirdiği ihlalleri önlemede ihmalleri bulunup bulunmadığının da araştırılması gerekirdi.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, olağanüstü hal yetkilerine ilişkin bir kanun hükmündeki kararnamenin bir maddesine göre, İçişleri Bakanının, Olağanüstü Hal Valisinin ya da il valilerinin olağanüstü hal durumunda aldıkları kararlar hakkında “cezai, mali veya hukuki” sorumluluk muafiyeti sağlıyor (430 no.lu kanun hükmündeki kararnamenin 8. maddesi).⁵⁹ Bu madde, Türkiye'nin uluslararası hukuk bakımından ağır insan hakları ihlalleri iddialarını soruşturma ve yargılama sorumluluğuyla çelişmektedir. T.C. Anayasası'nın 90. maddesine göre, ulusal ve uluslararası yasalar arasında bir ihtilaf olması halinde, uluslararası anlaşmadan doğan yükümlülükler hükmen önceliklidir.

Duruşmalar sırasında tanıklar, Cemal Temizöz ve diğer sanıklarla yakın olarak çalışmış ve gözaltılara, sorgulara, işkence ve cinayetlere katılmış başka jandarma subayları da olduğu iddia ettiler. Ancak tanıklar bu kişilerin yalnızca kod adlarını biliyordu. Tanıkların mahkemeye verdiği kod adları arasında Yavuz, Cabbar, Tuna, Selim Hoca, Selçuk ve Ramazan Hoca gibi isimler bulunuyordu. Ancak 2009'daki soruşturmanın yapıldığı esnada, polis ve savcılık bu kod adlarını kullanan subayların kimliğini teşhis edemediği için, savcı bu kişileri iddianameye dahil edemedi.

Bugüne dek, kod adı kullanan yalnızca bir kişi teşhis edilebildi. Şubat 2012'de, soruşturmanın açılmasının üstünden üç küsur yıl geçmişken, savcı değil de mağdur yakınlarının avukatlarından biri Yavuz kod adlı kişinin aslında uzman çavuş Burhanettin Kıyak olduğunu ortaya çıkardı. Avukat, Burhanettin Kıyak ile “Yavuz”un dava dosyasında bulunan farklı belgelerdeki imzalarının birbirinin aynı olduğunu fark etti. Bu bilgi üzerine harekete geçen savcı, Temmuz 2012'de Burhanettin Kıyak'ın hakim önünde ifade vermesini talep etti. İfade vermesinin ardından hâkim Kıyak'ı Cemal Temizöz ve diğerleriyle birlikte birden çok cinayette rolü olduğu şüphesiyle tutukladı.⁶⁰

Kıyak'ın zanlı olarak yargılama sürecine dahil edilmesi önemli bir adım olmakla birlikte, savcının bu gelişmenin ardından kod adı kullanan diğer olası şüphelilerin kimliklerinin teşhis edilmesi için daha fazla çaba harcaması gerekir. İçişleri Bakanlığı ve güvenlik güçlerinin, mahkemeler ve savcılarla işbirliği içerisinde, jandarma ve polis kayıtlarının

⁵⁹ 16 Aralık 1990 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayımlanan 430 no.lu kanun hükmündeki kararnamenin tam adı şudur: Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.

⁶⁰ Burhanettin Kıyak'ın 21 Temmuz 2012 tarihinde Terörle Mücadele Kanunu'nun 10. maddesiyle yetkilendirilen Diyarbakır 3 no.lu mahkemesine verdiği ifade. Savcılık soruşturma dosya no. 1994/3257. Belge İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün arşivindedir.

taranarak bu kişilerin kimliklerinin tespit edilmesi konusunda destek vermesi önemlidir. Eğer böyle bir işbirliği gerçekleşmiyorsa, ceza soruşturmaları sırasında işbirliği yükümlülüğünü şart koşan yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Tanık Koruma Programının Uygulanmaması

Bugüne kadar davanın en kaygı uyandırıcı yönlerinden biri de tanıkların tehdit ve taciz iklimine maruz kalması. İnsan Hakları İzleme Örgütü, bunun gelecekteki benzer davalarda da önemli bir sorun olacağını düşünüyor.

Her tür yargılamada savunmasız tanıkların korunması kilit unsurlardan biridir. Şüpheli ve sanıkların devlet görevlisi ya da daha evvel devletin korumasından faydalanmış kişiler olduğu ciddi organize suçların yargılanması sırasında, mağdur yakınlarına şikayetlerinin peşini bırakmamaları için gerekli mahremiyeti sağlayacak tanık koruma programının uygulanması şarttır.

En ağır suçların uluslararası savaş suçları mahkemeleri önünde yargılanmalarında geçerli olan muhakeme usulü kuralları arasında, tanıkların kimlikleri kamuoyu önünde ifşa edilmeksizin ifade verebilmesinin sağlanması gibi tedbirler bulunmaktadır. Bu tür mahkemelerde görülen davalarda edinilen tecrübe, bu gibi tedbirlerin bulunmaması durumunda mağdurları ifade vermeye ikna etmenin imkansız hale gelebileceğini, hatta kimi durumlarda tanıkları ciddi tehlikeye attığını göstermektedir.⁶¹

Türkiye'de, ceza muhakemesi sırasında “hayatı, beden bütünlüğü veya mal varlığı ağır ve ciddi tehlike” içinde bulunan tanıkları, akrabalarını ve yakınlarını koruma altına alacak tedbirleri barındıran bir Tanık Koruma Kanunu bulunmaktadır.⁶²

⁶¹ İnsan Hakları İzleme Örgütü, birçok raporunda tanık koruma meselesini ele almıştır. Bunlardan bazıları Mayıs 2006'da yayımlanan Kosova raporu “Not on the Agenda: the continuing failure to address accountability in Kosovo post March 2004” [Gündem dışı: Mart 2004 sonrası Kosova'da hâlâ hesap sorulmuyor] için bkz: <http://www.hrw.org/node/11308/section/6>; tanık koruma meselesi, Balkanlarda savaş suçlarının kovuşturulmaması hakkında Ekim 2004 tarihli bir raporda da ele alındı: “Justice at Risk: War Crimes Trials in Croatia, Bosnia and Herzegovina, and Serbia and Montenegro” [Adalet Risk Altında: Hırvatistan, Bosna Hersek ve Sırbistan ve Karadağ'daki Savaş Suçları Davaları] raporu için bkz: <http://www.hrw.org/node/11965/section/8> (tamamına erişim tarihi 30 Nisan 2012).

⁶² 5726 no.lu Tanık Koruma Kanunu 5 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girdi. Bkz: <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5726&MevzuatIlski=o&sourceXmlSearch=tanik> (erişim tarihi 5 Mart 2012).

Sanıkların on veya üzeri hapis cezası alabilme olasılığı bulunan davalarda tanıklık yapanlar ya da organize suçlar ya da terör suçlarıyla yargılanmakta olanlar, kimliklerini ve adreslerini gizleyecek tedbirlerle ifade verebilirler. Gündelik hayatlarında da koruma görevlisi sağlanması, kimlik ve ikametinin tümüyle değiştirilmesi ve hatta bazı durumlarda daimi yer değişikliği ve estetik cerrahi gibi tedbirlerle koruma altına alınabilirler.⁶³

Terör ve organize suç davalarında, kimlikleri sanıklardan gizlenen kişilerin tanıklığı, “şartların eşitliği” ilkesine ve sanık haklarına yönelik bir tehdit oluşturması nedeniyle kaygı uyandırmaktadır.⁶⁴ Dile getirilen bu kaygılar ışığında, organize suçların ve terör suçlarının yargılanmasında koruma altındaki gizli tanıkların kullanılmasını, bu tanıkların sağladığı delillerin niteliğini ve hüküm verilirken bu tür delillerin ne ağırlıkta değerlendirildiğini kapsamlı olarak inceleyen herhangi bir araştırma bugüne kadar yapılmış değil.

Sanığın adil yargılanma hakkına zarar vereceğine dair kaygıları gidermek için Tanık Koruma Kanunu'nda kimliği sanıktan ve kamudan gizlenen bir tanığın beyanının tek başına hükme esas teşkil etmeyeceği ifade edilmektedir.⁶⁵

Uygulama itibarıyla, Türkiye'deki mahkemeler organize suçlar ve terör suçlarıyla ilgili davalarda tanıkların kimliklerinin gizlenmesi için çok sayıda karar almış olmalarına rağmen, güvenlik güçlerince işlenen suçlarla ilgili yargılamalarda Tanık Koruma Kanunu şimdiye dek nadiren tatbik edilmiştir.

Temizöz davasında Tanık Koruma Kanunu'nun kullanımı, tanıkların davaya katılma yönündeki istekliliğini önemli ölçüde arttırabilirdi. Dava sırasında ifade veren mağdur yakınları ve diğer tanıklar baskıya, tehditlere ve bir defasında da adliye binasında sanık Kamil Atağ'ın akrabalarının fiziksel saldırısına maruz kaldı. Bu rapor için yapılan araştırma sırasında İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün görüştüğü tanıklar, gizli kalması şartıyla, soruşturma yapıldığı sırada ve dava başladıktan sonra Kamil Atağ'ın akrabaları ve

⁶³ Tanık Koruma Kanunu, Madde 5.

⁶⁴ Hâkim ve savcılarca kurulmuş bir dernek olan Demokrat Yargı, gizli tanık kullanılmasının genel olarak davaları siyasi manipülasyona açık hale getirmesinden duyduğu kaygıyı dönemin savcısı İlhan Cihaner'in yargılandığı davada ortaya çıkan ceza yargı sisteminin sorunlarını ele aldıkları bir raporda dile getirdi. İlhan Cihaner şu an Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekili. 2 Mart 2010 tarihli “Erzincan-Erzurum İnceleme Raporu: Türkiye'nin yargı geleneğinin çöküşü” başlıklı raporun bir kopyası İnsan Hakları İzleme Örgütü arşivlerinde mevcut.

⁶⁵ Tanık Koruma Kanunu, ibid., madde 9/8.

ortaklarının defalarca kendilerini ziyarete geldiklerini ve tanıklık yapmamalarını istediklerini anlattı. Görüşülen bu kişilerden hiçbiri devletin kendilerini baskı ve tehditlerden koruyabileceğine inanmıyordu. Genellikle böyle bir korumanın kendileri için geçerli olabileceğinden veya Tanık Koruma Kanunu'nun varlığından haberleri yoktu.

Mehmet Selim Uykur İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne Kamil Atağ'ın ailesi ve ortaklarının kendisini ve amcaoğlu İsmet Uykur'u tehdit ettiklerini söyledi. Mehmet Selim Uykur ve İsmet Uykur, Temizöz davasının tanıklarından. Ayrıca, Temer ve Kukel Atağ'ın Şubat 1994 tarihinde İsmet Uykur'un babası Ramazan Uykur'u Cizre'de öldürmelerine tanık olduklarını iddia ediyorlar.

Mehmet Selim Uykur'un İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne bildirdiği üzere, Kamil, Temer ve Kukel Atağ hakkındaki iddianameler çıktığında, Kamil Atağ'a yakın köy korucuları, Atağ'ın aile dostları ve akrabaları ile bölgedeki diğer aşiret liderleri, kendisini ve amcaoğunu defalarca ziyaret ederek davada tanıklık etmemeleri yönünde baskı yapmıştı.

Mehmet Selim Uykur 12 Ekim 2009 günü İsmet Uykur'la birlikte Cizre'de belediye çay bahçesinde çay içerken yanlarına yaklaşan bir imam, Kamil Atağ'ın adamlarının yolun karşısındaki Atağ'a ait Başak Otel'de toplanmaya başladığını, adamların silahlı olduklarını ve onlara saldırmaya hazırlandıklarını söyleyerek Mehmet Selim Uykur ve İsmet Uykur'u oradan ayrılmaları için zorlamış. Diğer herkes çay bahçesini terk etmiş. Mehmet Selim Uykur savcılığa suç duyurusunda bulunmuş. Uykur, İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne o zamandan beri tehdit edilmediğini söyledi.⁶⁶ Bu durum, savcı ve hâkimlerin, tanıkların davayla bağlantılı olarak tehdit edildiğini öğrendiklerinde duruma müdahale ederek tehdit hakkındaki şikayetleri işleme koydukları takdirde, ileride ortaya çıkabilecek benzeri tehditlerin önünün kesilebileceği izlenimini veriyor.

Ancak İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün görüştüğü tanıklar genelde resmî suç duyurusunda bulunmamışlardı. Kimi durumlarda ise tehditler tanıkları davada tanıklık yapmama ve ifadeleri geri çekmeye ikna etmiş olabilir.

Böylesi durumlara bir örnek Asker ve Rabia Pokön'ün hikayesidir. Cizreli evli bir çift olan Pokönler, komşuları İbrahim Danış'ın Ocak 1994'te Cemal Temizöz, Kamil Atağ, Temer Atağ,

⁶⁶ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Mehmet Selim Uykur ile görüşmesi, Cizre, 3 Şubat 2010.

Adem Yakin ve Abdulhakim Güven'in de olduğu bir grup tarafından öldürüldüğüne dair savcıya ayrı ayrı detaylı bilgi verdiler. Danış'ın önce vurulduğunu, sonra da bir mayının üstüne oturtulup mayının patlatıldığını gördüklerini iddia ettiler. Çiftin iddiaları medyada haber olup isimleri de açıklanınca, çift Cizre savcılığına ifadelerini tamamen geri çektiklerine dair bir dilekçe verdiler. İfadelerini geri çektiklerini, 24 Aralık 2010 günü mahkemede de tekrar ettiler.⁶⁷

2 Nisan 2010 günü, Abdulsalam Binzet mahkemede verdiği tanık ifadesinde, ağabeyi Abdülrezzak Binzet'in Temmuz 1997'de öldürülmesine sanık Kamil Atağ'ın da karışmış olabileceğinden söz edip ikinci derece kanıtlar ortaya koydu. Bunun üzerine Abdulsalam Binzet ile aslen annesinin amcaoğlu da olan Kamil Atağ arasında tartışma yaşandı. Binzet beyanını bitirip duruşma salonunu terk ettiği sırada Kamil Atağ'ın akrabaları oturdukları izleyici sıralarından fırlayıp Binzet'in arkasından koridora çıktılar ve Abdulsalam Binzet'e saldırdılar.⁶⁸

Avukatların Abdulsalam Binzet'i korumak için müdahale ettiği bildiriliyor. Polis Atağ ailesinden iki kişiyi adliyede gözaltına aldı ve sonra serbest bıraktı. Binzet aynı gün polise verdiği ifadede, hayatının tehlikede olduğundan endişelendiğini beyan etti.⁶⁹ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün elindeki bilgilere göre, adliye binasında bir tanığa yapılan bu fiziksel saldırıya karışan Atağ aile üyeleri hakkında herhangi bir dava açılmadı.

Bu vakada da görüldüğü gibi, adaletin işleyişini zayıflatmaya yönelik ciddi bir girişimde bulunarak tanığa bu şekilde saldıran kişiler hakkında açık kanıtların var olması halinde, savcı bu kişiler hakkında saldırı suçunun yanı sıra tanıklara saldıran, tehdit eden ya da onları yönlendirmeye çalışan zanlılar hakkında, yargıyı etkilemeye çalışmaktan (TCK Madde 288) da dava açmalıdır.

İnsan Hakları İzleme Örgütü'yle bu saldırıdan önce yaptığı bir görüşme sırasında Abdulsalam Binzet, Atağ ailesinin dava başlamadan önce kendisine tanıklıktan çekilmesi için baskı yaptığını ve defalarca ziyaretine geldiklerini ama bu meseleyle ilgili suç

⁶⁷ Duruşmayla ilgili bilgiler İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne daha sonradan mağdurların avukatları tarafından iletildi. Gözlemleri duruşmayla ilgili bir haberde de yer aldı : <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=25.12.2010&i=294399> (erişim tarihi 13 Eylül 2011).

⁶⁸ Olay, duruşmayı izleyici bölmesinden izleyen İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün temsilcisi tarafından gözlemlendi, Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi, 2 Nisan 2010.

⁶⁹ Abdulsalam Binzet'in polis ifadesi, 2 Nisan 2010. Bir kopyası İnsan Hakları İzleme Örgütü'nde mevcuttur.

duyurusunda bulunmadığını anlattı. Dava ve tanıkların yaşadığı zorluklarla ilgili Binzet şöyle dedi:

Bu davada ne olacağını bilmiyoruz çünkü devletin işlerinden anlamıyoruz. Sanıklara yakın olanlarda [Atağ ailesi ve aynı aşiretten olan köy korucuları] devlete ait silahlar var. Mahkemeyi tehdit ediyorlar, bizi tehdit ediyorlar, bunlar öldürmekten çekinmeyecek adamlardır. Onları devlet durduramayacaksa kim durdurabilir?... Tek çare onları cezalandırmaktır. Eğer sanıklar işledikleri suçlardan ceza alırsa, bu elbette diğerlerini de [aile ve yakınlarını] silahlarını kullanmaktan alıkoyacaktır.⁷⁹

Yukarıda verilen örneklerden hiçbirinde tanıklar fiilen Tanık Koruma Kanunundan faydalanmadı. Savcılar, soruşturma aşamasında, tanıklara Tanık Koruma Kanunu ve onları korumak için mevcut tedbirler hakkında bilgi vermelidir. Savcılar ayrıca, tanıklarla ilk görüşmeleri sırasında tanıkların karşı karşıya olabileceği olası riskleri kapsamlı olarak değerlendirmelidir. Mahkemeler dava sırasında tanıklara yönelik tehditleri değerlendirmeye devam etmeli ve savcılar da mahkemede tehdit edilen tanıklara tanık koruma tedbirleri tavsiye etmeye ve bizzat şahit oldukları veya kendilerine bildirilen tanıklara yönelik her türlü baskı ve tehdit fiilleri hakkında kapsamlı soruşturma yürütmeye hazır ve istekli olmalıdır.

Tanıkların ifadelerini geri çekmesi

Temizöz davası, “içeriden” bilgi sahibi olmaları hasebiyle ifade vermeye çağrılan tanıkların mahkeme karşısına çıktıklarında, savcıya verdikleri ilk ifadelerini geri çekmeye eğilimli olduğunu da gösterdi. Bu tanıklar arasında köy korucuları, itirafçı olmuş eski PKK üyeleri veya askeri personel ve polis mensupları sayılabilir. Gelecekte görülecek bu tür davalarda, savcıların bu tip kişilerin tanık mı yoksa sanık mı olacaklarına karar vermeleri gerekiyor; her hâlükarda bu sorunun yaşanma ihtimalinin yüksek olduğunun farkında olmalılar.

Daha önce de ifade edildiği gibi, 1993-1995 yılları arasında Cizre'deki faili meçhul cinayetlerle ilgili savcılık soruşturmasını tetikleyen temel unsur, zanlılardan birinin kardeşi olan Mehmet Nuri Binzet'in savcılığa verdiği detaylı beyandı.

⁷⁹ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Abdulsalam Binzet ile yaptığı görüşme, Cizre, 3 Şubat 2010.

Binzet mahkemede ifade verirken daha önce savcıya verdiği ifadelerini geri çekti.⁷¹ İlk ifadesini geri çektiği zaman, mahkeme kendisini yemin altında yalan söylemek ve yalancı tanıklık beyanının cezası hakkında sözlü olarak uyardı.

Binzet'in Midyat'ta ifade verdiği ilk savcı, Binzet'in uzun uzadıya verdiği beyanlarını videoya çekmişti. Daha sonra Diyarbakır mahkemesine sunulan bu video kaydı, Binzet'in, detaylı bir senaryo kurgulamakta olan savcının bu ilk ifadesini kendisine baskı yaparak zorla aldığı yönündeki iddialarını çürütmek için kullanılabilir.⁷² Diyarbakır mahkemesi bu duruma kanıt olarak ayrıca, Binzet'e hapis hanedeyken gelen çok sayıdaki telefonun mahkemeye sunulan dinleme kayıtlarında, aile üyelerinin ifadesini geri çekmesi için Binzet'e yüklü miktarda para teklif ettiklerini de dinledi.⁷³

İki diğer tanık daha mahkemeye çıktıklarında ifadelerini geri çekti. Her ikisi de, son derece detaylı olan ifadelerini savcıya Dolmakalem ve Sokak Lambası kod adlarıyla vermelerini sağlayacak ölçüde Tanık Koruma Kanunundan yararlanmıştı. Bu tanıkların ikisi de, Cemal Temizöz'ün emriyle sanıklar tarafından işlenen bir dizi cinayete şahit olduklarını iddia etmişti. İddianamede bu iki kişinin ifadelerine defalarca değiniliyor. Koruma altındaki tanıklar olarak öne sürdükleri iddiaların detayları iddianame kapsamına alındı; aynı zamanda bu iki kişi hakkında da iddianame hazırlandı. Bu kişiler davanın yedi sanığı arasında bulunuyorlar. Tanık olarak verdikleri ifadeler, onların birden fazla cinayetleki sorumluluklarından dolayı davanın sanıkları arasına katılmalarını ve muhtemelen ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasıyla yargılanmalarını engelleyemedi.

Davanın ilk duruşmasında, PKK itirafçısı Abdülhakim Güven (Fırat Altın) mahkemeye, Dolmakalem adı altında savcıya verdiği tanık ifadesini geri çekmek istediğini belirten bir dilekçe sundu.⁷⁴ Hıdır Altuğ da savcıya Sokak Lambası adıyla verdiği ifadesinden vazgeçmek istedi.

⁷¹ Örneğin bkz: 14. duruşma tutanağı, 6 Haziran 2010.

⁷² Duruşma tutanağı, 28 Mayıs 2010, Mehmet Nuri Binzet.

⁷³ Mahkeme ayrıca Binzet'in tutulduğu cezaevlerinden 2008 ortasından itibaren tutulan ziyaretçi kayıtlarını da istedi. Bkz: 15. duruşma tutanağı, 14 Haziran 2010, ara karar Madde 14, s.19. Dinleme kayıtlarının içeriği dava dosyalarında bulunuyor ve basında da haber yapıldı, bkz: "Gizli tanıktan "ifade" pazarlığı..." *Hürriyet* gazetesi, 19 Eylül 2009 <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=12516795> (erişim tarihi 10 Eylül 2011).

⁷⁴ *Zaman* gazetesinin haberi <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=893283&keyfield=54656D697AC3B67A> (erişim tarihi 11 Eylül 2011).

İnsan Hakları İzleme Örgütü bu kişilerin ifadelerini neden geri çektiklerine dair kesin herhangi bir sonuca varacak bir konumda değildir. Ancak halen ömür boyu hapis cezasıyla sanık olarak yargılanmakta oldukları ve tutukluluklarının devam etmesi gözönüne alındığında, tanıklık etmenin onlara herhangi bir fayda sağlamamış olduğu da açıktır.

Geçmişteki ihlaller üzerinde çalışan bir savcının İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne söylediği gibi, ağır insan hakları ihlallerine karışmış kişileri, güvenlik güçlerinin üst düzey mensuplarının yargılanmasını sağlayabilecek bilgiler vermeye özendirilecek ceza indirim (veya ceza pazarlığı sistemi) gibi uygulamalar hâlihazırda bulunmamaktadır. Savcı böyle bir teşvik sisteminin eksikliğini, doksanların başlarında güneydoğu bölgesinde yaşanan sistematik ihlallerle ilgili emir komuta sorumluluğunu aydınlatma çabalarının önünde ciddi bir engel olarak değerlendiriyor.⁷⁵

Tanıkları Yönlendirme ve Sindirme Girişimleri

Yargılama sırasında mahkeme, 1993-95 yılları arasında Cizre'de görev yapmış memurları ve kamu görevlilerini de tanık olarak çağırdı. Bu tanıklar arasında iki savcı ve iki eski kaymakam ile jandarma ve polis gücü mensupları yer alıyor. Kendilerine o dönemde Cizre'de sivillere yönelik olarak işlenen suikast tarzı cinayetlerin yüksek oranı, sivil giyimli görevlilerin ve plakasız beyaz Renault Toros araçların kullanılması da dahil olmak üzere güvenlik güçlerinin hareket tarzı sorulduğunda, bu tanıklar çoğunlukla bunları hatırlamadıklarını veya bu konularda bir şey bilmediklerini ileri sürdüler.⁷⁶ Duruşma tutanaklarında belgelenen mahkemedeki beyanlarının da gösterdiği gibi, bu tanıklardan bazıları, 2009 başlarında, dava henüz soruşturma aşamasındayken savcıya verdikleri ilk ifadelerinde, aradan aylar geçtikten sonra mahkemede verdikleri bilgilere nazaran çok daha fazla ayrıntı sunmuşlardı.

Bu şekilde davranan tanıklardan biri, 1994-96 yıllarında Cizre Jandarma Karakolu'nda Temizöz'ün komutası altında bulunmuş olan emekli astsubay Mehmet Aksoy'du; bir diğeri ise Aksoy'dan hemen önce 1992-94 arasında aynı yerde görev yapan Ahmet Öznalbant'tı.

⁷⁵ Savcı ile yapılan görüşme, 22 Haziran 2012, isim ve yer gizli ancak İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün bilgisi dahilinde.

⁷⁶ Yakalamalara tanık olanlar, duruşmalar sırasında birçok defa akrabalarını alan kişilerin kullandığı, genellikle plakasız, Toros model beyaz bir Renault'dan bahsettiler. Ağabeyi Ramazan Elçi'yi en son Toros model bir arabanın içindeki adamlar tarafından alınırken gören Nurettin Elçi, İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne bunları "ölüm taksisi" olarak tarif ederek "[zira] onlara bindirilip götürülenler asla geri gelmedi ve onları gördüğümüzde korkardık" dedi. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Nurettin Elçi ile yaptığı görüşme, Cizre, 4 Şubat 2010.

Her ikisi de, savcıya Nisan 2009'da verdikleri ilk ifadelerinde, Cemal Temizöz'ün komutasında sivil giysili bir “sorgu birimi” olduğundan söz etmişlerdi. Bu birimde kod adları Yavuz, Cabbar, Tuna, Selim ve Hoca olan kişilerin yanı sıra, itirafçı Abdulhakim Güven ve Hıdır Altuğ da yer alıyordu. Aksoy ve Öznalbant ayrıca beyaz bir Renault'dan da bahsetmişlerdi. Aksoy bu arabanın jandarma karakol demirbaşına kayıtlı olmadığını, “sorgu birimi”nin de resmi jandarma personel listesinde bulunmadığını ileri sürmüştü. Şubat 2011'de mahkemeye çıktıklarında her iki tanık da bu detayların birçoğunu hatırlamadıklarını ve bunları savcının uydurduğunu iddia ettiler.⁷⁷

Tanıklara müdahale girişimlerine ilişkin en açık örneklerden birisi de Osman Bulgurlu'nun şahitliği sırasında ortaya çıktı. Ekim 1993'ten Ağustos 1994'e kadar Cizre Kaymakamlığı görevinde bulunan Bulgurlu, tanıklığı sırasında insanlara gözaltında işkence yapıldığına ya da gerçekleşen çok sayıda suikast tarzı cinayete dair hiçbir bilgisi olmadığını, ancak Cizre'deki güvenlik durumunun zor olduğunu ve güvenlik personelinin akşam saat 4.00'ten sonra sokaklarda korunmasız dolaşmadığını hatırladığını beyan etti.

Buna karşılık, Bulgurlu sanıkların ve sanık avukatlarının sorularını ise oldukça ayrıntılı bir biçimde yanıtladı. PKK'nın Valiliğe yaptığı saldırıyı ve yangını hatırlıyor muydu? Mahalleli esnafla birlikte televizyonda Galatasaray maçını izlerken gerçekleşen roket saldırısını ve oradan askeri bir panzerle kurtarılabildiğini hatırlıyor muydu? Tanık çapraz sorgu sırasında genellikle rahatsız görünüyordu. Bu soruları yanıtlamayı bitirmesinin ardından, mahkeme başkanına duruşmadan önce bir kurye aracılığıyla kendisine iletiildiğini söylediği üç sayfalık imzasız bir mektup verdi. Mektup kendisine soruları nasıl yanıtlaması, neyi vurgulaması ve neleri bilmediğini iddia etmesi gerektiği yönünde net direktifler veriyordu. Mektupta kendisine nasıl davranması gerektiği bildirilen konular, sanıkların sorduğu sorularla ve kendisinin muğlak ve genel yanıtlarıyla çarpıcı bir benzerlik taşıyordu.

Mahkeme mektubu getiren kurye şirketinden mektubu gönderenin kim olduğunu öğrenmeye karar verdi. Bu rapor yazıldığı sırada, bu araştırmanın sonucu bilinmiyordu. Bu mektup davanın tanıklarından birinin sindirilmeye ve yönlendirilmeye çalışıldığının somut bir kanıtıdır.

⁷⁷ İki tanığın orijinal iddianamedeki ifadeleri için bkz:

http://tr.wikisource.org/wiki/Cizre_davas%C4%B1_iddianamesi/Genel_de%C4%9Ferlendirme (erişim tarihi 30 Nisan 2012), Mehmet Aksoy mahkemeye 18 Şubat 2011'deki 25. duruşmada ifade verdi, Ahmet Öznalbant ise 18 Mart 2011'de görülen 26. duruşmada mahkemede ifade verdi.

Yargılamayı etkilemeye çalışmak, Türk Ceza Kanunu'na göre suç ve altı ay ile üç yıl arasında hapis cezasıyla cezalandırılabilir (TCK 288. madde). Savcılar tanıklara müdahale edilmeye çalışıldığına dair somut kanıtlarla karşılaştıklarında, tanıkları sindirmeye ya da yargılamayı başka yollarla etkilemeye çalışanlar hakkında dava açmalıdır.

Avukatların Tehdit Edilmesi

Davanın çarpıcı bir diğer yönü de, mahkeme salonunda sanıkların mağdur yakınlarını temsil eden bazı avukatlara yönelik tehditkar ve aşağılayıcı tavırları oldu. Duruşmalar boyunca sert atışmalar yaşandı ve sanıklar, bilhassa Şırnak'tan gelen ve kendileriyle aynı bölgeden oldukları için bazılarının bizzat tanıdığı avukatları hedef alan tehditkar, itibar sarsıcı ve kişiselleştirilmiş nitelikte yorumlarda bulundular.⁷⁸

Diyarbakır Barosu, İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne 2011 yılında Kamil Atağ'a bağlı kişilerin, kimliğinin açıklanmasını istemeyen bir avukatın ailesini doğrudan tehdit ettiğini söyledi.

Bu tür olaylar meydana geldiğinde hâkim hafif bir uyarıda bulunuyordu; duruşma salonundaki savcı ise, sanığa karşı, mahkeme salonundan çıkartılmasını ya da daha ciddi tedbirlerin alınmasını talep etmek gibi herhangi bir yaptırım çabası göstermiyordu. Avukatlardan hiçbiri bugüne dek mahkeme içinde ya da dışında karşı karşıya kaldıkları tehditler için savcılığa suç duyurusunda bulunmamış olmakla ve bu tehditlerin avukatları müvekkilleri adına özen ve sebatla çalışmaktan alıkoyduğuna dair bir belirti de bulunmamakla birlikte, sanıklar mağdur avukatlarına karşı alenen tehditkar bir tutum sergilediklerinde, hâkim ve savcının daha sağlam bir tavır alması uygun olurdu. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, mahkemede yaratılan düşmanca atmosfer ve baskı ortamının adil yargılanma hakkını ihlal edebileceğini belirtmiştir.⁷⁹

⁷⁸ Detaylar duruşma tutanaklarına bulunabilir. Aynı zamanda birçok duruşmaya gözlemci olarak katılmış olan İnsan Hakları İzleme Örgütü temsilcisi de, bu olaylara defalarca tanık olmuştur. Örneğin bkz: 8. duruşma tutanağı, sayfa 18.

⁷⁹ İnsan Hakları Komitesi, halk tarafından mahkeme salonunda yaratılan ve savunma heyetinin tanıklara hakkıyla çapraz sorgu yapabilmesini veya gerekli belgeleri sunmasını imkansızlaştıracak derecede düşmanca atmosferin ve baskının, mahkemece kontrol altına alınamamasının, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin (UMSHS) 14. maddesi bağlamında, adil yargılama hakkının ihlali anlamına geldiğini belirtmiştir. Bkz: *Gridin v. Rusya Federasyonu*, İletişim No 770/1997, 20 Temmuz 2000, CCPR/C/69/D/770/1997, para. 8.2.

Yargılamanın Uzunluğu

Yargılamaların aşırı uzun sürmesi, Türkiye'de uzun süredir devam eden bir problem. Uzun süren yargılamalar, sanıkların uzun süre tutuklu kalması ve adil yargılanma hakkının ihlal edilmesi manasına geliyor. Ama uzun süren yargılamaların tanıklar ve tanıkların korunmaları üzerinde de ciddi etkileri oluyor.

Dönemin Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Ocak 2012 tarihli raporunda, bu durumu “kronik bir işlevsizlik” olarak tanımlandı.⁸⁰ Raporda Türkiye mahkemelerindeki yargılamaların aşırı uzun sürmesi sebebiyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin defalarca Avrupa Sözleşmesi'nin ihlal edildiği hükmüne vardığına ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin önünde bekleyen bu konuyla ilgili 233 kararın olduğuna da dikkat çekiliyor.

T.C. Adalet Bakanlığı ve Avrupa Konseyi'nin tespit ettiği uzun gecikmelerin sebepleri arasında, mahkemelerin aşırı iş yükü, hâkim ve savcı sayısının yetersizliği, davaların hazırlık aşamasında ve idari işlerde yardımcı olacak hukuki destek personelinin bulunmaması, soruşturma aşamasındaki eksiklikler ve savcıların delillerin toplanmasında polise fazlaca bel bağlaması gibi unsurlar sayılıyor.⁸¹

Dava duruşmalarının birbirini izleyen günlerde yapılması yerine, kimi zaman iki duruşma arasına aylarca zaman girebiliyor; bu da yargılamada odaklanmanın ve devamlılığın sağlanamaması anlamına geliyor. Kimi durumlarda sorunu ağırlaştırıcı bir diğer unsur da, uzun süren yargılama süreci zarfında, olağan görev rotasyonu çerçevesinde hâkim ve savcıların başka illere ya da mahkemelere atanmasına bağlı olarak, davaya bakan üç hakimli mahkeme heyetinin ve savcının defalarca değişmesi.

Temizöz davasının görülmeye başlandığı Eylül 2009'dan beri (22 Haziran 2012 tarihine kadar) 36 duruşma yapıldı. Davanın ilk aylarında duruşmaların arasında bir aydan az bir süre geçerken, ilerleyen dönemde duruşma aralıkları genellikle bir ay veya daha uzun süreli olmaya başladı.

⁸⁰ Dönemin Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg'ın 10-14 Ekim 2011 tarihleri arasında Türkiye'ye yaptığı ziyaretin ardından hazırladığı “Türkiye'de Adalet Yönetimi ve İnsan Haklarının Korunması” başlıklı rapor, 10 Ocak 2012, s.6. Bkz: http://www.i-hop.org.tr/dosya/coe/Hammarberg_Turkiyede_Adalet_Yonetimi_20120110.pdf (erişim tarihi Mart 2012).

⁸¹ A.g.e., s.7.

Davanın yavaş ilerlemesi, tanıkları daha uzun bir süre boyunca tehditlere açık bırakıyor ve bu dava sürecinde de görüldüğü gibi, tanıklık yapmamaları veya ifadelerini geri çekmeleri konusundaki baskının daha da ağırlaşmasına neden olabiliyor.

Uzun süren yargılama süreci aynı zamanda mağdurların yakınları bakımından travmatik hâle gelerek, dava sonucuyla ilgili giderek artan belirsizlik duygusuna ve adalet sisteminin eninde sonunda adaleti sağlayacağına dair güvensizliğe yol açabilir. Bu davanın konusu olan mağdurlardan birinin oğlu, İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne hissettiklerini şöyle ifade etti: “Bu dava nereye gidiyor bilmiyoruz. Bu davaya inanalım mı, yoksa bizi oyuyorlar mı, bilmiyoruz.”⁸²

Tüm davanın süratle ilerlemesi için Adalet Bakanlığı'nın yeterli kaynak ayırması son derece önemli. Yetkililer duruşma öncesi hazırlıkların tüm boyutlarıyla tamamlanabilmesini sağlamak ve tanıkların, sanıkların adil yargılanma hakkını da gözeterek şekilde, bildiklerini dile getirmekteki kararlılıklarını artırmak için azami çaba sarf etmelidir. Ayrıca, mahkeme, tanıkların arzu ettikleri dilde (bu dava için aslen Şırnak'ta konuşulan Kürtçe) ifade verebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmalıdır.

Dava süreci uzadıkça, tanıkların üçüncü tarafların baskısına maruz kalma olasılığı da o kadar artacak ve mağdur yakınlarının sürece olan güveni kaybolacaktır. Hükümet ve yargı sistemi açısından, bu tip olağanüstü davalarda yargı sürecini sanığın adil yargılanma hakkını da gözeterek hızlandırmak öncelikli olmalıdır.

Adaletin Önündeki Toplumsal Engel: Köy Koruculuğu Sistemi

Köy korucuları düzenli güvenlik güçlerinin yanında askeri harekatlara ve terörle mücadele operasyonlarına katılmaları için devlet tarafından silahlandırılan ve maaş bağlanan sivil köylülerdir. Resmi isimleri her ne kadar “geçici köy korucuları” da olsa, hükümetin Köy Kanunu'nda 1985'te yaptığı değişiklikle faaliyete başlamalarından bugüne kadar, çok uzun bir süredir faaliyet gösteriyorlar.⁸³ Güneydoğu bölgesindeki korucuların büyük çoğunluğu Kürt. Geçici köy koruculuk sisteminin hâlâ devam etmekte olan varlığı, Türkiye'nin doğu ve

⁸² İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yaptığı görüşmeden, Diyarbakır, 4 Kasım 2011.

⁸³ 1924'te yürürlüğe giren 442 No.lu Köy Kanunu'nun 74. maddesinde 1985 yılında yapılan değişiklikle bu sistem hayata geçirilmiştir.

güneydoğu bölgelerindeki cinayetler, zorla kayıp etmeler ve diğer korkunç hak ihlallerinin sorumlularını yargı önüne çıkarma çabalarının önündeki bir diğer sosyal engel.

Güneydoğu Anadolu'nun bazı bölgelerinde, aşiret ve cemaat bağlarından kaynaklanan karmaşık toplumsal ilişkiler, 80'lerin sonlarında yürürlüğe sokulan köy koruculuk sistemiyle iyice belirginleşti ve kutuplaşmalar yaşandı. Devletin sisteme dahil olanları devletine sadık, sisteme katılmayanları ise PKK destekçisi olarak addetmesiyle halk arasındaki bölünme derinleşti.

İhlallere köy korucuları da karıştı. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2002 ve 2006 yıllarında yayımladığı raporlar, Türkiye'nin güneydoğusunda -Şırnak dahil- korucular tarafından işlenen ihlalleri belgelemektedir. İhlaller arasında cinayet, tecavüz, yerinden edilmiş ve köy korucusu olmamış köylülerin mallarının gasp edilmesi sayılabilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, köy korucusu olan kişilerin yaşama hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir.⁸⁴

Temizöz davasının sanıklarından bazılarının -pratikte yerel halk arasında faaliyet gösteren düzensiz bir ordu olan- köy korucusu olduğu gerçeği, tanıkların ve mağdur yakınlarının korkularının sürmesine kesinlikle katkıda bulunan bir unsur. Duruşmalar sırasında sanık Kamil Atağ, defalarca ve tehditkar bir biçimde kendisine bağlı köy korucusu olan “300 silahlı adamı olduğunu” ve kendisinin de onların korucubaşı olduğunu belirtti. Bunların hepsi Tayyan Keravan aşiretinin bir koluna bağlı ve birçoğunun kimlik kartlarında da hâlen bu isim yazılı.

Kamil Atağ'ın aile üyeleri ve aynı aşiretten olan adamlarının yanı sıra, diğer aşiretlerden de bazı kişiler bütün duruşmalara mağdur ailelerinden çok daha kalabalık bir şekilde katıldılar. Bu kişilerden bazıları, Abdulsalam Binzet'e mahkeme koridorunda saldırılar arasındaydı. Davanın başlarında, mahkeme başkanı davaya öfkeli bir şekilde müdahale etmemeleri yönünde onları defalarca uyardı ve bir defasında da uyarılara riayet etmedikleri takdirde kendilerini salondan attıracağını söyledi. Dava sürecinde iki mağdur yakını, Atağ ailesinin veya adamlarının mallarına el koyduğunu ve gasp edilen bu malları bir daha geri alamadıklarını iddia etti.

⁸⁴ Örneğin bkz. Avşar v. Türkiye, Başvuru no. 25657/94, 10 Temmuz 2001 tarihli Karar; Acar ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No. 36088/97, 24 Mayıs 2005 tarihli Karar.

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2006 yılında köy korucuları üzerine yaptığı araştırmadan bu yana, bazı kişiler köy koruculuğunu bıraktı; hatta bazıları PKK'ya yardım etmekle suçlanıp yargılandı ve bazı bölgelerde yeni korucular işe alındı. Genel olarak sistem hâlâ faaliyette ve Mayıs 2007'den itibaren de köy korucularına emeklilik, sosyal güvenlik ve tazminat hakları sağlandı. Hükümetin, gerek ulusal gerek uluslararası kurumların uzun süredir tavsiye ettiği şekilde, köy korucularını silahsızlandırmak veya sistemi ortadan kaldırmak konusunda herhangi bir çalışması bulunmuyor.⁸⁵

Köy korucuları zaman zaman, silahsızlandırıldıkları takdirde PKK'nın ve intikam almak isteyen diğer kişi veya grupların saldırılarına karşı savunmasız kalacaklarını savunuyorlar. Bu ciddi bir kaygı ve devlet yetkililerinin köy koruculuğu sistemini nasıl ortadan kaldırılacağı konusunda kapsamlı bir plan yapmaları gerektiğini de ortaya koyuyor.

⁸⁵ Örneğin Birleşmiş Milletler yargısız, kısa yoldan ya da keyfi infazlara dair Özel Raportörü 2001'de şöyle dedi: “Çok sayıda yargısız infazın sorumlusu olarak işaret edilen köy koruculuğu sistemi, vakit kaybetmeden silahlarından arındırılmalı ve iptal edilmelidir.” Bkz: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G01/163/37/PDF/G0116337.pdf?OpenElement>; ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin insan hakları hakkında BM Genel Sekreteri Temsilcisi 2002 yılında “Hükümet köy koruculuk sistemini yasaklamak ve şimdiki koruculara alternatif iş olanakları sağlamak için adımlar atmalıdır. Sistem iptal edilinceye kadar, köy korucularının silahsızlandırılmasına hız verilmelidir” dedi. Bkz: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G02/156/77/PDF/G0215677.pdf?OpenElement>; Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 2002 yılında aldığı kararda, Türkiye'nin “köy koruculuğu sistemini yasaklaması gerektiğini” söyledi. Bkz: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc02/EDOC9391.htm>; bkz: İnan Hakları İzleme Örgütü: <http://www.hrw.org/news/2006/06/07/turkey-letter-minister-aksu-calling-abolition-village-guards> (tamamına erişim tarihi 29 Haziran 2012).

IV. Zamanaşımı: Hesap Sorma Sürecinin Sınırlanması?

“... [İ]hlallerle ilgili iddialara ilişkin cezai soruşturmalar, Sözleşme uyarınca bu tür soruşturmaları yürütme yükümlülüğü gözetilerek, zaman aşımından kaynaklanan cezasızlığın önüne geçmek için vakit geçirmeden ele alınmalıdır.”

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Türkiye ile ilgili Kararı, 2005.⁸⁶

Ülke savcılarında ve mahkemelerinde, devlet görevlilerince işlenmiş cinayetlerin faili olduğundan şüphelenilen kişiler hakkında derhal soruşturma başlatarak dava açmaları yönünde baskı yapılmasının ardındaki temel nedenlerden biri, cinayet suçuna ilişkin zamanaşımı sınırlamaları yüzünden vakaların ileride zaman aşımına uğrayacağı yorumuna son vermektir.

Türkiye'de Haziran 2005'e dek işlenmiş suçlarla ilgili davalar, cinayet soruşturması için zamanaşımı sınırının yalnızca yirmi yıl olduğu 765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu'nun hükümleri altına sokuldu.⁸⁷ Kovuşturmaya yönelik herhangi bir işlem başlatılmamış olan soruşturma aşamasındaki vakalar, yirmi yıldan sonra zamanaşımına uğruyor.

Ancak eğer savcı, örneğin yakalama emri çıkarmak, bir şüpheliyi ifade vermeye çağırmak veya bir kişi hakkında suçlamada bulunmak gibi kovuşturma yönünde bir girişimde bulduysa, o zaman soruşturma sürecine tatbik edilen zamanaşımı süresi durduruluyor ve kovuşturma ve yargılama süreci için bir on yıl daha süre veriliyor. Herhangi bir cinayet davası, toplam olarak, iddia edilen suçun işlenmesini izleyen otuz yıl içerisinde nihayetlendirilmelidir. Zorla kayıp etme vakaları 765 sayılı TCK'ya dahil edilmediği için, aynı zamanaşımı hükümlerine tâbi değildir. 765 sayılı TCK'ya göre işkencenin zamanaşımı süresi ise on yıldır.

⁸⁶ Avrupa Konseyi Bakanlar komitesi ara kararı ResDH(2005)43:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=ResDH\(2005\)43&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=ResDH(2005)43&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75) (erişim tarihi 21 Ocak 2011).

⁸⁷ Bkz: 765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu'nun 102/1 maddesi. Belli bir suç için zamanaşımı süresi cezanın uzunluğu temel alınarak hesaplanıyor. Böylelikle ömür boyu hapis cezası gerektiren suçların soruşturulması için zaman sınırlaması 20 yıl olarak belirleniyor.

Türkiye'de faili meçhul cinayetlerin ve zorla kayıp etmelerin en yoğun yaşandığı dönemin 1992-95 olduğu dikkate alındığında, savcılarının ve mahkemelerin, bu korkunç insan hakları ihlallerinin soruşturulması ve kovuşturulmasının önünde engel teşkil edecek olan 765 sayılı TCK'daki zamaşımı hükümlerini uygulamaması şarttır.

Türkiye'nin taraf olduğu en az iki uluslararası sözleşme -Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (UMSHS)- taraf devletlere ağır insan hakları ihlallerinin faillerini soruşturma ve cezalandırma yükümlülüğü getirmektedir.⁸⁸

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarında, Türkiye'de ağır insan hakları ihlallerinin faili olan güvenlik güçleri mensuplarının cezasız kalması bir sorun olarak dile getirilmektedir. Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi, İşkencenin Önlenmesi Komitesi ile ulusal ve uluslararası insan hakları örgütleri uzun yıllardır bu sorunu belgelemektedir.⁸⁹ Geçmiş dönemde zamaşımı devlet görevlilerinin işkence kovuşturmasından kurtulması anlamına geliyordu. Bu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye aleyhine aldığı kararlarda üstünde durduğu önemli bir konudur.⁹⁰ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Türkiye'de güvenlik güçlerinin fiillerini konu eden 2005 yılındaki bir kararında şöyle diyor:

Ihlallerle ilgili iddialara ilişkin ceza soruşturmaları, bu suçların zamaşımı hükümleri yüzünden cezasız kalmaması için ve Sözleşme uyarınca bu tür

⁸⁸ Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hakların Korunması Sözleşmesi (AİHS), 213 U.N.T.S. 222, 3 Eylül 1953'te yürürlüğe girdi, sırasıyla 21 Eylül 1970, 20 Aralık 1971, 1 Ocak 1990 ve 1 Kasım 1998'de yürürlüğe giren 3, 5, 8, ve 11 No.lu Protokollerle değişiklikler yapıldı; Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (UMSHS) 16 Aralık 1966'da kabul edildi, G.A. Res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 52, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, 23 Mart 1976'da yürürlüğe girdi ve Türkiye tarafından 2 Ağustos 1988'de onaylandı.

⁸⁹ Örneğin, bkz: Uluslararası Af Örgütü, "Turkey: The Entrenched Culture of Impunity Must End" [Türkiye: Köklü Cezasızlık Kültürü Sona Ermeli], <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR44/008/2007/en/40714f7e-d38d-11dd-a329-2f46302a8cc6/eur440082007en.pdf>; İnsan Hakları İzleme Örgütü, "Adalet Karşı Safları Sıklaştırmak: Türkiye'de Polis Şiddetiyle Mücadelenin Önündeki Engeller", http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/turkey1208tuweb.pdf (tamamına erişim tarihi 12 Mart 2012). Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın son derece kapsamlı çalışması "İşkenceye Açık Kapılar, Mevzuat ve Uygulama Çerçevesinde Cezasızlık Olgusunun Değerlendirilmesi" (İzmir: Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları, 2009) ve TESEV'in hazırladığı "Cezasızlık Zırhını Aşmak: Türkiye'de Güvenlik Güçleri ve Hak İhlalleri" adlı rapor, <http://tesev.org.tr/Upload/Publication/2172ee28-3680-40cb-880d-f021c26b9fdo/CEZASIZLIK.pdf> (erişim tarihi 23 Temmuz 2012).

⁹⁰ Örneğin bkz: Batı ve diğerleri v. Türkiye, 3 Haziran 2004, Başvuru No.ları 33097/96 ve 57834/00.

soruşturmaları yürütme konusundaki devam eden yükümlülük de gözetilerek, vakit geçirilmeden ele alınmalıdır.⁹¹

Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin cezasızlıkla mücadele için etkin tedbirleri yürürlüğe koyması yönünde baskı yapmak amacıyla, Bakanlar Komitesi 2011'de ağır insan hakları ihlallerinin cezasız kalmasının ortadan kaldırılmasına yönelik belirli kılavuz ilkeler yayımladı.⁹²

Konuyla ilgili olarak en son, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Ocak 2012'de Türkiye'de ağır insan hakları ihlallerinin kovuşturulmasındaki zaman aşımı meselesinin devam eden bir sorun olduğunu değerlendirdi ve “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin birçok kararının uygulanmasının çok eski dosyaların yeniden açılmasını gerektirdiği gerçeğinin yanı sıra, Türkiye'de yargılamaların aşırı uzun sürmesi meselesi göz önüne alındığında hâlen adaletin önündeki bir engel” olarak kaydetti.⁹³

Türk Ceza Kanunu'nda 2004-2005 yıllarında yapılan önemli değişiklikler arasında, ilk kez olarak, “uluslararası suçlar” kategorisi altında, süre sınırlamasına tabi olmayan suçlar mevzuat kapsamına alındı.⁹⁴ Kanun maddesine göre (Madde 77), bu suçlar arasında yer alan insanlığa karşı işlenmiş suçlar, nüfusun belli bir bölümüne karşı sistematik olarak işlenmiş olduğunun görülmesi halinde cinayet, kasten yaralama, işkence ve cinsel saldırı gibi fiilleri de içeriyor.

Türkiye'nin kendi kanunlarında yapılan değişikliklerden bağımsız olarak, 1946'dan beri çeşitli uluslararası mekanizmalar, insanlığa karşı işlenen suçlardan sorumlu olanların cezalandırılması gerektiğinin ve devletlerin insanlığa karşı suç işlemekle suçlanan kişilerin kovuşturulmasıyla ilgili uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmelerini engelleyecek

⁹¹ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ara kararı ResDH(2005)43:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=ResDH\(2005\)43&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=ResDH(2005)43&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75) (erişim tarihi 21 Ocak 2011).

⁹² Bkz: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1769177> (erişim tarihi 2 Mayıs 2012).

⁹³ Bkz: Dönemin Avrupa Konseyi İnsan hakları Komiseri Thomas Hammarberg'in 10-14 Ekim 2011 tarihlerinde Türkiye'ye yaptığı ziyaretin ardından hazırladığı “Türkiye'de adalet yönetimi ve insan haklarının korunması” raporu, 10 Ocak 2012, para. 48. http://www.ihop.org.tr/dosya/coe/Hammarberg_Turkiyede_Adalet_Yonetimi_20120110.pdf (erişim tarihi 9 Mart 2012).

⁹⁴ 26 Eylül 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, soykırım suçları (Madde 76), insanlığa karşı işlenen suçlar (Madde 77) ve bu tür suçları işlemek amacıyla organize suç örgütü kurmak veya bu tür grupların yönetiminde bulunmak suçları (Madde 78) için zamanaşımı hükümlerinin uygulanmayacağını belirtir.

zaman sınırlaması gibi her türlü kanuni ve benzeri tedbirleri yürürlüğe sokmaması gerektiğinin altını çizmektedir.

Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı İşlenmiş Suçlar Bakımından Kanuni Sınırlamaların Uygulanmayacağına Dair Sözleşme (1970) ve Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçlar Bakımından Kanuni Sınırlamaların Uygulanmayacağına Dair Avrupa Sözleşmesi (1974), insanlığa karşı işlenmiş suçların kovuşturulmasında zaman sınırı bulunmadığı ilkesini belirtir. Bu ilke ayrıca Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Tüzüğü'nde 29. maddeyle de düzenlenmiştir.

Türkiye her ne kadar zaman sınırlamalarıyla ilgili hiçbir uluslararası sözleşmeye taraf değilse de, bu mekanizmalar zamanaşımına dair hükümlerin insanlığa karşı işlenmiş suçların kovuşturulmasını engelleyecek şekilde yorumlanmaması gerektiğine dair devlet pratiği ve *opinio juris* ifadesidir.

Ne var ki, bu raporda incelenen suçlar, savcılar tarafından hâlâ insanlığa karşı işlenen suçlar ya da zorla kayıp etme gibi suçların tanımını içermeyen 765 sayılı eski TCK çerçevesinde değerlendiriliyor. Bu nedenle, örneğin Temizöz ve diğer sanıkların yargılanmakta olduğu cinayetler ve kayıp etmeler, 765 sayılı TCK'ya göre bir suç çetesi tarafından işlenmiş basit cinayetler olarak ele alınmış ve sanıklar hakkındaki iddianamede bu suçlar yer almıştır.⁹⁵

Cinayet suçuna ilişkin olarak eski ceza kanununda yer alan zaman sınırlamalarının sıkı sıkıya uygulanması, savcının kronometreyi durduracak bir önlem almaması halinde, 1992 yılından önceki cinayetlerin 2012 yılında, 1995 yılından önce işlenenlerin ise bundan kısa bir süre sonra zamanaşımına uğrayacağı anlamına geliyor.

En fazla faili meçhul cinayet ve zorla kayıp etme vakası 1993-1994 yıllarında yaşandı. Mağdurun cesedinin daha geç bir tarihte bulunduğu vakalar açısından bunun anlamı, savcı

⁹⁵ Haklarındaki suçlamalar arasında “cürüm işlemek için teşekkül meydana getirmek” (Madde 313) ve “halk arasında korku, endişe veya panik yaratmak veya siyasi veya sosyal bir görüşten kaynaklanan amaçla veya ammenin selameti aleyhine cürümlerle, kasten adam öldürmek veya yağma ve yol kesmek ve adam kaldırmak cürümlerini işlemek için suç örgütü kurmak” (Madde 313/2), “silahlı suç çetesinde varlık göstermek” (Madde 313/3) veya “böyle bir silahlı çeteyi yönetmek” (Madde 313/4) suçlarının yanı sıra bir suça karışan ya da başkalarını suç işlemeye tahrik eden herkesi cezalandıran (Madde 64) daha genel hükümler bulunuyor. Çete aynı zamanda “taammüden cinayet işlemek” (madde 450/4) ile de suçlanıyor.

ve mahkemelerin, eski ceza kanununa dayanmak suretiyle zamanaşımı süresinin kademeli olarak 2013 ve 2014 yıllarında sona erdiğini öne sürmelerinin muhtemel olduğudur.

Dikkat çekici yeni bir dava, bazı savcıların, Temizöz ve diğerlerinin yargılandığı davaya konu olan suçlara benzer suçlarla ilgili soruşturmalara ilişkin zaman sınırlamasının farkında olduğunu ortaya koydu.

Dönemin Halkın Emek Partisi (HEP) Diyarbakır il başkanı Vedat Aydın, 5 Temmuz 1995 günü Diyarbakır'daki evinden silahlı ve telsizli, sivil giyimli kişilerce gözaltına alındı. Karısı Şükran Aydın bu olaya şahit oldu. Vedat Aydın'ın cesedi iki gün sonra Diyarbakır'a iki saat uzaklıktaki Elazığ'ın Hazar Gölü'nün yakınında bulundu. Cesette işkence izleri ve ölümüne sebep olan mermi yaraları vardı. Bu cinayet, yukarıda anlatılan ve devlet aygıtı ile güneydoğu Anadolu'daki siyasi cinayetler arasındaki bağlantıyı araştıran Susurluk Raporu'nda yer aldı. Bu raporda, Vedat Aydın'ın da öldürülmesinden sorumlu olanlar arasında, Milli İstihbarat Teşkilatı'na çalışan bir kişinin de bulunduğu iddia ediliyordu.

Olaydan tam 20 yıl sonra, 5 Temmuz 2011 tarihinde, savcı olayla ilgili soruşturmanın eski ceza kanunu bakımından zamanaşımına uğramaması için bir tedbir olarak Vedat Aydın'ın karısı Şükran Aydın'ın kocasını gözaltına alan kişilerden birini teşhis etmesini kabul ederek bu kişi hakkında yakalama emri çıkardı ve dört kişiyi şüpheli olarak ifade vermeye çağırdı.⁹⁶ Bu adımın atılması sayesinde, bu önemli dava yirmi yıl zaman sınırlamasının sona ermesinden hemen önce kurtarıldı.⁹⁷ Devam etmekte olan ceza soruşturması, kovuşturma ve ileride açılması olası dava süreci için artık on yıllık bir süre daha bulunuyor. Bu olayın bilinen bir olay olmasına ve Susurluk raporunda yer almasına rağmen, savcılık davada ilerleme sağlanamamasının nedeninin Vedat Aydın'ın gözaltına alınmasıyla ilgili Şükran Aydın dışında ifade verecek görgü tanığı bulunmaması ve hakkında yakalama emri çıkartılan kişinin nerede olduğunun bilinmemesi olduğunu iddia ediyor.⁹⁸

⁹⁶ Hakkında yakalama emri çıkarılan kişi Mahmut Yıldırım ("Yeşil") JİTEM ve Milli İstihbarat Teşkilatı ile bağlantılı olduğu iddia edilen kötü şöhretli biri ve çok sayıda cinayet ve kayıp etmelere karıştığından şüpheleniliyor. Bkz: Kutlu Savaş tarafından yazılan Başbakanlık Teftiş Kurulu raporu, [http://tr.wikisource.org/wiki/Susurluk_Raporu_\(Kutlu_Sava%C5%9F\)](http://tr.wikisource.org/wiki/Susurluk_Raporu_(Kutlu_Sava%C5%9F)), yayın tarihi Ocak 1998 (erişim tarihi 25 Temmuz 2012). Savcıya şüpheli olarak ifade vermeye çağırılan dört kişi Murat Demir, Halit Çelik, Aytekin Özen, ve Hasan Adak.

⁹⁷ Savcı kararını 765 sayılı eski Ceza Kanunu'na dayandırdı.

⁹⁸ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün avukat Mehmet Arif Altunkalem ile yaptığı görüşme, Diyarbakır, 7 Aralık 2011.

Hem eski, hem yeni Türk Ceza Kanunu, başkaca düzenlemelerin hukuki sürecini başlamasına engel teşkil etmesi halinde, zamanaşımı süresinin durdurulmasına olanak tanıyor.⁹⁹

Ankara savcısı Kemal Çetin'in, Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya hakkında 1980 darbesini yapmak ve meclis ve anayasayı devirmek suçlarıyla hazırladığı iddianame bu görüşe dayanıyor. İddianamede, darbeye dahil olanların 1982 Anayasası'yla ceza muafiyetinden faydalandığı ve 2010'da bu hükmün iptal edilmesinin, 1982 ile 2010 arasında zamanaşımı için geri sayım süresinin durakladığı anlamına geldiği savunuluyor.¹⁰⁰ Son tahlilde, bu konudaki nihai değerlendirme Yargıtay'a ait olmakla birlikte, davaya bakan Ankara mahkemesi iddianameyi kabul etmek suretiyle bu görüşü kabul etmiş oldu.

Darbe liderlerinin yargılanması, 2010 yılı Eylül ayındaki halk referandumuyla kabul edilen anayasa paketinde yer alan ve 1980 darbesinin ardından belli bir süre için (12 Eylül 1980 tarihinden meclisin yeniden toplandığı 6 Aralık 1983'e kadar) kamu görevlilerinin karar ve fiillerinden dolayı ceza muafiyetine tabi olmasını düzenleyen 1982 Anayasasının geçici 15. maddesinin iptal edilmesiyle mümkün oldu.

Ancak darbe liderlerinin ceza muafiyetinin kaldırılmasıyla birlikte, bir başka mesele daha ortaya çıktı: sanıkların işlemekle suçlandıkları cürümler bakımından 765 sayılı eski TCK'nın getirdiği 20 yıllık zaman sınırlaması yüzünden davanın zamanaşımına uğrayıp uğramadığı. Savcının öne sürdüğü görüş ise, zamanaşımı hükümlerinin ancak ceza muafiyeti yasasının olmaması (1982 anayasasının geçici 15. maddesi) halinde geçerlilik kazandığından, zamanaşımı süresinin işleyişinin söz konusu maddenin kaldırıldığı 2010 tarihine dek durmuş olduğu çıkarımına dayanıyordu.

2012 Şubat ayında savcı Kemal Çetin, zaman sınırlaması uygulamasına ilişkin olarak işkence ve yaşama hakkının ihlali gibi ağır insan hakları ihlallerinin soruşturulmasını doğrudan etkileyecek nitelikte başka bir karar daha yayımladı. Darbenin hayatta olan iki

⁹⁹ 765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu'nun 107. maddesi, yürürlükteki Türk Ceza Kanunu'nun (no.5237) 67/1 maddesinde yeniden ifade edilen şekliyle: "Soruşturma ve kovuşturma yapılmasının, izin veya karar alınması veya diğer bir mercide çözülmesi gereken bir meselenin sonucuna bağlı bulunduğu hâllerde; izin veya kararın alınmasına veya meselenin çözümüne veya kanun gereğince hakkında kaçak olduğu hususunda karar verilmiş olan suç faili hakkında bu karar kaldırılıncaya kadar dava zamanaşımı durur."

¹⁰⁰ Ankara Savcısının Ahmet Kenan Evren ve Ali Tahsin Şahinkaya hakkındaki iddianamesi (Referanslar: Sor. no. 2011/646; E.2012/2), 3 Ocak 2011. Bkz: <http://www.hukukum.com/12-eylul-iddianamesi-tam-metin.html> (erişim tarihi 15 Ocak 2012).

lideri hakkında dava açtıktan sonra, darbenin ardından Ankara dahil, ülkenin birçok farklı bölgesinde meydana gelmiş işkence ve gözaltında ölüm vakaları hakkında Ankara savcılığına yapılan suç duyuruları ile ilgili görevsizlik kararı verdi. Bu şikayetleri olayların meydana geldiği bölgelerin savcılarına, Ankara'daki vakaları ise ilgili Ankara savcısına havale etti. Buna ek olarak, yetkisizlik kararını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına ve Türkiye'nin AİHS'nden doğan, işkence ve yaşama hakkının ihlalinin (AİHS Madde 2 ve 3) zaman sınırlaması hükümlerinin uygulanamayacağı suçlar olarak kabul edilmesi yükümlülüğüne dayandırdı:

Kamu görevlilerinin faili olduğu yaşama hakkının ihlali, işkence ve kötü muamele suçlamalarında hiçbir durumda zamanaşımı uygulanamaz; söz konusu kişilerle ilgili af düzenlemesi yapılamaz.¹⁰¹

Savcının bu kararı, özellikle zamanaşımına uğramış soruşturma ve yargılamalardan kaynaklanan cezasızlığa vurgu yapan bazı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarından alıntı yapıyor.¹⁰² Bununla ilgili nihai karar da yine Yargıtay tarafından verilecek olmakla birlikte, savcının zamanaşımı ile ilgili böyle bir sav ileri sürmesi hem umut verici bir işaret hem de geçmişteki ihlallerin kovuşturulmasını yakından ilgilendiriyor. Bazı avukatlar, Ankara savcısının kararına dayanmak suretiyle, işkence ve cinayetlere karıştığından şüphelenilen devlet görevlilerinin kovuşturulmasıyla ilgili olarak teknik bakımdan zamanaşımına uğramış davalara ilişkin yeni suç duyurularında bulunmaya hazır olduklarını ifade etti.¹⁰³ Daha şimdiden en az bir vakada yerel bir mahkeme, Ankara savcısının gerekçesini reddederek 1980-83 döneminde gerçekleşmiş bir işkence vakasına dair suç duyurusunda on yıllık zaman sınırlamasının uygulanabilir olduğuna ve bu sürenin

¹⁰¹ Ankara özel yetkili savcılığının görevsizlik kararı, no. 2012/85, karar no: 2012/137, 22 Şubat 2012. Bir kopyası İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün dosyalarında mevcuttur. Bkz: Vatan gazetesi muhabiri Kemal Gökteş'in kararla ilgili analizi: <http://kemal-goktas.blogspot.com/2012/03/iskencenin-zamanasimi-olmaz.html> (erişim tarihi 10 Mayıs 2012).

¹⁰² Savcının atıfta bulunduğu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları arasında Abdulsamet Yaman v. Türkiye, no. 32446/96, 2 Kasım 2004, para. 55; Okkalı v. Türkiye, no. 52067/99, 17 Ekim 2005, para.76; Yeşil ve Sevim v. Türkiye, 34733/04, 5 Haziran 2007, para.38; Erdoğan Yılmaz ve diğerleri v. Türkiye, 19374/03, 14 Ekim 2008, para. 56; Evrim Öktem v. Türkiye, 23339/03, 19 Ocak 2010; Baran Tuna v. Türkiye, 223399/03, 19 Nisan 2010; Baran ve Hun v. Türkiye; Musa Yılmaz v. Türkiye, 27566/06, 30 Kasım 2010; Alikaj ve diğerleri v. İtalya, 47357/08, 29 Mart 2011, para. 99. 1980 yılındaki bir gözaltında ölüm vakasıyla ilgili olan 2010 tarihli Baran Tuna v. Türkiye kararı, faillerin devlet görevlisi olduğu ağır insan hakları ihlallerinin kovuşturulması söz konusu olduğunda, zamanaşımı hükümlerinin uygulanamayacağı yönünden bu davayla özellikle ilgilidir.

¹⁰³ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Ankaralı üç avukatla yaptığı görüşme, Nisan-Mayıs 2012.

tükenmiş olduğuna dayanarak olayın zamanaşımına uğradığına hükmetti.¹⁰⁴ Ancak Samsun ilindeki bir başka mahkeme ise, Ankara savcısının zaman sınırlamasının uygulanabilir olmadığına dair gerekçesini kabul ederek Samsun savcısının o dönemle ilgili bir işkence şikayetini soruşturamama kararını iptal etti.¹⁰⁵

Yakın zamanda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), yürürlükteki 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda işkence, cinayet ve çocuklara cinsel taciz suçlarında zamanaşımının kaldırılması yönünde bir değişiklik yapılması için bir yasa önergesi sundu.¹⁰⁶ Yürürlükteki Türk Ceza Kanunu'nda böyle bir değişikliğin yapılması halinde, bunun geçmişte işlenmiş ve 765 sayılı eski TCK uyarınca cezalandırılabilir suçların soruşturulması ve kovuşturulmasını nasıl etkileyeceği, özellikle de geçmişe dönük bir işlerliği olup olmayacağı belli değil.

Bu duruma bir çözüm olarak, doksanlı yılların başında devlet görevlilerinin işlediği cinayetlere münferit vakalar gibi muamele edilmemesi gerektiğini, zira bu cinayetlerin, zorla kayıp etme vakalarındaki şablonla birlikte, planlı ve sistematik bir politikanın parçası olduğu, bundan dolayı artık Türkiye hukukunun da bir parçası olan evrensel yargı yetkisinin kapsamındaki insanlığa karşı işlenmiş suç olarak kabul edilmesi gerektiği yönünde sağlam bir belge külliyatı sunulabilir.

İnsan Hakları İzleme Örgütü, başta yaşama hakkının ihlali ve işkence olmak üzere ağır insan hakları ihlallerinin soruşturulması ve yargılanmasının 1980'ler ve 1990'lar boyunca mümkün olmadığına ve zaman sınırlaması süresinin bu dönemler için işletilmemesi gerektiğine inanmaktadır. Bu gerekçeyi güçlendirecek bir unsurun da, doksanların başlarında ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinde faillerinin devlet görevlileri olduğu düşünülen cinayet vakaları bakımından, zamanaşımı hükümlerinin uygulanamaz sayılması için en güçlü dayanağın, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye aleyhine aldığı kararlar olduğu söylenebilir.

¹⁰⁴ Gaziantep 4 no.lu Ağır Ceza Mahkemesi, Duman Bal'ın, gördüğü işkence hakkındaki suç duyurusunu soruşturmanın zamanaşımına uğradığı gerekçesiyle reddeden Kahramanmaraş savcısının kararına yönelik itirazını reddetti. Bkz: <http://www.aktifhaber.com/12-eylul-iskencesine-zamanasimi-karari-580541h.htm> (erişim tarihi 9 Nisan 2012).

¹⁰⁵ Bkz: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1088035&CategoryID=77> (erişim tarihi 8 Ağustos 2012).

¹⁰⁶ CHP'nin yasa değişikliği önergesi için bkz: <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-0209.pdf>, 6 Aralık 2011. Önerge halen Meclis İnsan Haklarını Araştırma Komisyonu ve Meclis Adalet Komisyonu'nun görüşlerini bekliyor (ref 2/347, bekliyor).

Yukarıda ifade edildiği gibi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, o dönemde defalarca Türkiye'de soruşturma ve yasal çözüm olmamasının 2, 3 ve 13. maddelerin ihlali olduğuna ve bunun doğru dürüst yapılmayan soruşturmalar sistemine işaret ettiğine hükmetti. Yaşama hakkı ihlallerinin etkin olarak soruşturulmaması konusunda Mahkeme şu sonuca vardı:

[B]u döneme dair bölgedeki davalara ilişkin Sözleşme organlarınca [Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve öncesinde Komisyon] yapılan inceleme, güvenlik güçlerince gerçekleştirildiği iddia edilen hataların soruşturulmasında, gerek Sözleşmenin 2. maddesince ortaya konulan usulü yükümlülükler gerekse de Sözleşmenin 13.maddesi tarafından şart koşulan etkin iç hukuk yolu yükümlülüğü bağlamında bir dizi başarısızlıklar ortaya koymaktadır.... Bu davaların ortak niteliği, cumhuriyet savcısının, güvenlik güçlerinin yasadışı bir faaliyete karışmış olduğuna ilişkin bireylerce ileri sürülen şikayetler açısından, olaya karıştığı iddia edilen güvenlik güçleriyle görüşmeyerek veya onların ifadelerini almayarak, güvenlik güçlerince kendilerine sunulan olaya ilişkin raporları olduğu gibi kabul ederek ve çok az veya hiç bir delil olmamasına karşın olayları PKK'ya atfederek takip etmemiş olduğudur.¹⁰⁷

İnsan Hakları İzleme Örgütü, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye aleyhinde, birçoğu güneydoğudaki kayıp ve cinayet vakalarıyla ilgili olarak etkin soruşturmanın yapılmamasından -bazılarında doğrudan- kaynaklanan yaşama hakkının ihlal edildiği hükmüne vardığı çok sayıda dava dikkate alındığında, var olan zamanaşımı hükümlerinin en azından bu dönem için işletilmemesi gerektiği konusunda sağlam bir zeminin olduğuna inanıyor.

Temizöz davası da olayların gerçekleştiği zaman ve sonrasındaki yıllar boyunca soruşturma ve kovuşturmanın neden mümkün olmadığına bariz bir kanıtı. Bu raporda belgelendiği üzere, tanıklar ve mağdur yakınları, akrabalarının öldürülmesi veya kayıp edilmesinden sonra cezalandırılmaktan ve neticede daha da mağdur edilmekten korktukları için, resmî olarak suç duyurusunda bulunmaktan çekindiklerini beyan ettiler.

¹⁰⁷ Bkz: AİHM Mahmut Kaya v. Türkiye, Başvuru No. 22535/93, 28 Mart 2000 tarihli Karar, Reports of Judgments and Decisions 2000-III [Hüküm ve Kararlar Raporu 2000-III]. para, 96.

İnsan Hakları İzleme Örgütü ayrıca, yakınları Şırnak civarında öldürülmüş veya kayıp edilmiş olup failerin adalete teslim edildiğini görebilecekleri umuduyla son üç yıl içerisinde savcılara soruşturma açılması için resmî suç duyurusunda bulunmuş 40 mağdur yakınıyla görüştü. Vakaların her birinde, bu kişiler uzun yıllar boyunca şikayet etmeye çok korktuklarını, hâlâ bu korkularıyla ve adaletin yerine geleceğine dair ümitsizlikleriyle mücadele etmekte olduklarını vurguladılar.¹⁰⁸

Vaktiyle suç duyurusunda bulunmuş olanlar -ki bu kişiler arasında, akrabalarının öldürülmesi veya kayıp edilmesiyle ilgili soruşturma açılması için defalarca değişik makamlara başvuru yapanlar da yer alıyor- başvurularıyla ilgili ne savcıların ne de diğer yetkililerin ciddi bir soruşturma yürütmesini sağlayamamış olduklarını, ayrıca vakanın gerçekleştiği dönemde ve aradan geçen yıllar içerisinde herhangi bir giderim elde edemediklerini beyan ettiler. Bazı vakalarda suç duyurusunun takibi oldukça iyi belgelenmiş ve tekrar tekrar girişimlerde bulunulmuş. Suç duyurularının başarısızlıkla sonuçlandığının en açık kanıtı da, çarpıcı bir biçimde o dönem hiçbir soruşturma ya da dava süreci olmaması.

Birçok mağdur yakını, akrabalarının öldürülmesi veya kayıp edilmesinin ardından Türkiye'nin başka bölgelerine yerleşmekten başka çare bulamadıklarını ifade etti. Bu durum, mağdur yakınlarının cinayet veya kayıplardan sorumlu olduğundan şüphelenilen kişiler hakkındaki şikayetlerini takip etmeleri önünde de bir engeldi. Adalete erişimlerinin önündeki diğer engeller arasında, ekonomik zorluk içindeki ailelerin karşı karşıya kaldığı avukat masrafları ve okuma yazma oranının son derece düşük olduğu bir bölgede devlet yetkilileri ve savcılarla iletişim kurmanın zorluğu sayılabilir. Türkçe bilmeyen Kürtler, devlet tarafından herhangi bir çeviri hizmeti sağlanmamasından ötürü zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Zamanaşımı hükümleri, sanıkları haksız kovuşturmalardan korumak için vardır. Ancak, Türkiye'de yetkililerin insan hakları ihlalleriyle ilgili etkin soruşturma yürütmemesi veya devlet görevlilerinin ısrarla cezasızlıktan faydalanmasına karşı somut tedbirleri hayata geçirmedeği gerçeği, 20 yıllık zaman sınırlamasının katı bir biçimde uygulanmasında ısrar ederek pekiştirilmemeli ve hatta meşrulaştırılmamalıdır. Bu ısrar, birçok vaka bakımından

¹⁰⁸ İnsan Hakları İzleme Örgütü temsilcisinin Cizre, Silopi, Şırnak ve bölgedeki köylerde Aralık 2009, Şubat ve Temmuz 2010'da gerçekleştirdiği görüşmeler.

soruşturma ihtimalinin kısa zamanda zamanaşımı nedeniyle ortadan kalkacağı anlamına geliyor. Bu tür vakalarda zamanaşımının uygulanabilir olması, kurbanlardan adaletin bir kez daha esirgenmesinin yeni bir adımı haline gelme tehlikesini taşıyor.

Tüm bu sebeplerden dolayı, İnsan Hakları İzleme Örgütü zamanaşımı hükümlerinin ağır insan hakları ihlalleri faillerinin soruşturulması ve yargılanması ihtimalini önlemek amacıyla kullanılamayacağı görüşünü savunmaktadır.

Zamanaşımı hükümlerinin fiili olarak ne kadar süre boyunca uygulanamaz olacağına karar vermek için, ülkenin doğu ve güneydoğu illerindeki yönetişimin normalleşmesi yönünde ne tür adımlar atıldığına dair göstergeleri dikkate almak önemlidir. 1987'den itibaren doğu ve güneydoğu illeri olağanüstü hal yasaları ile yönetildi; ve daha önce de belirtildiği gibi, olağanüstü halle ilgili 430 sayılı kanun hükmündeki kararnamenin 8. maddesi, olağanüstü hal illerindeki yetkililere aslen ceza muafiyeti sağladı. Olağanüstü hal idaresi nihayet Aralık 2002'de tüm illerde kaldırıldı. Bölgenin şimdiye dek Türkiye'nin diğer bölgeleriyle kıyaslanabilecek şekilde yönetildiğini ya da yasaların uygulanmasının katı ve ayrımcı olmadığını savunmak güç de olsa, olağanüstü hal yasasının kaldırılması, bazı temel haklar üzerindeki kısıtlamaları şüphesiz hafifletti.

İnsan Hakları İzleme Örgütü, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda, olağanüstü hal yönetimi altında suç duyurusunda bulunmanın mümkün olmadığını ve bu dönemde gerçekleşen ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili herhangi bir soruşturma açılmadığını savunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarının da ortaya koyduğu üzere, suçları soruşturmamak, en azından 2002 sonuna kadar ve hiç tartışmasız bundan çok daha uzun süredir, daha sistemik bir sorundu. Cizre'deki yirmi cinayetle ilgili ceza soruşturması 2009'da başladı ve ardından yürütülen yargılama -Temizöz davası- bölgede bu türdeki ilk dava. Bu temelde uygulama itibarıyla, 2009'a dek ağır ve yaygın insan hakları ihlalleriyle ilgili etkin bir soruşturma yürütülmediği savunulabilir.

V. Soruşturulmayı Bekleyen Daha Binlerce Vaka

Bu rapor için araştırma yapılırken İnsan Hakları İzleme Örgütü Şırnak'ta 55 görüşme yaptı ve devlet görevlilerince işlendiği düşünülen cinayet ve kayıp kurbanlarının ailelerince 2009 yılında Şırnak Barosuna ve Cizre, Şırnak ve Silopi savcılarına yapılmış şikayet başvurularından 140 kadarını inceledi.¹⁰⁹ Bugüne dek bilinen tüm vakalar hakkında ceza soruşturması başlatılmış durumda ve Temizöz davasında görülen vakalar dışında henüz hiçbiri için yargılama süreci başlamadı.¹¹⁰

Eski köy korucusu Hamit Yıldırım'ın 20 Eylül 1992'de Kürt yazar ve aydın Musa Anter'in öldürülmesiyle bağlantılı olarak yakalanıp tutuklanması doksanlı yılların başlarındaki en ses getiren siyasi suikastlerin birinin sorumlularından hesap sorulması konusunda önemli bir adım.¹¹¹

Bu süreçte başta doğu ve güneydoğudakiler olmak üzere çok sayıda toplu mezarın açılmasına yönelik çabalar da devam ediyor.

Temizöz davasının da gösterdiği gibi öldürülen sivillerin cesetleri bazen kurbanın kayıp olmasından kısa bir süre sonra gömülmüş olarak ve daha sıklıkla da gömülmeden şehir dışındaki açık arazilere bırakılmış olarak bulunuyordu. Böyle bulunan ama teşhis edilmemiş ya da kimsesiz cesetler o zamanlar genellikle belediye mezarlıklarındaki kimsesizler bölümüne gömülüyordu.

Ancak Şırnak'ta doksanlı yıllarda kimliği belirsiz cesetlerin ayırdedici özelliklerinin (üzerindeki giysi, bulunduğu yer ve zaman, otopsi raporu, fotoğraflar gibi) kayıt altına alınıp numaralandırıldığı bir sistem oluşturulmadan gömüldüğü bildirildi. Bu, kayıp edilen ve öldüğü varsayılan kişilerin bedenlerinin bulunmasında ve öldürülen kişilerin toplam sayısının hesaplanmasında ciddi bir engel teşkil ediyor.

¹⁰⁹ Şırnak Barosuna yapılan şikayet başvurularının kopyaları ve birçok vakada savcılığın önünde verilmiş olan ifadeler, İnsan Hakları İzleme Örgütü dosyalarında mevcuttur. İncelenmiş olan 140 suç duyurusu, vakaların sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Şırnak ilindeki kayıp ve faili meçhul cinayet vaka sayısı aslında çok daha fazladır.

¹¹⁰ Şırnak Barosuna bağlı bazı avukatlar İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne, Cizre savcılığının Diyarbakır savcılığına gönderdiği çoklu vakayı içeren bazı dosyalarda soruşturmanın devam ettiğini belirtti.

¹¹¹ Basında çıkan haberler için örneğin bkz. <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/06/29/hamit-yildirim-gozaltinda> ve suikast sırasında Anter'in yanında olan ve ağır yaralı olarak kurtulan Orhan Miroğlu'nun bir yazısı için bkz: <http://t24.com.tr/haber/orhan-miroglu-devlet-tetikcisini-korudu/207425> (erişim tarihi 30 Haziran 2012).

Cizre ve Silopi gibi illerde kimsesizler mezarlıklarının açılması kayıplardan bazılarının cesetlerinin bulunmasını sağlayabilecekse de böyle bir girişim bölgedeki kayıp yakınlarıyla sıkı bir koordinasyonla sürdürülmeli, DNA örnekleri önceden alınmalı ve böyle mezarlıklara gömülmüş tüm kimliği belirsiz kişilerle ilgili varolan kayıtlar sistematik olarak incelenmelidir.¹¹²

İnsan Hakları Derneği, bilinen veya ihtimal dahilindeki toplu mezar ve gömme alanlarını gösteren bir harita yapmaya çalışıyor.¹¹³ Bu alanları doksanlı yıllarda güneydoğunun diğer yerlerindeki cinayetler hakkında kovuşturmaların başlamasına yol açabilecek kanıtları barındırma potansiyelini taşıyor.

Savcılar Bitlis ve Tunceli gibi bölgelerde, silahlı çatışmalar sırasında veya belirsiz koşullarda öldürülmüş PKKlıların cesetlerinin bulunduğu bazı alanları açmaya başladı.¹¹⁴ Kalıntılarda yapılacak DNA testlerinden ve bunların yakın akrabalarının DNA'larıyla karşılaştırılmasından önce cesetlerin kimliğini teşhis etmek ve bu tür toplu mezarlara kimlerin gömüldüğünü ve aralarında hangilerinin zorla kayıp edilmiş kişiler olduğunu tespit etmek çok zor.

2012 başlarında üç defa insan kalıntısına rastlanması yetkililerin, acilen doksanlı yıllarda ülkenin doğu ve güneydoğusundaki ağır insan hakları ihlallerini soruşturmaları ve geçmişle hesaplaşmak ve gerçeği ortaya çıkarmak için kapsamlı ve sistematik bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğini ortaya koyuyor.

Ocak 2012'de Diyarbakır'da eskiden cezaevi ve mahkeme olarak kullanılan ve hakkında JİTEM tarafından sorgu merkezi olarak kullanıldığına dair söylentilerin yaygın olduğu bir binanın da olduğu bir tesiste insan kalıntılarına rastlandı. Şubat 2012 ortasına kadar bulunan 38 kafatası ve iskeletten oluşan kalıntılar binaların ve arazinin tarihi restorasyonu sırasında tesadüfen bulundu. DNA testi yapılması ve ölüm sebeplerinin tespit edilebilmesi için kemikler İstanbul Adli Tıp Kurumu'na gönderildi. Kurum, kemiklerin en az 100 yıllık

¹¹² İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne bilgi, avukat Tahir Elçi tarafından verildi, 20 Mart 2012.

¹¹³ İnsan Hakları Derneği'nin mezar haritası için bkz: <http://www.ihddiyarbakir.org/Map.aspx> (erişim tarihi 12 Mart 2012).

¹¹⁴ Örneğin 2011 yazında Tunceli ilinin Çemişgezek ilçesinde yapılan bir toplu mezar kazısında 15 kişiye ait kemikler bulundu. Kimliklerin tespit edilebilmesi için İstanbul Adli Tıp Kurumu kemiklere DNA testi yapıyor. Bazı sonuçlar Şubat 2012'de açıklandı. Bkz: <http://gundem.milliyet.com.tr/toplu-mezardan-kardesi-cikti/gundem/gundemdetay/21.02.2012/1505657/default.htm> (erişim tarihi 12 Mart 2012).

olduğunu söyledi, ancak Adli Tıp Uzmanları Derneği raporda bu sonuca varmak için yeterli detay olmadığına dair kaygılarını dile getirerek yeniden incelenmesi talebinde bulundular.¹¹⁵

Buluntular daha önceki bir döneme ait olsa da bu keşif doksanlarda gözaltına alınıp kayıp edilenlerin yakınlarının büyük umutlara kapılmasına sebep oldu. Yaklaşık 72 kişi, bulunan kemiklerin kendi kayıplarına ait olabileceği ümidiyle İnsan Hakları Derneği Diyarbakır şubesine başvurdu.¹¹⁶

Şubat 2012'de Mardin'in Dargeçit ilçesi yakınlarında topraktan 11 kafatası çıkarılınca umutlar daha da arttı. Bu bölgenin tarihinde de devlet unsurları tarafından işlendiği düşünülen cinayet ve kayıplar yer alıyor. Bazı aileler bulunan kemiklerin kimisi daha çocuk yaşta kayıp edilmiş akrabalarına ait olabileceği umuduyla savcılığa başvuruda bulundu.¹¹⁷

Ocak 2012'deki bir başka kazıda bulunan insan kemikleri, Haziran 1993'te Şırnak'ın Güçlükönak ilçesinin kırsalında üç kişinin öldürülmesi vakasına ışık tutuyor. Diyarbakır savcısı köylülerin tespit ettiği bir araziye kazdırdı ve Mehmet Sait Şen, Beşir Baskak ve Abdullah Güler'in cesetlerine ulaşıldı. Akrabaları onları kazı yapıldığında hala üstlerinde bulunan giysilerinden teşhis etti. Bir tanesi, kardeşi tarafından, evlendiğinde üstünde bulunan ve komşu köyden korucular ve askerler gelip de onu ve diğer köylüleri köyden uzaklaştırırken hala giymekte olduğu takım düğün elbisesinden teşhis edildi. Bir diğeri ise kocasını giydiği şalvarından teşhis etti. Aynı askeri operasyon sırasında başka yerlerde öldürülen Ahmet Güler ve Ömer Çetin'in köy mezarlığında gömülü olan cesetleri Şubat 2012'de çıkarılmıştı.¹¹⁸

2010 yılında İnsan Hakları İzleme Örgütü üç kişinin öldürüldüğü olaydan tek sağ kurtulan kişiyle görüşmüştü. Ahmet Güler (yukarıdaki paragrafta adları geçen maktul Abdullah ve Ahmet Güler'le akraba ve ikincisiyle aynı adı taşıyor) kendi ve diğer üç kişinin nasıl bölgede PKK militanlarını aramak için operasyon yürüten bir grup asker ve köy

¹¹⁵ Bkz. <http://atudhaber.blogspot.com/2012/03/kemik-analizi-yeterli-degil-bianet.html> (erişim tarihi 12 Mart 2012).

¹¹⁶ İnsan Hakları Derneği Diyarbakır şubesince verilen bilgi, 21 Mart 2012.

¹¹⁷ Bkz. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/719884-dargecit-kazilarinda-bulunan-kafatasi-sayisi-11e-yukseldi> (erişim tarihi 12 Mart 2012).

¹¹⁸ Kazılar ve buluntularla ilgili haberler basında yer aldı. Örneğin *Bugün* gazetesinin haberi için bkz <http://gundem.bugun.com.tr/tuylar-urperten-itiraf-181988-haberi.aspx>, 21 Ocak 2012 (erişim tarihi 21 Ocak 2012). Detaylar İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne avukat Rıdvan Dalmış tarafından doğrulandı, 7 Mart 2012. Cizre savcınının 19 Ocak 2012 kazısıyla ilgili tutanağının bir kopyası İnsan hakları İzleme Örgütü'nün dosyalarında mevcut; Cizre savcısını soruşturması no. 2009/546.

korucusunun yanından alınıp PKK tarafından sığınak olarak kullanıldığından şüphelenilen bir yere götürüldüklerini tüm detaylarıyla anlattı. Ahmet Güler'in tanıklığı doksanlı yıllarda Türkiye'de yaşanan bazı son derece ağır insan hakları ihallerini temsil etmesi bakımından önemli:

Bir grup asker ve köy korucusu bizi bir yere götürdü – kayalar arasında çukurluk bir yerdi- ve bize “Bu [PKK'nin kullandığı] bir sığınak, değil mi? Eğer bize söylemezseniz hepimizi öldüreceğiz” dediler. Ne dememiz lazımdı? Onlara üç defa bilmediğimizi söyledik. Evet de desek hayır da desek birşey fark etmeyecekti. Çukura girmemizi istediler. İlk ben girdim. Bize ateş etmeye başladılar. O sırada benim arkamda kim vardı bilmiyorum. Ölmeden önce ikisi de hala bağıırıyordu. Bir sesin “ [El bombasının] Pimi çekin ve içeri atın” dediğini duydum. Patlamadan sonra yangın çıktı. Etrafımızdaki bitkiler yanıyor. Yaklaşık yarım saat bekledikten sonra oradan çıktım...

Kolumda, elimde ve sırtımda kurşun yaraları vardı ama bacaklarım iyi durumdaydı. Her beş on adımda bir dinlene dinlene köye varmayı başardım. Beş altı saat kadar sürdü. Ölen adamların vücutlarından parçalar üstüme başıma sıçramıştı. Elimi cebime attığımda birinin cesedinden bir avuç et avucuma geldi.

Köylüler beni Cizre'ye götürdü. Oradan Diyarbakır'a gittim; 24 gün hastanede kaldım. Ondan sonra da Batman'da kaldım ve o günden sonra köyüme hiç geri dönmedim. O kadar korkuyordum ki şikayette bulunmadım.¹¹⁹

O dönem o bölgede hangi askeri birimin görev yapmakta olduğu, tüm görevlilerin isimleri, birimin komuta sorumluluğu, operasyonlardan kimin sorumlu olduğu, orada olsun olmasın birimin kıdemli komutanlarının kimler olduğu ve askeriyeye birlikte operasyona çıkmış olan köy korucularının kimler olduğu detaylı bir soruşturma ile tespit edilmelidir.

Bu davaya bakan savcı, köylüler arasından tanıklar bulmak için ciddi çaba harcamalı; o sırada köyde bulunan tüm köylülerle vakit kaybetmeden sistematik ve kapsamlı olarak

¹¹⁹ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Ahmet Güler ile yaptığı görüşme, Batman, 25 Temmuz 2010.

görüşmeler yapmalıdır. Cinayetlerin üstünden yaklaşık on dokuz yıl geçtikten sonra sorumluların yargılanması için kapsamlı bir soruşturma başlatmak için hiç zaman kaybedilmemelidir. Ceza soruşturmasını geciktirip sonra da Haziran 2013'te davanın zamanaşımına uğradığını söylemek söz konusu olamaz. Bu davada zamanaşımı hükümleri uygulanmamalıdır. Aynı şekilde, raflarda tozlanmaya terkedilmiş veya olay gerçekleştiğinde etkin bir soruşturma yapılmamış olan birçok soruşturma dosyası ile devletin gerçekleştirdiği cinayet ve kayıp etmelerin travmasına maruz kalıp adalet ve giderim sağlanmamış kişilerle ilgili vakalar için zamanaşımı söz konusu olmamalıdır.

İnsan Hakları İzleme Örgütü geçmişte yaşanan ağır ve yaygın insan hakları ihlallerinden sorumlu devlet görevlilerinin etkin olarak kovuşturulmasının Diyarbakır, Ankara, İstanbul ve Van'da bu iş için özel olarak görevlendirilecek savcılar tarafından yapılmasının en doğru yol olacağına inanmaktadır. Gerekliğinde bölgedeki diğer mahkemelere de aynı görevlendirme yapılabilir. ¹²⁰ Geçmişte çok sayıda faili meçhul cinayet ve kayıp vakaları ile diğer ağır insan hakları ihlallerinin görüldüğü illerdeki belli ağır ceza mahkemelerine de aynı şekilde özel görevli savcılar atanmalıdır. Bu savcılar diğer gündelik soruşturmalardan sorumlu olmamalıdır. Aksine, insan hakları ihlallerini uzun süreli soruşturabilmeleri için kaynak sağlanmalı ve soruşturmaları derinleştirmeleri ve Türkiye'nin neresinde olursa olsun tanıklara ulaşarak emir komuta zincirini ortaya çıkarmak için sistematik ve proaktif çalışma yürütmeleri için gereken koşullar sağlanmalıdır. Güneydoğudaki ihlallerin araştırılmasında savcılar doksanlı yıllarda kuzey Irak'a ya da Avrupa'ya kaçmış (çoğu Kürt) kişilere Türkiye'de yargılanma riski olmadan tanık olarak dinlenmeleri olanağı sağlamalıdır.

Bu raporun ana konusu olan Şırnak ilinin Cizre bölgesinde insan haklarına karşı işlenen suçların aydınlatılmasına yönelik çalışmaların çoğu yerel insan hakları örgütleri, avukatlar ve Şırnak Barosu tarafından gerçekleştirildi. Ocak 2012'de Batman Barosunun Batman bölgesindeki faili meçhul cinayetler ve kayıplarla ilgili rapor yayımladığını görmek - metodolojisi ve içeriğiyle ilgili eleştirilere rağmen- oldukça ümit verici bir gelişmedir. ¹²¹

¹²⁰ Bu uygulama şu anda Diyarbakır'da mevcuttur; bir savcı geçmiş ihlalleri soruşturmakla görevlendirildi.

¹²¹ Batman Barosunun raporu, <http://www.batmanbarosu.org.tr/BaroKitap.pdf> (erişim tarihi 12 Mart 2012). Bu rapor Barış ve Demokrasi Partisi'nin bir milletvekili tarafından, tanıkların ve mağdur yakınlarının görüşlerini içermediği ve sadece devlet yetkililerinden gelen bilgiye dayandığı için eleştirildi. Ancak proje önemli bir başlangıca işaret ediyor; vakaların daha sürdürülebilir ve sistematik incelenmesi ve ceza soruşturmalarının açılması veya yeniden açılması için çaba harcanması nedeniyle bu başlangıcın gelecek vaat ettiği düşünülmektedir.

Diğer baroların da aynı yolda devam etmeleri ümit edilse de hükümet ve muhalefet partileri net bir siyasi irade ve kararlılık göstermediği takdirde bu tür girişimlerden bir sonuç elde edilemeyecektir. Gerek hükümet ve gerek muhalefet partileri iyi düşünülmüş bir stratejiyle geçmişle yüzleşme ve sorumlulardan hesap sorulmasını sağlamaya gayret etmeli ve böylesi bir girişimin Türkiye'deki Kürtler için ne kadar hayati bir öneme sahip olduğuna ve tüm vatandaşların ortak geleceğinin hayrına olacağına inanmalıdır.

Geçmişle hesaplaşmak Türkiye'nin Kürt meselesinin çözümünde önemli bir unsurdur. Yalnızca tekil hesap verebilirlik değil, doksanlı yıllarda Türkiye'nin güneydoğusundaki silahlı çatışmanın ve bu çatışmalar sırasında gerçekleşen ihlallerin sebep olduğu etkinin daha kapsamlı incelenmesi de gereklidir.

VI. Tavsiyeler

Türkiye Hükümetine

Zamanaşımı

- Türkiye hükümeti -gerekirse yasal düzenleme yoluyla- devlet görevlilerince işlendiğinden şüphelenilen yaşam hakkı ihlalleri ve diğer ağır insan hakları ihlalleri için zamanaşımının soruşturmanın önünde bir engel teşkil etmemesini sağlamalıdır.
- Türkiye hükümeti, Kişilerin Zorla Kayıp Edilmekten Korunması Uluslararası Sözleşmesi'ni imzalamalı ve onaylamalıdır
- Türkiye hükümeti, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin ağır insan hakları ihlalleriyle cezasızlığın ortadan kaldırılması için 2011 İlkelerini hayata geçirmek için kararlı adımlar atmalıdır.

Tanık Koruma ve Mağdur-odaklı Adalet

- Savcılar ve mahkemeler devlet görevlilerinin ağır insan hakları ihlalleriyle suçlandığı kovuşturmalarda, faydalanabilecekleri her tür tanık koruma mekanizmaları konusunda hassas durumdaki tanıkların bilgi sahibi olmalarını sağlamalıdır.
- Savcılar ve mahkemeler hassas durumdaki tanıkların Tanık Koruma Yasası hükümlerinden faydalanabilmelerini sağlamalıdır. Bu çerçevede tanıkların güvenliklerini sağlamak için mahkemede kimliklerinin sanıklardan gizlenerek (başka bir odadan sesi distorte edilerek konuşmak gibi yöntemlerle) ama aynı zamanda sanıkların ve sanık avukatlarının çapraz sorgu yapma hakları da korunarak ifade vermelerine olanak sağlanmalıdır.
- Savcılar tanıkların tehdit edildikleri yönündeki şikayetlerini veya baskı altında olduklarına dair her türlü kanıtı kapsamlı olarak soruşturmalıdır ve failerin tespit edilmesi için yoğun çaba harcamanın yanısıra tehdit edilen tanıkları korumak için etkin mekanizmaları uygulamaya koymalıdır.
- Gerekli hallerde, Ceza Muhakemesi Kanunu'nda belirtildiği gibi (madde 237/1), mahkemeler, ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili davalara müdahil olarak katılmak isteyen ilgili insan hakları sivil toplum örgütleri temsilcilerinin taleplerini kabul etmelidir.

- Türkiye hükümeti Adalet Bakanlığı'na yargılamaların hızlandırılmasını sağlayacak cesur adımlar atabilmesi için gereken kaynakları sağlamalıdır. Tanıkların, mağdurların ve ailelerinin korunmasına yardımcı olmak için, onların adalet sistemine güvenlerini arttırmak için ve ayrıca sanıkların adil yargılanma haklarının korunması için duruşma öncesi hazırlıklara daha fazla önem verilmeli ve duruşmalar daha düzenli, mesela ardarda günlerde yapılmalıdır.

Mağdur Ailelerinin Avukatlarının Korunması

- Savcılar ve mahkemeler mahkeme salonunda avukatlara yönelik tehdit fiillerini ve avukatların gündelik hayatlarında aldıkları tehditlerle ilgili tüm şikayetleri soruşturmalı ve bu tür tehditleri yapmış olan kişiler hakkında uygun ve etkili yaptırımlar uygulamalıdır.

Özel Görevlendirilmiş Savcılarca Yürütülecek Etkin Soruşturmalar

- Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu geçmişte devlet görevlilerince işlendiğinden şüphelenilen zorla kayıp etme, cinayet ve işkence gibi ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili soruşturmaların özel olarak görevlendirilmiş ve gündelik iş olarak diğer olağan suç soruşturmalarını üstlenmeleri talep edilmeyecek savcılar tarafından yürütülmesini sağlamalıdır.
- Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu, özel görevlendirilmiş savcılarını, ilk önce Diyarbakır, Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerdeki ve çok sayıda faili meçhul cinayet, kayıp ve diğer ağır insan hakları ihlallerinin yaşanmış olduğu illerdeki Terörle Mücadele Kanunu bakımından yetkilendirilen yeni bölgesel ağır ceza mahkemelelerine atamalıdır. Daha ileride özel görevlendirilmiş savcılar geçmiş ağır insan hakları ihlallerinin soruşturulmasına ihtiyaç bulunan bölgelerde görevlendirilmelidir.
- Bu tür savcılara insan hakları ihlallerini uzun süre soruşturabilmeleri için tüm kaynaklar sağlanmalı; soruşturmaları derinleştirmeleri ve Türkiye'nin farklı yerlerindeki tanıklara sistematik ve proaktif ulaşarak ve doksanlarda kuzey Irak ve Avrupa'ya kaçmış olanlara kovuşturmaya uğrama riski olmadan tanık olarak ifade verme olanağı sağlanarak emir komuta sorumluluğunu incelemeleri yetkisi verilmelidir.
- Savcılar ve mahkemeler, tanıklarca kod adlarıyla tarif edilen güvenlik personeli ve itirafçıların gerçek kimliklerini ve nerede olduklarını tespit etmek için etkin adımlar atmalı ve ifade vermeleri için savcı ve hakimlerin önüne çıkmalarını sağlamalıdır.

- Savcılar ve mahkemeler, kıdemli güvenlik personelinin insan hakları ihallerini önlemedeki ihmali dahil olmak üzere ağır insan hakları ihlallerinde emir komuta sorumluluğunun soruşturulması için etkin adımlar atmalıdır. Bu soruşturmalar yerel, bölgesel ve ulusal komuta yapılarını kapsamalıdır.

Bağımsız bir Hakikat Komisyonu Kurulması

- Türkiye Büyük Millet Meclisi 12 Eylül 1980 askeri darbesinden beri devlet görevlilerince işlendiği düşünülen ağır insan hakları ihlallerinin araştırılması için bağımsız bir hakikat komisyonu kurulmalıdır. Komisyon, doksanlı yıllarda Türkiye'nin doğu ve güneydoğunda ve İstanbul ve Ankara gibi şehirlerde tekrar tekrar görülen zorla kayıp etme ve faili meçhul cinayetlere odaklanmalıdır. Komisyon, yeterince kaynağı ve etkin bir araştırma için gerekli güce sahip tamamen bağımsız bir kurul olmalıdır.

Köy Koruculuğu Sistemini Kaldırmak için Planlama Yapılması

- Türkiye hükümeti Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu ve ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin insan haklarına dair BM Genel Sekreteri Temsilcisi gibi organların defalarca tavsiye ettiği üzere, köy koruculuğu sistemini kaldırmak ve köy korucuları için alternatif geçim kaynakları yaratmak için kapsamlı bir plan üretmelidir.

Avrupa Birliği ve Üye Ülkelere ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine

- Avrupa Birliği, AB üye ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri hükümeti Türkiye ile diyaloglarında yukarıda belirtilen tavsiyelerin ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri gibi uluslararası insan hakları organlarının tavsiyelerinin hayata geçirilmesini savunmalıdır. Cezasızlıkla mücadelenin ve geçmiş ihlallerin hesabının sorulabilmesinin bugün ve gelecekte hukukun üstünlüğünü savunmak ve mağdurların haklarını korumak için ne denli önemli bir adım olduğuna vurgu yapmalıdır.

Avrupa Konseyi'ne

- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin Ocak 2012'de yayınladığı raporun takibi Avrupa Konseyi tarafından yapılmalıdır. Özellikle rapordaki devlet güvenlik güçlerinin neden olduğu ağır insan hakları ihlallerinin kovuşturulması için zamanaşımının söz konusu olamayacağı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin

verdiği kararlara uygun olarak hem geçmişteki hem bugünkü ihlaller için cezasızlıkla mücadele etme konusunda daha fazla tedbirler alınması gereğine dair tavsiyelerin uygulanması özenle takip edilmelidir.

Katkıda Bulunanlar

Bu rapor İnsan Hakları İzleme Örgütü'nden Emma Sinclair-Webb tarafından yazıldı ve Benjamin Ward, Aisling Reidy, Param-Preet Singh ve Tom Porteous tarafından gözden geçirildi. Raporu Anna Lopriore, Ivy Shen, Grace Choi, Annkatrin Tritschoks ve Fitzroy Hepkins yayına hazırladı. Türkçe çeviri Özlem Dalkıran tarafından yapıldı, Emel Kurma ve Öykü Tümer çeviriyi gözden geçirdi. Abdulcabbar İğdi'ye, Rıdvan Dalmış'a, Veysel Vesek'e, Tahir Elçi'ye, Kamil Özdemir'e, Nuşirevan Elçi'ye, Rojhat Dilsiz'e, Hülya Üçpınar'a, Selçuk Kozağaçlı'ya, Bahattin Özdemir'e, Handan Tangül'e, Cihan Güçlük'e, Kemal Göktaş'a, merhum Cem Emir'e, merhum Mehmet Ali Dinler'e ve bu rapor için görüşülen çok sayıda zorla kayıp ve faili meçhul cinayet mağdurunun yakınlarına teşekkür ediyoruz.

Adalet Vakti

Türkiye'de Doksanlarda Gerçekleşen Faili Meçhul Cinayetler ve Kayıplar İçin Cezasızlığın Sona Erdirilmesi

Türkiye'nin yakın tarihi, ağır insan hakları ihlallerinin cezasız kalması ve devletin, güvenlik güçleri mensupları ve diğer devlet görevlilerinden doksanlı yıllarda Türkiye ordusu ile Kürdistan İşçi Partisi (PKK) arasındaki silahlı çatışmalar sırasında işledikleri binlerce cinayet ve zorla kayıp etme fiilleri gibi ihlallerin hesabını sormaktaki başarısızlığı ile biliniyor.

Adalet Vakti Türkiye'de son dört yıldır güvenlik gücü ve polis mensuplarını adalet önüne çıkarma çabalarını incelemektedir. 1993-1995 yılları arasında Şırnak'ın Cizre ilçesindeki 20 cinayet ve kayıp vakasının failleri olarak yargılanmakta olan bir jandarma subayı ve diğer altı sanığın davasına yoğunlaşan rapor, geçmişteki ihlallerin daha etkin ve kapsamlı soruşturulmasının önündeki tanıkların sindirilmesi, süregiden korku iklimi, emir komuta sorumluluğunun etkin araştırılmaması ve soruşturmalara ilgili zamanaşımı hükümleri gibi engelleri tespit etmektedir. Raporda ayrıca köy koruculuğu sisteminin toplumdaki etkisi ve bu sistemin hesap sorma çabalarını engellen rolü de incelenmektedir.

Diğer binlerce vakanın soruşturulması için cesur adımlar atılması çağrısı yapan *Adalet Vakti* şu tavsiyelerde bulunmaktadır: ağır insan hakkı ihlallerinin soruşturulmaları için zamanaşımı hükümleri kaldırılmalıdır; mahkemeler ve savcılar emir komuta sorumluluğunu soruşturmak için adımlar atmalı ve adaletin yerine gelmesi için daha etkin bir tanık koruma ve mağdur-odaklı bir yaklaşım benimsemelidir; Türkiye Büyük Millet Meclisi geçmişteki ihlallerin incelenmesi için bir hakikat komisyonu kurmalıdır; ve nihayet, hükümet Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde faaliyet gösteren köy koruculuğu sistemini kaldırmalıdır.

Mağdur yakınları emekli bir jandarma albayı ve diğer altı sanığın 1993-1995 yılları arasında 20 cinayet ve kayıptan sorumlu olarak yargılandığı davanın görüldüğü Diyarbakır'daki mahkeme önünde bir duruşma öncesi toplanmış halde, Mart 2012.

© 2012 Human Rights Watch
(İnsan Hakları İzleme Örgütü)